

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİ

KMM

KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN MƏLUMATI

Bakı – 2022

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASINDA ƏN YÜKSƏK HÜQUQİ QÜVVƏYƏ MALİKDİR**

**Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının
149-cu maddəsinin I hissəsi**

Təsisçi

Azərbaycan Respublikasının
Konstitusiya Məhkəməsi

1999-cu ildən nəşr olunur

Səksən beşinci buraxılış

Redaksiya heyəti:

Fərhad Abdullayev (sədr)
Rauf Quliyev
Dürdanə Məmmədova
Tural Aslanov
Anar Hacızadə
Nəzrin Paşayeva
İntiqam Eyvazov

Baş redaktor

Dürdanə Məmmədova

Redaksiyanın ünvanı:

Az1001, Bakı şəhəri, Gənclər meydanı, 1.
Tel: (99412) 492-62-86, 492-98-49
Faks: (99412) 492-86-41

MÜNDƏRİCAT

I hissə

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 2 aprel 2021-ci il tarixli qərar	5
F.Məcnunbəyovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 3 fevral 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 6 aprel 2021-ci il tarixli qərar	45
Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 56-cı maddəsinin tətbiqi baxımından şərh olunmasına dair 7 aprel 2021-ci il tarixli qərar	62
Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 85.3 və 85.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin V hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair 23 aprel 2021-ci il tarixli qərar	88
Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalara Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair 17 may 2021-ci il tarixli qərar	117

II hissə

Tədbirlər, Səfərlər	143
---------------------------	-----

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

**Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1
və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair**

2 aprel 2021-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi və sosial qanunvericilik şöbəsinin müdiri M.Bazıqovun və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının sədri S.Hacıyevin, mütəxəssislər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi İ.Şirinovun və hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent B.Əsədovun mülahizələrini, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə

doktoru S.Süleymanlının və Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru A.Qədirovun rəylərini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi (bundan sonra – Ali Məhkəmə) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkil-də şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, A.İlyasova və S.Yaqubova İ.İlyasov və Bakı şəhəri 9 saylı Notariat Ofisinə qarşı bağışlama müqaviləsinin etibarsız hesab edilməsi, mənzilin açıq hərracdan satılması və pulun vərəsələr arasında bölüşdürülməsi tələbi ilə Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinə müraciət etmişlər.

İddia tələbi onunla əsaslandırılmışdır ki, ataları C.İlyasov 20 avqust 2014-cü il tarixli notariat qaydasında təsdiq edilmiş vəsiyyətnamə ilə bütün daşınar və daşınmaz əmlakını bərabər paylarla övladlarına vəsiyyət etmiş, 30 oktyabr 2015-ci il tarixində isə vəfat etmişdir. Ölümündən iki gün əvvəl, yəni 28 oktyabr 2015-ci il tarixində mülkiyyət hüququ ilə ona məxsus Bakı şəhəri Nərimanov rayonu Aşıq Alı küçəsi 7/19 nömrəli evin 50 saylı mənzilinin oğlu İ.İlyasova bağışlanması barədə müqavilə Bakı şəhəri 9 saylı Notariat Ofisinin xüsusi notariusu tərəfindən təsdiqlənmiş və həmin müqavilə əsasında mənzil sonuncunun adına rəsmiləşdirilmişdir. Bağışlama müqaviləsinin rəsmiləşdirildiyi anda ataları ağır xəstəliyi səbəbindən öz hərəkətlərinin mənasını başa düşmədiyinə görə əqdin etibarsız hesab edilməsi tələbini irəli sürmüşlər.

Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinin 12 may 2017-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddia tələbi rədd edilmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 14 avqust 2018-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddiaçıların apellyasiya şikayəti qismən təmin edilmiş, birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi ləğv olunaraq daşınmaz əmlakın bağışlanması haqqında 28 oktyabr

2015-ci il tarixli müqavilə etibarsız hesab edilmiş və mənzilə dair İ.İlyasovun adına verilmiş daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarış ləğv edilmişdir.

Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 8 avqust 2019-cu il tarixli qərarı ilə İ.İlyasovun kassasiya şikayəti təmin olunmuş, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş, iş yenidən baxılması üçün həmin məhkəməyə göndərilmişdir. Kassasiya instansiyası məhkəməsi qərarını həqiqətin müəyyən edilməsi üçün zəruri sübutların araşdırılmaması, Mülki Məcəllənin 354-cü maddəsinə əsasən iddianın müddətin ötürülməsi ilə verilməsi və apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən bu halın nəzərə alınmaması ilə əsaslandırılmışdır.

İşə yenidən baxan Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyası 18 noyabr 2019-cu il tarixli qətnaməsində Mülki Məcəllənin 354-cü maddəsinə əsaslanaraq müddətin ötürüldüyü nəticəsinə gəlmiş, iddiaçıların apellyasiya şikayətini təmin etmədən, birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsini dəyişdirilmədən saxlamışdır.

Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası işə təkrar baxarkən Mülki Məcəllənin əqdin etibarsızlığı anlayışını, növlərini və nəticələrini tənzimləyən 337-ci, mübahisələndirilən əqdlərin zərərçəkənin iddiası ilə məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilməsini nəzərdə tutan 339.6-cı, öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilməyən fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarsızlığını, habelə etibarsız əqdlər üzrə müddətləri müəyyən edən 346 və 354-cü maddələrinin tətbiqi ilə bağlı fikir ayrılığı yarandığından, həmin qanunvericilik normalarının şərh edilməsi üçün Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edilməsinin zəruri olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsi əhəmiyyətsiz əqdin özünün deyil, belə əqdin nəticələrinin tətbiqi haqqında iddianın (onun icrasına başlanıldığı gündən) bir il ərzində irəli sürülməsini nəzərdə tutur. Belə ki, əhəmiyyətsiz əqdin etibarsız sayılması üçün məhkəmədə iddia qaldırmağa zərurət yoxdur, o bağlandığı andan özlüyündə etibarsızdır. Mülki Məcəllənin 354.2-ci maddəsindəki müddət isə zorakılıq, hədə nəticəsində və iradənin başqa cür zədələnməsi hallarında əqdin bir il müddətində mübahisələndirilməsini ehtiva edir. Bu cür əqdlər qanunda bir qayda olaraq “mübahisələndirilə bilər” sözləri ilə ifadə edilmişdir və onların mü-

bahisə edilməsinin üsulu ilə bağlı təcrübədə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur.

Mülki Məcəllənin 346.1-ci maddəsinə əsasən, fəaliyyət qabiliyyətli olsa da, əqd bağlandığı zaman öz hərəkətlərinin mənasını başa düşmədiyi və ya onlara rəhbərlik edə bilmədiyi vəziyyətdə fiziki şəxsin bağladığı əqd onun özünün və ya əqd bağlanması nəticəsində hüquqları və ya qanunla qorunan mənafeləri pozulmuş digər şəxslərin iddiası ilə məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilər. Normanın məzmunu bu əqdlərin mübahisələndirilə bilən əqd olduğu fikrini yaradır. Lakin müraciətdən hüquq ədəbiyyatına istinad edərək fəaliyyət qabiliyyətli olsa da, əqd bağlandığı zaman öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilməyən şəxsin bağladığı əqdin bağlandığı andan etibarsız əqdlər sırasına aid edildiyini və yalnız bəyənildiyi təqdirdə düzələ bilən etibarsızlıq halı kimi təsnif edilməli olduğunu göstərir. Müraciətdənin qənaətinə görə, belə əqd əhəmiyyətsiz əqd olaraq heç bir hüquqi nəticələrə səbəb olmadığından həmin əqd əsasında daşınmaz əşyaya dair aparılmış qeydiyyat etibarsız, xeyrinə qeydiyyat aparılmış şəxs də əşyaya dair heç bir hüquq əldə etməmiş hesab edilməlidir. Belə olan halda, Mülki Məcəllənin 384.0.4-cü maddəsinə əsasən, tam əşya hüququ olan mülkiyyət hüququnun müdafiəsinə iddia müddəti şamil edilmədiyindən, əqd bağlandığı zaman öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilməyən şəxsin özünün və ya əqd bağlanması nəticəsində hüquqları və ya qanunla qorunan mənafeləri pozulmuş digər şəxslərin müvafiq iddialarına Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsində müəyyən edilmiş müddətin tətbiqi mülkiyyət hüququnun əsassız şəkildə pozulması kimi qiymətləndirilə bilər. Bu isə öz növbəsində Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş bir illik müddətin hansı tələblər üçün nəzərdə tutulmuş olması ilə bağlı sual doğurur. Təcrübədə həmin müddətin həm əqdin etibarsızlığı, həm də etibarsızlığın nəticələrinin tətbiqi haqqında iddialara şamil edilməsi hallarına rast gəlinir. Odur ki, Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsinin və onun əlaqəli olduğu normaların tətbiqi ilə bağlı fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılmasına ehtiyac vardır.

Mübahisəyə səbəb olan məsələlərdən biri də hakimin işə baxarkən əqdin etibarsızlığını təsbit etdiyi halda, tələbdən asılı olmaya-

raq öz xidməti vəzifəsinə uyğun olaraq bu halı nəzərə almaq səlahiyyətinin olub-olmaması ilə bağlıdır.

Müraciətdən, həmçinin əqdlərin etibarsızlığının növlərinin və onların yaratdığı fərqli hüquqi rejimlərin mühüm təcrübi əhəmiyyət kəsb etdiyini göstərərək etibarsız əqdlərin təsnifatının aparılmasının müvafiq mübahisələrin düzgün və ədalətli həllinə töhfə verəcəyini qeyd edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar, ilk növbədə, mülki hüquqi öhdəliklərin ən mühüm yaranma əsaslarından olan əqdin mahiyyətinin və əqd münasibətlərinin tənziplənməsinin əsas prinsiplərinin açıqlanmasını zəruri hesab edir.

Mülki Məcəllənin 324-cü maddəsinə əsasən, əqd mülki hüquq münasibətinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir.

Əqdlər birtərəfli və müqavilə şəklində (ikitərəfli və ya çoxtərəfli) ola bilər. Mülki Məcəlləyə və ya tərəflərin razılaşmasına uyğun olaraq bağlanması üçün bir tərəfin iradə ifadəsinin zəruri və yetərli olduğu əqd birtərəfli əqddir. Müqavilənin bağlanması üçün iki tərəfin razılaşdırılmış iradə ifadəsi (ikitərəfli əqd) və ya üç və ya daha çox tərəfin razılaşdırılmış iradə ifadəsi (çoxtərəfli əqd) zəruridir.

Müqavilə əqdlərin bir növü kimi mülki hüquq münasibətlərinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xitamına yönəldilmiş ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir (Mülki Məcəllənin 389.1-ci maddəsi).

Arzu olunan hüquqi nəticəni yaradan iradə ifadəsi olaraq əqd, o cümlədən onun ən geniş istifadə edilən növü olan müqavilələr bazar iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadi dövriyyənin axımlılığını təmin edən ən başlıca hüquqi vasitədir. Əqdin arzu olunan hüquqi nəticəyə səbəb olması üçün onun etibarlı olması, yəni qanunvericilikdə göstərilən məcburi (imperativ) normaların tələblərinə uyğun olması lazımdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, hər hansı əqdin etibarlılığı, yəni arzu olunan hüquqi nəticəyə səbəb olması üçün onun bağlanmasında lazımi subyektlərin (səlahiyyətli şəxslərin) iştirakı, onların arasında iradə ifadəsinin bildirilməsi və vahidliyinin mövcudluğu, əqdin forma və məzmununun qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olması vacibdir. Müqavilənin qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qayda və şərtlərə

uyğun bağlanması tələb olunur (Ə.İbrahimovun şikayəti üzrə 2004-cü il 12 aprel tarixli Qərar).

Mülki Məcəllənin əqdlərin etibarsızlığı anlayışı və onun nəticələrini müəyyən edən 337-ci maddəsinə əsasən, bu Məcəllədə müəyyənləşdirilmiş şərtləri pozmaqla bağlanmış əqd etibarsızdır. Qeyd edilən maddədə etibarsızlıq hallarının iki növü göstərilmişdir. Bunlar mübahisə edilən əqdlər və əhəmiyyətsiz əqdlərdir.

Mülki Məcəllədə hər iki etibarsızlıq halına anlayış verilərək onların xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirilmişdir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 337.2-ci maddəsinə görə, əqd barəsində mübahisə edildikdə əqd bağlandığı andan etibarsızdır. Müqavilənin mübahisə edilməsi müqavilənin digər tərəfinə iradə ifadəsinin bildirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Digər tərəfə münasibətdə həyata keçirilmiş birtərəfli əqd həmin şəxsə qarşı mübahisə edilir. Beləliklə, mübahisələndirmə dedikdə əqdin digər tərəfinə əqdin etibarsızlığı ilə bağlı iradə ifadəsinin bildirilməsi nəzərdə tutulur.

Əqdi mübahisələndirən şəxsin iradə ifadəsini digər tərəfə bildirməsi baxımından qanunda hər hansı məcburi forma nəzərdə tutulmadığına görə, əqdin mübahisələndirilməsi bununla bağlı iradə ifadəsinin istənilən formada digər tərəfə bildirilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Mübahisə edilən əqdlər baxımından yalnız əlaqədar şəxsin (subyektin) onu mübahisələndirməsi hallarında etibarsızlığın nəticələri əmələ gəlir və Mülki Məcəlləyə görə əqdi mübahisələndirməyə hüququ olan şəxs bununla bağlı iradəsini digər tərəfə bildirdiyi anda həmin əqd mübahisələndirilmiş hesab olunur.

Tərəfin iradə ifadəsinin zədələnmiş olduğu hallarda (hakimiyyətdən sui-istifadə, aldatma, zorakılıq, hədə, vacib əhəmiyyətli yanılma və s. nəticəsində) əqdlər mübahisələndirilməklə etibarsız hala gəlir. İradə ifadəsi zədələnmiş şəxsin əqdi mübahisələndirməsinə qədər həmin əqd etibarlı əqd kimi qəbul edilir və müvafiq hüquqi nəticələrə səbəb olur. Əqd barəsində mübahisə edildikdə əqd bağlandığı andan etibarsız hesab edilir. Tərəflər arasında əqdin etibarsızlığı ilə bağlı mübahisə yaranarsa, məhkəmə qərarı əsasında əqdin etibarsızlığı halının mövcud olub-olmadığı müəyyən edilə bilər.

Mülki Məcəllənin 337.3-cü maddəsinə görə, əhəmiyyətsiz əqd məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılıb-sayılmamasından asılı olmayaraq özlüyündə etibarsız olan əqddir.

Göründüyü kimi, qanunda əqdin əhəmiyyətsizliyi hallarında etibarsızlıqla bağlı nəticələrin tətbiqi üçün məhkəmə qərarına ehtiyac olmadığı ifadə edilmişdir. Qanunvericiliyin imperativ göstərişlərinə zidd olan və etibarsız hesab edilməsi üçün hər hansı əlavə qayda və şərt nəzərdə tutulmayan əqdlər əhəmiyyətsizdir. Beləliklə, əhəmiyyətsiz əqd mübahisələndirilmədən, məhkəmə qərarından, müdətlərdən və s. şərtlərdən asılı olmadan bağlandığı andan etibarən özlüyündə etibarsız olan, yəni arzu olunan hüquqi nəticəni yaratmaq qabiliyyətinə malik olmayan əqddir. Bununla belə, əqdin əhəmiyyətsizliyi faktının mövcud olub-olmaması ilə bağlı mübahisə yaranarsa əhəmiyyətsizliyin təsbiti üçün məhkəmədə iddia qaldırılabilir. Məhkəmə araşdırması zamanı əqdin əhəmiyyətsiz olması müəyyən edilərsə, məhkəmə tərəfindən verilən qərar əhəmiyyətsizlik halının mövcud olub-olmaması ilə bağlı hüquqi mübahisənin aradan qaldırılması məqsədini daşıyır.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu vurğulayır ki, istər mübahisə edilən, istərsə də əhəmiyyətsiz əqdlərin etibarsızlığı məhkəmə qərarı nəticəsində yaranmır. Mübahisə edilən əqdlərdə tərəfin mübahisələndirmə ilə bağlı digər tərəfə yönəlmiş iradə ifadəsi, əhəmiyyətsiz əqdlərdə isə əqdin bağlandığı andan zəruri etibarlılıq şərtlərinə uyğunsuzluğu əqdi etibarsız edir. Maraqlı tərəflər arasında əqdin etibarsızlığı və ya onun nəticələri ilə bağlı yaranan mübahisələrə dair məhkəmə tərəfindən verilən qərar əqdin etibarsızlığı faktının mövcud olub-olmadığını təsdiq etməklə tərəflər arasındakı hüquqi mübahisəni həll edir. Mülki Məcəllənin 339.6-cı maddəsi məhz bu cür başa düşülməlidir. Belə ki, qeyd edilən maddəyə əsasən, bu Məcəllənin 339.1-339.4-cü maddələrdə göstərilən əsaslar üzrə əqd zərərçəkənin iddiası ilə məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilər. Həmin əsaslar zərərçəkənin iradə ifadəsinin zədələnmiş olduğu hallardır və bu zaman Mülki Məcəllənin 337.2-ci maddəsinə əsasən şəxsin əqdi mübahisələndirməsini qarşı tərəfə bildirməsi ilə əqd bağlandığı andan etibarsız hesab olunur. Qarşı tərəf əqdin etibarsızlığı faktının mövcudluğu ilə razılaşmadığı təqdirdə Mülki Məcəllənin 339.6-cı maddəsi zərərçəkənə məhkəmədə iddia irəli sürməklə mübahisəni həll etmək imkanını verir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, etibarsızlıq mülki hüquqda əqdin qanunvericiliyə zidd olması səbəbilə hüquqi nəticə yaratmadığı bütün halları ifadə edən ümumi anlayışdır. Mül-

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı №2/2022

ki Məcəllənin 337.4-cü maddəsinə əsasən, etibarsız əqd onun etibarsızlığı ilə bağlı nəticələr istisna olmaqla, hüquqi nəticələrə səbəb olmur. Bu cür əqd bağlandığı andan etibarsızdır.

Əqdlər baxımından etibarsızlıq ümumi hal və nəticəni ifadə edir. Lakin belə nəticəni, yəni etibarsızlıq halını yaradan səbəblər isə müxtəlif mahiyyət və xüsusiyyətə malik olur.

Mülki qanunvericilikdə etibarsızlığa səbəb olan halların tabe olduğu hüquqi rejim və şərtlər də fərqli şəkildə tənzimlənir. Məsələn, əhəmiyyətsiz əqdin etibarlı hala gətirilməsi hüquqi baxımdan mümkün olmadığı halda, mübahisələndirilən əqdlərin müəyyən müddətlər ərzində mübahisə edilməklə etibarsız hala gətirilməsi mümkün olur, mübahisə edilmədikdə isə həmin əqdin bağlandığı andan etibarlı olan hüquqi vəziyyəti dəyişmir.

Həmçinin mülki qanunvericiliyə nəzər yetirdikdə məlum olur ki, əqdin etibarsızlığına səbəb olan hallar yalnız əhəmiyyətsizlik və mübahisə edilən hallardan ibarət deyildir. Bəzi hallarda mütləq tələb olunan razılığın olmaması səbəbilə etibarsız halda olan əqdin sonradan ağlabatan müddət ərzində müvafiq şəxs tərəfindən bəyənilməsi ilə etibarlı hala gətirilməsinin mümkün olduğu qanunvericilik tərəfindən tənzimlənmişdir. Belə hallarda əqd başlanğıcda etibarsız olsa da, sonradan bu etibarsızlıq halı aradan qaldırılmaqla həmin əqdi etibarlı hala gətirmək hüquqi baxımdan mümkün olur. Məsələn, Mülki Məcəllənin 345-ci maddəsinə görə, 14 yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların qanuni nümayəndələrinin müvafiq razılığı olmadan bağladıkları əqdlər etibarsız olsalar da, onların qanuni nümayəndələri sonradan ağlabatan müddət ərzində həmin əqdlərə razılıq verməklə (bəyənməklə) onları etibarlı hala gətirə bilərlər (Mülki Məcəllənin 30.1-ci maddəsi).

Bəzən qanunvericilikdə məcburi qanun normalarına zidd olaraq bağlanan əqdlərin etibarsız hesab olunması üçün məhkəmə qərarı tələb olunur. Əqdin etibarsız hesab olunması üçün məhkəmə qərarı tələb olunan etibarsızlıq halları əqdlərin etibarsızlığına səbəb olan digər bir növü təşkil edir. Belə əqdlər qanunvericiliyə zidd olmalarına baxmayaraq məhkəmə tərəfindən etibarsızlığa dair qərar verilməyənədək müvafiq hüquqi nəticələri, yəni hüquq və öhdəlikləri yaradan etibarlı əqd kimi qəbul olunur. Məhkəmə tərəfindən etibarsızlığa dair qərar verildiyi təqdirdə isə həmin əqdlər bağlandığı andan etibarsız hesab olunurlar. Qanunvericilikdə hərracın keçirilmə-

sinin, qiymətli kağızların buraxılışının və vəsiyyətnamələrin yalnız məhkəmə qərarı ilə etibarsız hesab oluna biləcəyi nəzərdə tutulmuşdur (Mülki Məcəllənin 416, 1078-27.1.3 və 1225.3-cü maddələri).

Bir sıra əqdlərin etibarsızlığının yalnız məhkəmə qərarı ilə müəyyən edilməsi həmin əqdlərin mahiyyəti ilə bağlıdır. Belə əqdlər əsasən səlahiyyətli dövlət qurumlarının iştirakı ilə və ictimai şəkildə baş verdiyindən mülki hüquq subyektlərinin həmin əqdlərin etibarlılığı ilə bağlı etimad və inamını qorumaq zərurəti yaranır. Bu səbəbdən qanunvericilikdə bəzi əqdlərin yalnız məhkəmə qərarı əsasında etibarsız hesab edilməsi ilə bağlı normalar müəyyən edilmişdir.

Müraciətdə qaldırılan məsələlərdən biri də məhkəmə araşdırması zamanı əqdin etibarsızlığının məhkəmə tərəfindən müəyyən edilməsi hallarında məhkəmələrin bunu irəli sürülən tələbdən asılı olmayaraq öz xidməti vəzifəsinə görə nəzərə almalı olub-olmaması ilə bağlıdır.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, istənilən iddia tələbi ilə əlaqədar məhkəmə icraatının ən əsas vəzifəsi həmin tələbin hüquqi əsasının olub-olmadığının müəyyən olunmasıdır. Məhkəmələr bunu tərəflərin həmin tələblə bağlı hansı hüquqi əsaslandırmanı irəli sürmələrindən asılı olmayaraq müstəqil surətdə müəyyən etməlidir. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, mülki işlər və kommərsiya mübahisələri üzrə məhkəmə icraatının vəzifələri hər bir fiziki və yaxud hüquqi şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, qanunlarından və digər normativ hüquqi aktlarından irəli gələn hüquq və mənafelərinin məhkəmədə təsdiq olunmasıdır. Həmin Məcəllənin 217.1-ci maddəsinə əsasən, məhkəmənin qətnaməsi qanuni və əsaslı olmalıdır. Bunun üçün isə məhkəmələr tərəfindən ilk növbədə işin faktiki halları və hüquqi əsası araşdırılmalıdır.

Müəyyən bir əqd əsasında yarandığı hesab edilən hüquqla bağlı iddia tələbində məhkəmə icraatının ilk vəzifəsi həmin əqdin etibarlı olub-olmadığını təsbit etməkdir. İddia tələbinin əsaslandığı əqdin etibarsız olması, birbaşa həmin əqd üzrə hüquqi nəticənin əmələ gəlmədiyini, yəni müqavilə üzrə iddia olunan subyektiv hüququn yaranmadığını göstərir. Ona görə də, hər hansı bir əqdə əsaslanaraq

verilən iddianın düzgün hüquqi həlli üçün, ilk növbədə, istinad olunan həmin əqdin etibarlı olub-olmaması müəyyən edilməlidir.

Etibarsız əqdə əsaslanaraq qaldırılan iddia tələblərində iddiaçının tələbinin əqd üzrə hüquqi əsası mövcud olmur. Çünki əqdin etibarsız olması həmin əqdin nəzərdə tutulan hüquqi nəticəni yaratmaması, yəni əqd üzrə mülki hüquq və öhdəliklərin əmələ gəlməməsi deməkdir. Əqdin etibarsızlığı əqdin bağlanması ilə əlaqədar yol verilən hüquqa zidd halların nəticəsi olmaqla, bağlandığı andan etibarən öz təsir və nəticələrini göstərir.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu vurğulayır ki, hər hansı əqdə istinad edilərək iddia verildiği təqdirdə, həmin iddianın necə əsaslandırılmasından asılı olmayaraq məhkəmənin ilk vəzifəsi həmin əqdin etibarlılığını müəyyən etməkdir.

O da diqqətə alınmalıdır ki, əqdin etibarsızlığı ilə bağlı mübahisələrə baxan məhkəmələr əqdin etibarsız hesab edilməsindən sui-istifadə olduğunu müəyyən edərlərsə, əqdin etibarsızlığını irəli sürmək vicdanlıq prinsipinə zidd hesab edilməlidir.

Qanunvericilikdə bütün əqdlər üçün tələb olunan etibarlılıq şərtləri ilə yanaşı, yalnız müəyyən növ əqdlər baxımından tələb olunan xüsusi etibarlılıq şərtləri də nəzərdə tutulmuşdur.

Əqdlərin ümumi etibarlılıq şərtləri içərisində onun iştirakçılarının anlaqlılığı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, əqd yalnız şəxsin müəyyən bir hüquqi nəticəni, yəni mülki hüquq və öhdəlikləri yaratmaq üçün etmiş olduğu iradə ifadəsinin nəticəsində əmələ gəlir. Bu səbəbdən, etibarlı bir əqdin yaranması üçün hər şeydən əvvəl əqdi əmələ gətirən iradə mövcud olmalıdır. İradənin mövcudluğu üçün isə anlaqlılığın olması zəruridir. Şəxsin iradəsini əmələ gətirən onun anlaqlılığıdır, anlaqlılıq olmadığı təqdirdə şəxsin formalaşmış iradəsindən də bəhs oluna bilməz.

Anlaqlılıq fiziki şəxslərə xas olmaqla onun şüurlu şəkildə hərəkət edə bilmə qabiliyyətini ifadə edir. Fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti onun anlaqlılıq səviyyəsinə uyğun olaraq formalaşır. Mülki qanunvericiliyə görə fiziki şəxslərin anlaqlılığına təsir edən başlıca iki faktor mövcuddur. Bunlar azyaşlılıq və şəxsin psixi (əqli) sağlamlıq vəziyyətidir. Fiziki şəxslər anlaqlılıq səviyyələrinə uyğun olaraq tam fəaliyyət qabiliyyətlilər, məhdud fəaliyyət qabiliyyətlilər və fəaliyyət qabiliyyətsizlər şəklində ümumi qruplara ayrılmışdır. Hər bir fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarlılığı onun fəaliyyət

qabiliyyəti baxımından hansı qrupa aid olmasına və həmin kateqoriya üçün müəyyən edilmiş şərtlərə uyğunluğuna əsasən müəyyən edilir.

Mülki Məcəllənin 28-ci maddəsinə görə, fiziki şəxsin mülki hüquq fəaliyyət qabiliyyəti şəxsin öz hərəkətləri ilə mülki hüquqlar əldə etmək və həyata keçirmək, özü üçün mülki vəzifələr yaratmaq və icra etmək qabiliyyətidir. Fiziki şəxsin mülki hüquq fəaliyyət qabiliyyəti, o, yetkinlik yaşına, yəni on səkkiz yaşına çatdıqda tam həcmdə əmələ gəlir. 7 yaşnadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların (azyaşlılar) fəaliyyət qabiliyyəti yoxdur. 7 yaşından 18 yaşnadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların məhdud fəaliyyət qabiliyyəti vardır.

Ağıl zəifliyi və ya ruhi xəstəlik nəticəsində öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya öz hərəkətlərinə rəhbərlik edə bilməyən şəxslər də məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayıla bilər. Onlar üzərində qəyyumluq müəyyənləşdirilir. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılmış fiziki şəxsin adından əqdləri onun qəyyumu bağlayır. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılmış şəxsin bağladığı əqd sonradan qəyyumun razılığı ilə etibarlı hesab edilə bilər.

Qanunverici 7 yaşından yuxarı yaşda olan fiziki şəxslərin fəaliyyət qabiliyyətsiz hesab olunmaları üçün məhkəmə qərarının olmasını tələb edir. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, həmin şəxslərin fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmənin qərarı nəticəsində deyil, onun daimi anlaqsızlığı səbəbindən olur. Bu kimi hallarda məhkəmənin qərarı hüquqi faktın (mülki hüquq fəaliyyət qabiliyyətinin olmaması faktının) təsdiqi rolunu oynayaraq, şəxsin anlaqsızlığının açıqlanmasını təmin etmək məqsədi daşıyır.

Mülki Məcəllənin 342-ci maddəsinə əsasən, psixi pozuntu nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılmış fiziki şəxsin bağladığı əqd etibarsızdır. Belə əqdin tərəflərindən hər biri aldığıların hamısını digər tərəfə eyni ilə qaytarmalı, alınanları eyni ilə qaytarmaq mümkün olmadıqda isə onun dəyərini pulla ödəməlidir. Bundan başqa, əgər fəaliyyət qabiliyyətli tərəf digər tərəfin fəaliyyət qabiliyyəti olmadığını bilirdisə və ya bilməli idisə, ona dəymiş real zərərin əvəzini də ödəməlidir.

Psixi pozuntu nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılmış fiziki şəxsin bağladığı əqd onun xeyrinə olduqda qəyyumunun razılığı ilə etibarlı sayıla bilər.

Müraciətdə şərh edilməsi xahiş olunan Mülki Məcəllənin 346.1-ci maddəsi isə fiziki şəxslərin əqdin bağlandığı anda anlaqlılıq halının müvəqqəti itirilməsi vəziyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, fiziki şəxsin anlaqlılığını müvəqqəti, keçici olaraq itirməsi həmin şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab olunmasına hüquqi əsas vermir. Lakin anlaqlılığını müvəqqəti itirən şəxs fəaliyyət qabiliyyətli hesab olunsa da, Mülki Məcəllənin 346.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, əqdin bağlanması zaman anlaqlılığın olmamasının sübuta yetirilməsi ilə həmin əqdin etibarsızlığının məhkəmə qərarı ilə təsdiq edilməsi imkanı nəzərdə tutulmuşdur.

Qeyd olunduğu kimi, əqd iradəvi akt olduğundan etibarlı olması üçün onu bağlayan şəxsin məhz həmin anda anlaqlı olması, şüurlu şəkildə öz hərəkətlərinin mənasını və yarada biləcək nəticələrini dərk edib buna uyğun şəkildə hərəkət etməsi mütləqdir. Mülki Məcəllənin fəaliyyət qabiliyyətli olsa da, öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilməyən fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarsızlığını müəyyən edən 346.1-ci maddəsi də məhz bu mövqedən şərh edilməlidir. Qeyd olunan maddə ilə fəaliyyət qabiliyyətli olsa da, əqd bağlandığı zaman öz hərəkətlərinin mənasını başa düşmədiyi və ya onlara rəhbərlik edə bilmədiyi vəziyyətdə fiziki şəxsin bağladığı əqdin etibarsızlığının onun özünün və ya əqd bağlanması nəticəsində hüquqları və ya qanunla qorunan mənafeləri pozulmuş digər şəxslərin tələbi ilə məhkəmə qaydasında təsdiq oluna bilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, anlaqlılığın itməsinin daimi və ya müvəqqəti xarakter daşmasından asılı olaraq, əqd bağlanan anda öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilməyən fiziki şəxsin bağladığı əqd iradəyə əsaslanmadığından, bağlandığı andan etibarsızdır. Əks yanaşma əqd anlayışının hüquqi mahiyyətinə zidd olmaqla, əqd əsasında yaranan münasibətləri tənzimləyən mülki hüquq norma və prinsiplərinin pozulmasına səbəb olar.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun T.Qasımovanın şikayəti üzrə 2020-ci il 1 dekabr tarixli Qərarında qeyd olunmuşdur ki, müqaviləni öhdəlik hüquq münasibətlərinin digər yaranma əsasların-

dan fərqləndirən başlıca xüsusiyyət onun məhz tərəflərin qarşılıqlı iradə ifadəsinin nəticəsi olmasıdır. Bu səbəbdən də müqavilənin etibarlılıq şərtlərindən biri tərəflərin qarşılıqlı iradə ifadəsinin və hüquqi niyyətlərinin vahidliyi və həqiqiliyi ilə bağlıdır. Müqavilənin etibarlılığı üçün zəruri olan bu tələb isə müqavilə münasibətlərinin tənzimlənməsində əsas rola malik müqavilə azadlığı prinsipi-pindən irəli gəlir.

Beləliklə, Mülki Məcəllənin 346.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, anlaqlılığın müvəqqəti olaraq itirilməsi hallarında bağlanmış əqdin etibarsızlığı mənafeyinə toxunulan şəxslərin müraciəti əsasında anlaqsızlığın sübuta yetirilməsi ilə məhkəmə tərəfindən təsdiq oluna bilər. Oudur ki, əqd bağlanan anda öz hərəkətlərinin mənasını başa düşməyən və ya onlara rəhbərlik edə bilməyən fiziki şəxsin bağladığı əqd etibarsızdır və sonradan hüquq sahibi tərəfindən bəyənilmədiyi təqdirdə arzu olunan heç bir hüquqi nəticələri yarada bilməz. Belə əqd üzrə icra edilmiş hərəkətlərin nəticələrinin tənzimlənməsi qaydası əhəmiyyətsiz əqdlərdə olduğu kimidir. Qeyd edilən normanın məqsədi anlaqlılığını müvəqqəti itirən şəxslərin mənafeyini qorumaq olduğundan, həmin şəxslərin bağladıkları əqd sonradan bəyənilməklə etibarlı hala gətirilə bilər.

Müraciətdə göstərilən Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş bir illik müddətin hansı tələblərə tətbiq edilməli olması ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıları qeyd edir.

Mülki Məcəllənin etibarsız əqdlər üzrə müddətləri müəyyən edən 354.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, əhəmiyyətsiz əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiqi haqqında iddia onun icrasına başlanıldığı gündən bir il ərzində irəli sürülə bilər.

Yuxarıda vurğulandığı kimi, əhəmiyyətsiz əqd heç bir əlavə şərt-dən, o cümlədən müddətin keçməsindən, tərəflərin iradəsindən, məhkəmə tərəfindən etibarsız sayılıb-sayılmamasından asılı olmayaraq bağlandığı andan özlüyündə etibarsız olan əqddir. Bu baxımdan özlüyündə etibarsız olan əhəmiyyətsiz əqdlər məhkəmə tərəfindən yenidən etibarsız hala gətirilə bilməz və Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsində göstərilən müddət əqdin əhəmiyyətsiz hesab edilməsi ilə bağlı məhkəmədə iddia qaldırılması üçün nəzərdə tutulmuş müddət deyildir. Bu müddət əhəmiyyətsiz əqdlərin nəticələrinin tətbiqi ilə bağlı müəyyən edilmiş müddətdir.

Mülki Məcəllənin əqdlərin etibarsızlığının nəticələrini təsbit edən 337.5-ci maddəsinə əsasən, əqd etibarsız olduqda, əgər bu Məcəllədə onun etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmayıbsa, tərəflərdən hər biri əqd üzrə aldıqlarının hamısını digər tərəfə qaytarmağa, alınanları eyni ilə qaytarmaq mümkün olmadıqda isə (o cümlədən alınanlar əmlakdan istifadədə, görülmüş işdə və ya göstərilmiş xidmətdə ifadə olunduqda) onun dəyərini pulla ödəməlidir. Qeyd edilən norma etibarsız əqdlər üzrə həyata keçirilmiş icra hərəkətlərinin nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədini daşıyır.

Beləliklə, Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsi əhəmiyyətsiz əqd üzrə qarşı tərəfdən icra olunmuşların geri qaytarılması ilə bağlı məhkəmədə iddia qaldırılması üçün müəyyən edilmiş müddətdir.

Mülki Məcəllənin 337.3 və 337.4-cü maddələrinə görə, əhəmiyyətsiz əqd bağlandığı andan etibarsız əqd olaraq heç bir hüquqi nəticəyə, yəni hüquq və öhdəliklərin yaranmasına səbəb ola bilməz, bu zaman əhəmiyyətsiz əqd üzrə alınanların geri qaytarılması üçün iddia qaldırmaq hüququnun müddətlə məhdudlaşdırılmış olması haqlı olaraq mübahisəyə səbəb olur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bununla bağlı qeyd edir ki, Mülki Məcəllənin 337.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qayda (restitusiya qaydası) və Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsində əhəmiyyətsiz əqdin etibarsızlığının nəticələrinin tətbiqi ilə bağlı müəyyən edilmiş müddət Mülki Məcəllədə belə əqdlərin etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmadığı hallarda tətbiq edilir.

Qeyd olunmalıdır ki, əhəmiyyətsiz əqd üzrə yalnız əvəzedilən əşyalar üzərində əldə edən hüququ yarana və nəticədə əsassız varlanma baş verə bilər.

Mülki Məcəllənin 135.7-ci maddəsinə uyğun olaraq, başqa əşyalardan yalnız özlərinə xas əlamətlərə görə ayrılmış fərdi-müəyyən əşyalar əvəzedilməz əşyalar sayılır. Növ əlamətlərinə görə fərqlənən, dövriyyədə adətən say, ölçü və ya çəki ilə müəyyənləşdirilən daşınar əşyalar isə əvəzedilən əşyalar sayılır.

Mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qeyd edilən təsnifat həmin əşyalar üzərində hüququn yaranması baxımından təcrübi əhəmiyyət kəsb edir. Fərdi-müəyyən əşyalar (daşınmaz əşyalar, hüquqi statusuna görə daşınmaz əşyalara bərabər tutulan daşınar əşyalar – avtomobil, gəmi və s., habelə digər daşınar əşyalar – telefon, kompüter və s.) üzərində hüquqi əsas olmadan hər hansı bir hüquq

əldə edilə bilməz. Belə əşyalar yalnız onlara xas əlamətləri ilə digərlərindən fərqləndiyi üçün əldə edənin əmlakına qarışmır və bu səbəbdən də hüquqi əsas olmadan əldə edənin mülkiyyətinə keçmir. Odur ki, əhəmiyyətsiz əqd arzu olunan heç bir hüquqi nəticələrə səbəb olmadığından, belə əqd üzrə fərdi-müəyyən əşya olan daşınmaz əşyaya dair dövlət reyestrində müvafiq şəxsin adına aparılmış qeydiyyat da əsassız sayılacaqdır. Bu halda isə xeyrinə qeydiyyat aparılmış şəxs daşınmaz əşyaya dair hüquq əldə etməyəcək, həmin əşya əqd əsasında özgəninkiləşdirənin mülkiyyətində qalmaqda davam edəcəkdir. Mülki Məcəllənin 141-ci maddəsinə uyğun olaraq, daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinin məzmunu həqiqi hüquqi vəziyyətə uyğun deyildirsə, hüququ pozulmuş şəxs tərəfindən müvafiq düzəlişin aparılması tələb edilə bilər.

Qeyd edildiyi kimi, əvəzedilən əşyalar mülki dövriyyədə yalnız say, ölçü, çəki ilə müəyyənləşdirilən əşyalardır ki, bu əşyalar əhəmiyyətsiz əqd üzrə verilmiş olsa belə, əldə edənin əmlakına qarışdığından, sonuncunun həmin əşya üzərində hüququ yaranır. Lakin əldə edənin əşya üzərində hüququ heç bir hüquqi əsas olmadan yarandığından, əsassız varlanmaya səbəb olur. Məhz bu halda əhəmiyyətsiz əqd üzrə şəxs digər tərəfə qarşı tələb hüququnu reallaşdıraraq, Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş bir il müddət ərzində əhəmiyyətsiz əqd üzrə icra edilmişlərin geri qaytarılması ilə bağlı iddia verə bilər. Yəni həmin maddədə müəyyən edilmiş bir illik müddət əhəmiyyətsiz əqdin icrası nəticəsində yaranmış əsassız varlanma halları ilə bağlı tələblər üçün keçərlidir.

Beləliklə, əhəmiyyətsiz əqd əsasında əsassız varlanma halı baş verdiyi təqdirdə, Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsinə uyğun olaraq qarşı tərəfin əhəmiyyətsiz əqd əsasında əldə etdiklərinin geri qaytarılması, bu mümkün olmadıqda onların dəyərinin ödənilməsi ilə bağlı tələb hüququ bir il ərzində irəli sürülə bilər.

Digər səbəblərdən yaranmış əsassız varlanma hallarında (məsələn, bankın yanlışlıqla şəxsin hesabına pul vəsaiti köçürməsi) isə əsassız varlanma obyektini qaytarmaq hüququ məhrum olana öz hüququnun məlum olduğu vaxtdan ən gec iki il sonra müddətin keçməsinə görə qüvvədən düşür. Bu müddət tələb hüququ ilə bağlı nəzərdə tutulmuş iddia müddətidir.

Mülki Məcəllənin 354.2-ci maddəsinə əsasən isə bu Məcəllənin 347.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hal istisna olmaqla, maraqlı

şəxs əqdin bağlanması təsir etmiş zorakılığa və ya hədəyə son qoyulduğu gündən və ya əqdin etibarsız sayılmasına əsas verən halları bildiyi və ya bilməli olduğu gündən bir il ərzində əqdi mübahisə edə bilər. Vacib əhəmiyyətli yanılmanın təsiri altında bağlanmış əqd mübahisəyə əsasın məlum olduğu andan bir ay ərzində mübahisə edilə bilər. Göründüyü kimi, normada şəxsə qarşı tələb hüququnun deyil, əqdi mübahisələndirmək hüququnun realizəsi ilə bağlı müddət nəzərdə tutulmuşdur. Başqa sözlə, əqdin bağlanması zamanı iradə ifadəsi zədələnmiş şəxsin məhz maddədə göstərilən müddətlər ərzində həmin əqdi mübahisələndirmək hüququ tanınmışdır. İradə ifadəsi zədələnmiş şəxsin əqdi mübahisələndirməsinə qədər həmin əqd etibarlı əqd kimi qəbul edilir və müvafiq hüquqi nəticələrə səbəb olur. Əqd barəsində mübahisə edildikdə əqd bağlandığı andan etibarsız hesab edilir.

Beləliklə, mübahisə edilən əqdlər bir tərəfdən mübahisələndirilənədək etibarlı əqdlər kimi hüquqi nəticələri yaradır, digər tərəfdən isə mübahisələndirildikləri təqdirdə geriyyə şamil olunaraq bağlandığı andan əqdin etibarsız sayılmasına səbəb olur. Məhz bu ikili xüsusiyyəti olduğuna görə hüquqi müəyyənlik nöqtəyi-nəzərindən mübahisələndirmənin yalnız konkret və kəsici müddətlər daxilində həyata keçirilməsi zərurəti vardır. Bu baxımdan qanunvericilikdə mübahisə edilən əqdlərlə bağlı xüsusi olaraq fərqli müddət nəzərdə tutulmadığı təqdirdə, Mülki Məcəllənin 354.2-ci maddəsində göstərilmiş kəsici müddətlər ərzində mübahisələndirmənin mümkün olduğu müəyyən edilmişdir.

Oxşar hüquqi mövqə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun B.Mürsəlovun şikayəti üzrə 2020-ci il 12 mart tarixli Qərarında da ifadə edilmişdir. Qərarla göstərilmişdir ki, maraqlı şəxs əqdin etibarsız sayılmasına əsas verən halları bildiyi gündən bir il ərzində həmin əqdin etibarsızlığına dair mübahisə açmaq hüququna malikdir. Həmin müddət keçdikdən sonra isə maraqlı şəxs bu hüququnu itirir. Qanunun mənasına görə, qeyd olunan müddət, hüququn itirilməsi ilə bağlı olmaqla iddia müddətinə deyil, kəsici müddətlərə aiddir.

Belə ki, kəsici müddət – şəxsin müəyyən zaman ərzində öz hüququndan istifadə etməməsi nəticəsində həmin hüquqa xitam verilməsini nəzərdə tutan müddətdir. Belə hallarda hüquqa xitam verilməsi yalnız zamanın keçməsindən deyil, müəyyənləşdirilmiş müd-

dət ərzində hüquq sahibinin hərəkətsiz qalmasından irəli gəlir. Kəsicici müddət subyektiv hüququn həyata keçirilməməsi və ya lazımi qaydada həyata keçirilməməsi halında bu hüququn vaxtından əvvəl xitamına səbəb olur.

Beləliklə, Mülki Məcəllənin 354.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müddət kəsicici müddət olmaqla əqdin mübahisələndirilməsi hüququna aiddir və bu müddətin keçməsi hüququn xitamına səbəb olur.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Mülki Məcəllənin 337.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, mübahisə edilən əqdlərin etibarsızlığı əqdin mübahisələndirilməsi ilə bağlı iradə ifadəsinin digər tərəfə bildirilməsi ilə şərtləndirilir. Əqdin etibarsızlığı ilə bağlı mübahisə yaranarsa tərəflər məhkəməyə müraciət edə bilərlər;

– Mülki Məcəllənin 337.3-cü maddəsinə əsasən əhəmiyyətsiz əqd bağlandığı andan arzu olunan hüquqi nəticəni yaratmaq qabiliyyətinə malik olmayan əqddir. Əqdin əhəmiyyətsizliyi ilə bağlı mübahisə olarsa əhəmiyyətsizliyin təsdiqi üçün məhkəmədə iddia qaldırıla bilər;

– Mülki Məcəllənin 346.1-ci maddəsinə uyğun olaraq fəaliyyət qabiliyyətli olsa da, əqd bağlandığı zaman öz hərəkətlərinin mənasını başa düşmədiyi və ya onlara rəhbərlik edə bilmədiyi vəziyyətdə fiziki şəxsin bağladığı əqd onun özü və ya əqd bağlanması nəticəsində hüquqları və ya qanunla qorunan mənafeləri pozulmuş digər şəxslərin iddiası əsasında anlaşıqlığı sübuta yetirilərsə bağlandığı andan etibarsızdır;

– Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş bir illik müddət əhəmiyyətsiz əqd üzrə yaranan əsassız varlanma halları ilə bağlı icra edilmişlərin geri qaytarılması tələblərinə tətbiq edilir;

– bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks etdirilən hüquqi mövqelərə uyğun olaraq, Mülki Məcəllənin 337.5-ci maddəsində müəyyən edilmiş restitusiya və 354.1-ci maddəsində göstərilən bir illik müddət həmin Məcəllədə belə əqdlərin etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmadığı hallarda tətbiq edilir;

– Mülki Məcəllənin 354.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş müddətlər iradə ifadəsinin zədələnməsi hallarında əqdi mübahisələndirir.

dirmək hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı nəzərdə tutulmuş kəsicə müddətlərdir;

– Mülki Məcəllənin 337-ci maddəsinə uyğun olaraq, əqdlərlə bağlı mübahisələrə baxılarkən tərəflərin bu barədə tələb irəli sürməsindən asılı olmayaraq əqdlərin etibarsızlığı (mübahisə edilən əqdlər istisna olmaqla) aşkar edilərsə, məhkəmələr bunu nəzərə almalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I :

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, mübahisə edilən əqdlərin etibarsızlığı əqdin mübahisələndirilməsi ilə bağlı iradə ifadəsinin digər tərəfə bildirilməsi ilə şərtləndirilir. Əqdin etibarsızlığı ilə bağlı mübahisə yaranarsa tərəflər məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337.3-cü maddəsinə əsasən əhəmiyyətsiz əqd bağlandığı andan arzu olunan hüquqi nəticəni yaratmaq qabiliyyətinə malik olmayan əqddir. Əqdin əhəmiyyətsizliyi ilə bağlı mübahisə olarsa əhəmiyyətsizliyin təsdiqi üçün məhkəmədə iddia qaldırıla bilər.

3. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 346.1-ci maddəsinə uyğun olaraq fəaliyyət qabiliyyətli olsa da, əqd bağlandığı zaman öz hərəkətlərinin mənasını başa düşmədiyi və ya onlara rəhbərlik edə bilmədiyi vəziyyətdə fiziki şəxsin bağladığı əqd onun özü və ya əqd bağlanması nəticəsində hüquqları və ya qanunla qorunan mənafeləri pozulmuş digər şəxslərin iddiası əsasında anlaşıqlığı sübuta yetirilərsə bağlandığı andan etibarsızdır.

4. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 354.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş bir illik müddət əhəmiyyətsiz əqd üzrə yaranan əsassız varlanma halları ilə bağlı icra edilmişlərin geri qaytarılması tələblərinə tətbiq edilir.

5. Bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks etdirilən hüquqi mövqelərə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəllə-

ləsinin 337.5-ci maddəsində müəyyən edilmiş restitusiya və 354.1-ci maddəsində göstərilən bir illik müddət həmin Məcəllədə belə əqdlərin etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmadığı hallarda tətbiq edilir.

6. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 354.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş müddətlər iradə ifadəsinin zədələnməsi hallarında əqdi mübahisələndirmək hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı nəzərdə tutulmuş kəsici müddətlərdir.

7. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 337-ci maddəsinə uyğun olaraq, əqdlərlə bağlı mübahisələrə baxılarkən tərəflərin bu barədə tələb irəli sürməsindən asılı olmayaraq əqdlərin etibarsızlığı (mübahisə edilən əqdlər istisna olmaqla) aşkar edilərsə, məhkəmələr bunu nəzərə almalıdır.

8. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

9. Qərar qəttidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

О толковании статей 337, 339.6, 346.1 и 354 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики в их взаимосвязи

2 апреля 2021 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой(судья-докладчик), Умай Эфендиевой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 27.2 и 33 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде” и статьей 39 Внутреннего устава Конституционного суда Азербайджанской Республики на основании обращения Верховного Суда Азербайджанской Республики рассмотрел в порядке письменной процедуры особого конституционного производства конституционное дело о толковании статей 337, 339.6, 346.1 и 354 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики в их взаимосвязи.

Изучив и обсудив доклад судьи С.Салмановой по делу, суждения представителей заинтересованных субъектов заведующего отделом экономического и социального законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики М.Базыгова и председателя Гражданской коллегии Верховного Суда Азербайджанской Республики С.Гаджиева, специалистов судьи Бакинского апелляционного суда И.Ширинова и доктора философии по праву, доцента Б.Асадова, заключения экспертов – доцента кафедры гражданского права юридического факультета Бакинского государственного университета, доктора филосо-

фии по праву С.Сулейманлы и доцента кафедры гражданского права юридического факультета Бакинского государственного университета, доктора философии по праву А.Гадирова и материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Верховный суд Азербайджанской Республики (далее – Верховный суд) обратившись в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), попросил дать толкование статей 337, 339.6, 346.1 и 354 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский кодекс) в их взаимосвязи.

Из обращения следует, что А.Ильясова и С.Ягубова обратились в Наримановский районный суд города Баку с иском против И.Ильясова и Нотариальной конторы №9 города Баку, требуя признания договора дарения недействительным продажи квартиры на открытом аукционе и раздела денег между наследниками.

Исковое требование было обосновано тем, что, их отец Дж.Ильясов, нотариально заверенным завещанием от 20 августа 2014 года, завещал все свое движимое и недвижимое имущество детям в равных долях и 30 октября 2015 года скончался. За два дня до смерти, то есть 28 октября 2015 года, частным нотариусом Нотариальной конторы № 9 города Баку был утвержден договор о дарении квартиры № 50 по адресу город Баку, Наримановский район, ул. Ашуга Алы, дом 7/19, принадлежащей ему по праву собственности, его сыну И.Ильясову, на основании чего квартира оформлена на имя последнего. Они предъявили требование о признании сделки недействительной, так как на момент оформления договора дарения отец по причине тяжелой болезни не понимал значения своих действий.

Решением Наримановского районного суда города Баку от 12 мая 2017 года, исковое требование было отклонено.

Решением Гражданской коллегии Бакинского апелляционного суда от 14 августа 2018 года, апелляционная жалоба истцов была частично удовлетворена, решение суда первой инстанции

отменено, договор дарения недвижимого имущества от 28 октября 2015 года признан недействительным, а выданная на имя И.Ильясова, выписка из государственного реестра недвижимого имущества на квартиру, аннулирована.

Постановлением Гражданской коллегии Верховного суда от 8 августа 2019 года кассационная жалоба И.Ильясова была удовлетворена, решение суда апелляционной инстанции отменено, дело направлено в тот же суд для повторного рассмотрения. Суд кассационной инстанции обосновал свое решение тем, что не были изучены доказательства, необходимые для установления истины, а срок исковой давности в соответствии со статьей 354 Гражданского кодекса истек, что не было учтено судом апелляционной инстанции.

Повторно рассмотревшая дело Гражданская коллегия Бакинского апелляционного суда в своем решении от 18 ноября 2019 года, ссылаясь на статью 354 Гражданского кодекса, пришла к такому выводу, что срок исковой давности истек, и оставил апелляционную жалобу истцов неудовлетворенной, а решение суда первой инстанции без изменения.

Поскольку при повторном рассмотрении дела возникли разногласия в связи с применением статьи 337 Гражданского кодекса, регулирующей понятие, виды и последствия недействительности сделки, статьи 339.6, предусматривающей возможность признания судом оспариваемых сделок недействительными на основании иска потерпевшего, статей 346 и 354, определяющих недействительность сделки, совершенной физическим лицом, не способным понимать значения своих действий или руководить ими, а также сроки по недействительным сделкам, Гражданская коллегия Верховного суда пришла к выводу о необходимости обращения в Конституционный суд для толкования данных законодательных норм.

В обращении отмечается, что статья 354.1 Гражданского кодекса предусматривает, что иск о применении не самой ничтожной сделки, а ее последствий может быть предъявлен в течение одного года (со дня когда началось ее исполнение). Так, для признания ничтожной сделки недействительной нет необходимости предъявлять в суд иск, она сама по себе недействительна с момента совершения. А срок, указанный в статье

354.2 Гражданского кодекса, включает в себя годичный срок оспаривания сделок при насилии, угрозе или другом нарушении волеизъявления. Как правило, такие сделки выражаются в законе словами “могут быть оспорены”, и на практике существуют различные подходы в связи со способом их оспаривания.

На основании статьи 346.1 Гражданского кодекса, сделка, совершенная физическим лицом, хотя и дееспособным, но находившимся в момент ее совершения в таком состоянии, когда он не был способен понимать значения своих действий или руководить ими, может быть признана судом недействительной по иску этого физического лица либо иных лиц, чьи права или охраняемые законом интересы нарушены в результате ее совершения. Содержание нормы создает мнение о том, что эти сделки являются сделками, которые могут быть оспорены. Однако, обратившийся, ссылаясь на юридическую литературу, указывает, что сделка, совершенная лицом, хотя и дееспособным, но находившимся в момент ее совершения в таком состоянии, когда он не был способен понимать значения своих действий или руководить ими с момента ее заключения, относится к недействительным сделкам, и должна быть квалифицирована как случай поправимой недействительности только в случае одобрения. По мнению обратившегося, поскольку такая сделка, будучи ничтожной, не приводит ни к каким правовым последствиям, регистрация, произведенная в отношении недвижимой вещи на основании данной сделки, должна считаться недействительной, а лицо, в пользу которого произведена регистрация – не получившим никаких прав на эту вещь. В этом случае, поскольку на основании статьи 384.0.4 Гражданского кодекса, исковая давность не распространяется на защиту права собственности, являющегося полным вещным правом, применение срока, установленного в статье 354.1 Гражданского кодекса, к соответствующим искам самого лица, не способного понимать значения своих действий или руководить ими, либо иных лиц, чьи права или охраняемые законом интересы оказались нарушены в результате заключения сделки, может быть расценено как необоснованное нарушение права собственности. А это, в свою очередь, вызывает вопрос о том, для каких требований предусмотрен однолетний срок, определенный статьей

354.1 Гражданского кодекса. На практике встречаются случаи, когда этот срок распространяется на иски как о недействительности сделки, так и применении последствий недействительности. Поэтому возникает необходимость в устранении разногласий по поводу применения статьи 354.1 Гражданского кодекса и связанных с ней норм.

Еще один вопрос, способствующий возникновению спора, заключается в том, уполномочен ли судья, который рассматривая дело, установил недействительность сделки, учитывать данное обстоятельство в соответствии со своими служебными обязанностями, независимо от требования.

Обратившийся, указывая одновременно отмечает, что виды недействительности сделок и созданные ими различные правовые режимы, имеют важное практическое значение, классификация недействительных сделок внесет вклад в правильное и справедливое разрешение соответствующих споров.

В связи с обращением Пленум Конституционного суда, прежде всего, считает необходимым раскрыть суть сделки, являющейся одним из важнейших оснований возникновения гражданско-правовых обязательств, и основные принципы регулирования сделочных отношений.

На основании статьи 324 Гражданского кодекса, сделкой является одностороннее, двустороннее или многостороннее выражение воли, направленное на установление, изменение или прекращение гражданских правоотношений.

Сделки могут быть односторонними и в виде договора (двусторонними или многосторонними). Односторонней является сделка, для совершения которой в соответствии с настоящим Кодексом или соглашением сторон необходимо и достаточно выражения воли одной стороны. Для заключения договора необходимо выражение согласованной воли двух сторон (двусторонняя сделка) либо трех или более сторон (многосторонняя сделка).

Договор, являющийся видом сделки, – это двустороннее или многостороннее волеизъявление, направленное на установление, изменение или прекращение гражданских правоотношений (статья 389.1 Гражданского кодекса).

Сделка, будучи волеизъявлением, создающим желаемый правовой результат, в том числе договоры, как наиболее широко используемый ее вид, является основным правовым средством обеспечения текучести экономического оборота в условиях рыночной экономики. Для того чтобы сделка способствовала желаемому правовому результату, она должна быть действительной, то есть соответствовать требованиям обязательных (императивных) норм, изложенных в законодательстве.

Согласно правовой позиции, сформированной Пленумом Конституционного суда, для действительности какой-либо сделки, то есть способствования желаемому правовому результату, при заключении важно участие нужных субъектов (уполномоченных лиц), существование волеизъявления и единство его выражения между ними, соответствие формы и содержания сделки требованиям законодательства. Договор должен быть заключен в соответствии с порядком и условиями, установленными в законодательстве (Постановление по жалобе А.Ибрагимова от 12 апреля 2004 года).

На основании статьи 337 Гражданского кодекса, определяющей понятие недействительности сделок и ее последствия, сделка, совершенная с нарушением условий, установленных настоящим Кодексом, недействительна. В отмеченной статье указаны два вида недействительных сделок. Это – оспариваемые и ничтожные сделки.

В Гражданском кодексе дается определение обоих случаев недействительности и вносится ясность в их особенности. Так, согласно статье 337.2 Гражданского кодекса, в случае оспаривания сделки, сделка недействительна с момента ее заключения. Оспаривание сделки осуществляется путем уведомления другой стороны договора о своем волеизъявлении. Односторонняя сделка, осуществленная в отношении другой стороны, оспаривается в отношении данного лица. Таким образом, под оспариванием подразумевается уведомление другой стороны сделки о своем волеизъявлении относительно ее недействительности.

Поскольку в законе не предусмотрено никакой обязательной формы с точки зрения уведомления лицом, оспаривающим сделку, другой стороны о своем волеизъявлении, оспаривание

сделки может осуществляться путем уведомления другой стороны о своем волеизъявлении, в связи с этим в любой форме.

Последствия недействительности в отношении оспариваемых сделок возникают только в случаях, оспаривания ее соответствующим лицом (субъектом), данная сделка считается оспоренной в момент, когда лицо, обладающее правом оспаривать сделку, согласно Гражданскому кодексу, уведомляет другую сторону о своем волеизъявлении в связи с этим.

В случаях, когда волеизъявление стороны нарушено (в результате злоупотребления властью, обмана, насилия, угрозы, существенной ошибки и т.д.), в результате оспаривания сделки становятся недействительными. До тех пор, пока лицо с нарушенным волеизъявлением, не оспорит сделку, данная сделка признается действительной и способствует соответствующим правовым последствиям. При оспаривании сделки, она считается недействительной с момента заключения. В случае возникновения между сторонами спора в связи недействительностью сделки на основании решения суда можно установить, имеет ли место факт ее недействительности.

Согласно статье 337.3 Гражданского кодекса, ничтожная сделка сама по себе недействительна, независимо от признания ее таковой судом.

Как видно, в законе указано, что в случаях ничтожности сделки, для применения последствий в связи с недействительностью нет необходимости в судебном решении. Противоречащие императивным предписаниям законодательства сделки, для недействительности которых не предусмотрено никаких дополнительных правил и условий, являются ничтожными. Таким образом, ничтожной является сделка, которая без оспаривания и независимо от судебного решения, сроков и др. условий, сама по себе недействительна с момента совершения, то есть которая не способна создать желаемых правовых последствий. Вместе с тем, при возникновении спора на предмет наличия факта ничтожности сделки, для установления ничтожности, может быть подан иск в суд. Если в ходе судебного разбирательства будет установлена ничтожность сделки, то принятое судом решение преследует цель устранить правовой спор на предмет наличия факта ничтожности.

Пленум Конституционного суда подчеркивает, что недействительность как оспариваемых, так и ничтожных сделок возникает не в результате судебного решения. В случае с оспариваемыми сделками, уведомление стороной другой стороны о своем волеизъявлении в связи с оспариванием, а в случаях с ничтожными сделками, несоответствие сделки необходимым условиям действительности с момента заключения делает ее недействительной. Решение, принятое судом, относительно споров, возникающих между заинтересованными сторонами в связи с недействительностью сделки или ее последствиями, подтверждая наличие или отсутствие факта недействительности сделки разрешает юридический спор между сторонами. Статью 339.6 Гражданского кодекса следует понимать именно так. Так, согласно отмеченной статье, по основаниям, указанным в статьях 339.1 – 339.4 настоящего Кодекса, на основании иска потерпевшего, суд может признать сделку недействительной. Этими основаниями являются случаи, когда волеизъявление потерпевшего нарушено, при этом, на основании статьи 337.2 Гражданского кодекса, после уведомления лицом другой стороны об оспаривании сделки она считается недействительной с момента ее совершения. В случае, если другая сторона не согласна с наличием факта недействительности сделки, то статья 339.6 Гражданского кодекса позволяет потерпевшему разрешить спор путем подачи иска в суд.

Пленум Конституционного суда отмечает, что в гражданском праве недействительность – это общее понятие, обозначающее все случаи, когда сделка в силу противоречия законодательству не влечет правовых последствий. На основании статьи 337.4 Гражданского кодекса, недействительная сделка не влечет юридических последствий, за исключением тех, которые связаны с ее недействительностью. Такая сделка недействительна с момента ее совершения.

С точки зрения сделок, недействительность обозначает общий факт и последствия. Однако причины, влекущие такие последствия, то есть факт недействительности, имеют различную сущность и особенности.

Правовой режим и условия, которым подчиняются обстоятельства, способствующие недействительности, также регули-

руются в гражданском законодательстве по-разному. К примеру, если превращение ничтожной сделки в действительную не представляется возможным, с юридической точки зрения, то превращение оспариваемых сделок в недействительные путем оспаривания в течение определенного времени возможно; если же они не оспариваются, то правовой статус этой сделки, как действительной с момента ее совершения, не меняется.

Кроме того, если обратить внимание на гражданское законодательство становится ясно, что обстоятельства, способствующие недействительности сделки, состоят не только из ничтожности и оспариваемых фактов. В некоторых случаях законодательство регулирует возможность превращения впоследствии с одобрения соответствующего лица в течение разумного срока сделки, являющейся в силу отсутствия согласия, когда такое согласие необходимо, недействительной, в действительную. В подобных случаях, хотя сделка изначально является недействительной, впоследствии, с юридической точки зрения, представляется возможным превратить данную сделку в действительную путем устранения факта недействительности. К примеру, хотя согласно статье 345 Гражданского кодекса, сделки, совершенные несовершеннолетними в возрасте от 14 до 18 лет, без соответствующего согласия их законных представителей, являются недействительными, тем не менее впоследствии, законные представители могут превратить данные сделки в действительные путем предоставления согласия (одобрения) на них в течение разумного срока (статья 30.1 Гражданского кодекса).

Иногда, для признания сделок, заключенных с нарушением обязательных правовых норм, недействительными, в законодательстве требуется решения суда. Факты недействительности, при которых требуется судебное решение о признании сделки недействительной, составляют еще один вид, приводящий к недействительности сделок. Несмотря на то, что такие сделки противоречат законодательству, тем не менее, до принятия судом решения о недействительности они признаются действительными сделками, влекущими соответствующие правовые последствия, то есть права и обязательства. В случае же принятия судом решения о недействительности, данные сделки считаются недействительными с момента совершения. Законода-

тельством предусмотрено, что проведение торгов, выпуск ценных бумаг и завещания могут быть признаны недействительными только по решению суда (статьи 416, 1078-27.1.3 и 1225.3 Гражданского кодекса).

Установление недействительности ряда сделок только по решению суда связано с их сутью. Поскольку подобные сделки совершаются в основном с участием уполномоченных государственных структур и в общественном порядке, возникает необходимость в защите веры и доверия субъектов гражданского права в связи с действительностью этих сделок. Поэтому в законодательстве установлены нормы, связанные с признанием некоторых сделок недействительными только на основании решения суда.

Один из поставленных в обращении вопросов, связан с тем, должны ли суды в случаях установления судом в ходе судебного разбирательства недействительности сделки учитывать это в силу своих служебных обязанностей, независимо от предъявленного требования.

В связи с этим Пленум Конституционного суда отмечает, что основной обязанностью судопроизводства в связи с любым иском является установление наличия правовых оснований для предъявления требования. Суды должны устанавливать это самостоятельно, независимо от того, какое правовое обоснование выдвинуто сторонами в связи с данным требованием. В соответствии со статьей 2.1 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики, судопроизводство по гражданским делам и экономическим спорам имеет задачей судебное подтверждение прав и интересов каждого физического и юридического лица, вытекающих из Конституции Азербайджанской Республики, других законов и иных нормативно-правовых актов Азербайджанской Республики. Согласно статье 217.1 данного Кодекса, решение суда должно быть законным и обоснованным. А для этого суды должны, в первую очередь, изучить фактические обстоятельства и юридическую основу дела.

Главная задача судопроизводства при иском требовании, связанном с правом, предположительно возникающим на основании определенной сделки, состоит в установлении действи-

Конституция Мәкәмәсинин Мәлүмәти №2/2022

тельности данной сделки. Недействительность сделки, на которую опирается исковое требование, свидетельствует о том, что правые последствия не возникли непосредственно по этой сделке, то есть претендуемого по договору субъективного права, не возникло. Поэтому, для правильного правового разрешения иска, поданного на основании какой-либо сделки, в первую очередь, необходимо установить действительность данной сделки.

В исковых требованиях, предъявленных на основании недействительной сделки, отсутствует юридическая основа требования истца по сделке, так как недействительность сделки означает, что она не влечет предусмотренных правовых последствий, то есть гражданские права и обязательства по сделке не возникают. Недействительность сделки, будучи следствием противоправных фактов, допущенных в связи с совершением сделки, проявляет свое действие и последствия с момента ее совершения.

Таким образом, Пленум Конституционного суда подчеркивает, что в случае предъявления иска со ссылкой на какую-либо сделку, независимо от того, как этот иск обоснован, главной задачей суда является определение действительности данной сделки.

Необходимо также учесть, что при установлении судом, рассматривающим споры о недействительности сделки, злоупотребления признанием сделки недействительной, заявление о недействительности сделки следует считать противоречащим принципу добросовестности.

Наряду с условиями действительности, требуемыми для всех сделок, в законодательстве предусмотрены также особые условия действительности, требуемые только в отношении определенного вида сделок.

В числе общих условий действительности сделок особое значение представляет вменяемость ее участников. Так, сделка совершается только в результате волеизъявления, лица, выраженного для создания определенных правовых последствий, то есть гражданских прав и обязательств. Поэтому, для создания действительной сделки, прежде всего, нужна воля для совершения сделки. А для наличия воли необходимо наличие вменяемости. Именно вменяемость формирует волю человека, при

отсутствии вменяемости, о сформированной воле лица не может быть и речи.

Вменяемость, будучи присуща физическим лицам, выражает их способность к осознанному совершению действий. Дееспособность физического лица формируется в соответствии с уровнем его вменяемости. Согласно гражданскому законодательству, существуют два основных фактора, влияющих на вменяемость физических лиц. Это – несовершеннолетие и состояние психического (умственного) здоровья лица. В соответствии с уровнем вменяемости, физические лица подразделяются на общие группы: полностью дееспособные, ограниченно дееспособные и недееспособные. Действительность сделки, совершенной каждым физическим лицом, определяется исходя из того, к какой группе оно относится с точки зрения дееспособности и из его соответствия условиям, установленным для данной категории.

Согласно статье 28 Гражданского кодекса, гражданско-правовой дееспособностью физического лица является его способность лица своими действиями приобретать и осуществлять гражданские права, создавать для себя гражданские обязанности и исполнять их. Гражданско-правовая дееспособность физического лица возникает в полном объеме с наступлением совершеннолетия, то есть по достижении восемнадцати лет. Несовершеннолетние в возрасте до 7 лет (малолетние) не имеют дееспособности. Несовершеннолетние в возрасте от 7 до 18 лет имеют ограниченную дееспособность.

Лица, которые вследствие слабоумия или душевной болезни не могут понимать значения своих действий, или руководить ими могут быть признаны судом недееспособными. Над ними устанавливается опека. От имени физического лица, признанного недееспособным сделки, совершает его опекун. Сделка, заключенная лицом, признанным недееспособным, может считаться действительной при последующем согласии опекуна.

Для признания физических лиц в возрасте старше 7 лет недееспособными, законодатель требует наличия судебного решения. Однако следует учитывать, что недееспособность данных лиц наступает не в результате решения суда, а по причине его постоянной невменяемости. В подобных случаях решение

суда, играя роль подтверждения юридического факта (факта отсутствия гражданско-правовой дееспособности), имеет целью обеспечить раскрытие невменяемости лица.

На основании статьи 342 Гражданского кодекса, недействительна сделка, совершенная физическим лицом, признанным недееспособным вследствие психического расстройства. Каждая из сторон такой сделки обязана возвратить другой все полученное в натуре, а при невозможности возвратить полученное в натуре – возместить его стоимость в деньгах. Дееспособная сторона обязана возместить другой стороне нанесенный ею реальный ущерб, кроме того, если дееспособная сторона знала или должна была знать о недееспособности другой стороны.

В интересах физического лица, признанного недееспособным вследствие психического расстройства, совершенная им сделка может быть по согласию его опекуна признана действительной, если она совершена к выгоде этого лица.

А статья 346.1 Гражданского кодекса, просьба о толковании которой выражена в обращении, связана с ситуацией временной утраты физическими лицами в момент совершения сделки факта вменяемости. Так, временная, преходящая утрата физическим лицом дееспособности не дает правовых оснований считать данное лицо недееспособным. Однако, хотя лицо, временно утратившее вменяемость, считается дееспособным, тем не менее в соответствии со статьей 346.1 Гражданского кодекса, предусмотрена возможность подтверждения решением суда недействительности данной сделки в результате доказательства отсутствия вменяемости в момент совершения сделки.

Как уже отмечалось, поскольку сделка является волевым актом, то для ее действительности, необходимо, чтобы совершающее ее лицо именно в этот момент находилось во вменяемом состоянии, осознанно понимая значение и возможные последствия своих действий, действовало в соответствии с этим. Именно с этой позиции следует толковать статью 346.1 Гражданского кодекса, определяющую недействительность сделки, совершенной физическим лицом, хотя и дееспособным, но не способным понимать значение своих действий или руководить ими. Упомянутой статьей предусмотрено, что сделка,

совершенная физическим лицом, хотя и дееспособным, но находившимся в момент ее совершения в таком состоянии, когда оно не было способно понимать значения своих действий или руководить ими, может быть признана недействительной по иску этого физического лица либо иных лиц, чьи права или охраняемые законом интересы нарушены в результате ее совершения.

Пленум Конституционного суда считает, что независимо от того, носит ли утрата вменяемости постоянный или временный характер, поскольку сделка, совершенная физическим лицом, не понимающим значения своих действий или не способным руководить ими в момент заключения сделки, не опирается на волю, то является недействительной с момента ее совершения. Иной подход, противореча правовой сущности понятия сделки, может повлечь за собой нарушение норм и принципов гражданского права, регулирующих отношения, возникшие на основе сделки.

В Постановлении Пленума Конституционного суда от 1 декабря 2020 года по жалобе Т.Гасымовой отмечалось, что главная особенность, отличающая договор от других оснований для возникновения обязательственных правоотношений, заключается в том, что договор представляет собой результат именно взаимного волеизъявления сторон. Поэтому, одно из условий действительности договора связано с единством и действительностью взаимного волеизъявления и юридических намерений сторон. Это требование, необходимое для действительности договора, вытекает из принципа свободы договора, играющей ключевую роль в регулировании договорных отношений.

Таким образом, в соответствии со статьей 346.1 Гражданского кодекса, недействительность сделки, совершенной в случаях временной утраты вменяемости, на основании обращения лиц, интересы которых нарушены может быть подтверждена судом, в результате доказательства невменяемости. Поэтому сделка, совершенная физическим лицом, не понимающим значения своих действий или не способным руководить ими в момент совершения сделки, является недействительной и не может повлечь за собой никаких желаемых правовых последствий в случае последующего неодобрения правообладателем.

Порядок регулирования последствий действий, совершенных по такой сделке, равносителен тому, что и при ничтожных сделках. Поскольку целью указанной нормы является защита интересов лиц, временно утративших вменяемость, то сделка, совершенная этими лицами, может быть признана действительной путем последующего одобрения.

Что касается указанного в обращении вопроса о том, к каким требованиям должен применяться однолетний срок, предусмотренный в статье 354.1 Гражданского кодекса, Пленум Конституционного суда отмечает следующее.

В соответствии со статьей 354.1 Гражданского кодекса, устанавливающей сроки по ничтожным сделкам, иск о применении последствий недействительности ничтожной сделки может быть предъявлен в течение одного года со дня когда началось ее исполнение.

Как уже было подчеркнуто, ничтожная сделка – это сделка, которая сама по себе является недействительной с момента заключения, независимо от каких-либо дополнительных условий, в том числе истечения срока, воли сторон, признания или непризнания ее судом недействительной. В этом контексте, ничтожные сделки, которые сами по себе являются недействительными, не могут быть вновь признаны судом недействительными, а срок, указанный в статье 354.1 Гражданского кодекса, не является сроком, предусмотренным для предъявления в суд иска о признании сделки ничтожной. Этот срок установлен в связи с применением последствий ничтожных сделок.

На основании статьи 337.5 Гражданского кодекса, определяющей последствия недействительности сделок, при недействительности сделки, каждая из сторон обязана возвратить другой все полученное по сделке, а в случае невозможности возвратить полученное в натуре (в том числе тогда, когда полученное выражается в пользовании имуществом, выполненной работе или предоставленной услуге), возместить его стоимость в деньгах – если иные последствия недействительности сделки не предусмотрены настоящим Кодексом. Указанная норма направлена на устранение последствий исполнительных действий, совершенных по недействительным сделкам.

Таким образом, статьей 354.1 Гражданского кодекса установлен срок для предъявления в суд иска о возврате, исполненного другой стороной по ничтожной сделке.

Согласно статьям 337.3 и 337.4 Гражданского кодекса, ничтожная сделка, будучи недействительной с момента заключения, не может повлечь никаких-либо юридических последствий, то есть возникновения прав и обязательств, при этом ограничение права предъявления иска о возврате, полученного по ничтожной сделке, сроками, по праву приводит к возникновению спора.

В связи с этим Пленум Конституционного суда отмечает, что порядок (порядок реституции), предусмотренный в статье 337.5 Гражданского кодекса, и срок, установленный в статье 354.1 Гражданского кодекса в связи с применением последствий недействительности ничтожной сделки, применяются в случаях, когда в Гражданском кодексе не предусмотрены иные последствия недействительности подобных сделок.

Следует отметить, что по ничтожной сделке может возникнуть лишь право приобретателя на заменимые вещи и, как следствие, произойти неосновательное обогащение.

В соответствии со статьей 135.7 Гражданского кодекса, незаменимыми считаются индивидуально-определенные вещи, которые выделены из других вещей только по свойственным им признакам. Движимые вещи, которые отличаются по родовым признакам и обычно определяются в обороте по количеству, размеру или весу, считаются заменимыми.

Указанная классификация, предусмотренная в гражданском законодательстве, представляет практическое значение с точки зрения возникновения права на данные вещи. Без юридического основания не могут быть приобретены никакие права относительно индивидуально-определенные вещи (недвижимые вещи, движимые вещи, приравненные по своему правовому статусу к недвижимым, – автомобиль, судно и пр., а также другие движимые вещи – телефон, компьютер и пр.). Поскольку такие вещи отличаются от других только по присущим им признакам, то не смешиваются с имуществом приобретателя, поэтому не переходят в его собственность без юридического основания. Поэтому, поскольку ничтожная сделка не влечет за собой

никаких желаемых правовых последствий, регистрация по такой сделке в государственном реестре на имя соответствующего лица недвижимой вещи, являющейся индивидуально-определенной, также будет признана необоснованной. При этом, лицо, в пользу которого была произведена регистрация, не получит права на недвижимую вещь, которая продолжит оставаться в собственности отчуждателя на основании сделки. В соответствии со статьей 141 Гражданского кодекса, если содержание государственного реестра недвижимого имущества не соответствует реальному правовому состоянию, то лицо, право которого нарушено, может требовать согласия о внесении соответствующего исправления.

Как уже отмечалось, в гражданском обороте заменимые вещи – это определяемые только количеством, размером, весом вещи, которые, хотя были переданы по ничтожной сделке, смешались с имуществом приобретателя, вследствие чего у последнего возникало право на данную вещь. Однако, поскольку право приобретателя на вещь возникает без каких-либо юридических оснований, оно влечет за собой неосновательное обогащение. Именно в этом случае лицо реализует право требования к другой стороне по ничтожной сделке может в течение одного года, установленного статьей 354.1 Гражданского кодекса подать иск в связи с возвратом того, что исполнено по ничтожной сделке. То есть установленный в данной статье однолетний срок остается в силе в отношении требований, связанных с фактами неосновательного обогащения, возникшими в результате исполнения ничтожной сделки.

Таким образом, в случае возникновения факта неосновательного обогащения по ничтожной сделке, в соответствии со статьей 354.1 Гражданского кодекса, право требования, связанного с возвратом противоположной стороной того, что было приобретено по ничтожной сделке, а при невозможности этого – оплатой его стоимости может быть предъявлено в течение одного года.

В случаях же неосновательного обогащения, возникшего по другим причинам (к примеру, ошибочного перечисления банком денежных средств на счет лица), право на возврат объекта неосновательного обогащения теряет силу не позднее, чем по

истечении двух лет с момента, когда лишенному права стало известно о его праве. Этот срок является сроком исковой давности, предусмотренным в связи с правом требования.

На основании же статьи 354.2 Гражданского кодекса, за исключением случая, предусмотренного в статье 347.1 настоящего Кодекса, заинтересованное лицо может оспорить сделку в течение одного года со дня прекращения насилия или угрозы, повлиявших на заключение сделки, либо со дня, когда оно узнало или должно было узнать об обстоятельствах, являющихся основанием для признания сделки недействительной. Сделка, совершенная под влиянием ошибки важной значимости, может быть оспорена в течение одного месяца с момента выяснения основания для оспаривания. Как видно в норме предусмотрен срок, связанный с реализацией права оспаривания сделки, а не права требования против лица. Иными словами, признается право лица, волеизъявление которого было нарушено при заключении сделки, оспорить данную сделку именно в течение сроков, указанных в статье. До оспаривания сделки лицом, волеизъявление которого нарушено, данная сделка признается действительной и влечет соответствующие правовые последствия. При оспаривании сделки она считается недействительной с момента совершения.

Таким образом, оспариваемые сделки, с одной стороны, как действительные сделки до оспаривания, влекут за собой юридические последствия, а с другой, – в случае их оспаривания, имея обратную силу, приводят к недействительности сделки с момента совершения. Именно по причине этой двойственности возникает необходимость в осуществлении оспаривания с точки зрения юридической определенности только в рамках конкретных и пресекательных сроков. В этом контексте в случае, если законодательством специально не предусмотрен иной срок в связи с оспариваемыми сделками, то установлена возможность оспаривания в течение пресекательных сроков, указанных в статье 354.2 Гражданского кодекса.

Аналогичную правовую позицию Пленум Конституционного суда высказал также в своем Постановлении от 12 марта 2020 г. по жалобе Б.Мурсалова. В Постановлении указано, что, заинтересованное лицо вправе открыть спор о недействительности

сделки в течение одного года со дня, когда узнало об обстоятельствах, послуживших основанием для признания данной сделки недействительной. По истечении данного срока заинтересованное лицо лишается этого права. Согласно сути закона, указанный срок, будучи связан с утратой права, относится пресекательным срокам, а не к срокам исковой давности.

Так, пресекательный срок – это срок, предусматривающий прекращение права лица в результате неиспользования этого права в течение определенного периода времени. Прекращение права в таких случаях происходит не только вследствие истечения срока, но и вследствие бездействия правообладателя в течение установленного срока. В случае неосуществления или ненадлежащего осуществления субъективного права, пресекательный срок влечет за собой досрочное прекращение данного права.

Таким образом, срок, предусмотренный в статье 354.2 Гражданского кодекса, будучи пресекательным сроком, относится к праву оспаривания сделки, истечение данного срока приводит к прекращению права.

На основании вышеизложенного, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

– в соответствии со статьей 337.2 Гражданского кодекса, недействительность оспариваемых сделок обусловлена уведомлением другой стороны о своем волеизъявлении в связи с оспариванием сделки. При возникновении спора о недействительности сделки стороны могут обратиться в суд;

– на основании статьи 337.3 Гражданского кодекса, ничтожная сделка – это сделка, неспособная повлечь желаемые правовые последствия с момента совершения. В случае возникновения спора ничтожности сделки, может быть подан иск в суд для подтверждения ничтожности;

– в соответствии со статьей 346.1 Гражданского кодекса, сделка, совершенная физическим лицом, хотя и дееспособным, но находившимся в момент ее совершения в таком состоянии, когда оно не было способно понимать значения своих действий или руководить ими, является недействительной с момента совершения, если его невменяемость доказана на основании иска этого физического лица, либо иных лиц, чьи права или

охраняемые законом интересы оказались нарушены в результате ее совершения;

– однолетний срок, установленный статьей 354.1 Гражданского кодекса, применяется к требованиям о возврате того, что исполнено, в связи с фактами неосновательного обогащения, возникшими по ничтожной сделке;

– в соответствии с правовыми позициями, отраженными в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления, реституция, установленная в статье 337.5, и однолетний срок, указанный в статье 354.1 Гражданского кодекса, применяются в случаях, когда в данном Кодексе не предусмотрены иные последствия недействительности подобных сделок;

– сроки, установленные в статье 354.2 Гражданского кодекса, являются пресекательными сроками, предусмотренными в связи с осуществлением права оспаривания сделки в случаях нарушения волеизъявления;

– в соответствии со статьей 337 Гражданского кодекса, в случае если при рассмотрении споров, связанных со сделками, выявила недействительность сделок (за исключением оспариваемых сделок), то судам следует учесть это независимо от предъявления сторонами требования об этом.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65–67 и 69 Закона Азербайджанской Республики "О Конституционном суде", Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

1. В соответствии со статьей 337.2 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, недействительность оспариваемых сделок обусловлена уведомлением другой стороны о своем волеизъявлении в связи с оспариванием сделки. При возникновении спора о недействительности сделки стороны могут обратиться в суд;

2. На основании статьи 337.3 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, ничтожная сделка – это сделка, не способная повлечь желаемых правовых последствий с

момента совершения. В случае возникновения спора ничтожности сделки может быть подан иск в суд для подтверждения ничтожности.

3. В соответствии со статьей 346.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, сделка, совершенная физическим лицом, хотя и дееспособным, но находившимся в момент ее совершения в таком состоянии, когда оно не было способно понимать значения своих действий или руководить ими, является недействительной с момента совершения, если его невменяемость доказана на основании иска этого физического лица, либо иных лиц, чьи права или охраняемые законом интересы оказались нарушены в результате ее совершения;

4. Однолетний срок, установленный статьей 354.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, применяется к требованиям о возврате того, что исполнено, в связи с фактами неосновательного обогащения, возникшими по ничтожной сделке;

5. В соответствии с правовыми позициями, отраженными в описательно-мотивировочной части настоящего Постановления, реституция, установленная в статье 337.5, и однолетний срок, указанный в статье 354.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, применяются в случаях, когда в данном Кодексе не предусмотрены иные последствия недействительности подобных сделок;

6. Сроки, установленные в статье 354.2 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, являются пресекательными сроками, предусмотренными в связи с осуществлением права оспаривания сделки в случаях нарушения волеизъявления;

7. В соответствии со статьей 337 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики, в случае если при рассмотрении споров, связанных со сделками, выявлена недействительность сделок (за исключением оспариваемых сделок), судам следует учесть это независимо от, предъявления сторонами требования об этом.

8. Постановление опубликовать в газетах "Азербайджан", "Республика", "Халг газети", "Бакинский рабочий" и "Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики".

9. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

**F.Məcnunbəyovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 3 fevral 2020-ci il
tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına
və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair**

6 aprel 2021-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 34-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, konstitusiyaya məhkəmə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında F.Məcnunbəyovanın şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 3 fevral 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, ərizəçinin vəkili A.Məhərrəmovanın və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Ə.Nurməmmədovun mülahizələrini, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Fərəh Məcnunbəyova İsmayıl Rüstəmovə qarşı birgə nikah dövründə əldə edilmiş ümumi əmlakın bölünməsi, mənzildən istifadə hüququnun tanınması və mənzilə köçürülmə barədə iddia ərizəsi ilə Bakı şəhəri Səbail Rayon Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

Bakı şəhəri Səbail Rayon Məhkəməsinin 13 sentyabr 2018-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddia qismən təmin edilmiş, F.Məcnunbəyovanın Bakı şəhəri Ü.Hacıbəyov küçəsində yerləşən 16 saylı evin 2 saylı mənzilindən istifadə hüququ tanınaraq həmin mənzilə köçürülməsi, Sabunçu rayonu Vişnyovka-1 1429 V saylı bağ sahəsində yerləşən 0.12 ha torpaq sahəsi üzərində 1.4 hissədə, “ZAZ 968 M” markalı avtomobil üzərində ¼ hissədə, “Laboratoriya Təchizatları Şirkəti-LTŞ” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin İ.Rüstəmovə məxsus təsis payı üzərində ½ hissədə mülkiyyət hüququnun tanınması qət olunmuşdur.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 31 iyul 2019-cu il tarixli qətnaməsi ilə İ.Rüstəmovun apellyasiya şikayəti təmin edilərək birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi ləğv edilmiş, iş üzrə yeni qətnamə qəbul edilərək iddia tələbi rədd edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının (bundan sonra – Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası) 3 fevral 2020-ci il tarixli qərarı ilə F.Məcnunbəyovanın kassasiya şikayəti təmin edilməmiş, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır.

F.Məcnunbəyova Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) şikayətlə müraciət edərək Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 3 fevral 2020-ci il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına (bundan sonra – Konstitusiyaya) və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Ərizəçinin qənaətinə görə, Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının qeyd edilən qərarı ilə onun Konstitusiyanın 29 və 60-cı maddələrində nəzərdə tutulmuş mülkiyyət və hüquq və azadlıqların inzibati və məhkəmə təminatı hüquqları, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosesual Məcəllə) 416 və 418-ci maddələrinin tələbləri pozulmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu şikayətlə bağlı aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab edir.

Hüquqi dövlət və demokratik cəmiyyətdə mülkiyyət hüququ toxunulmazdır və onun subyektini qismində bir və ya bir neçə şəxs çıxış edə bilər. Yəni əmlak eyni vaxtda bir neçə şəxsə məxsus ola bilər və mülki qanunvericilikdə bu münasibətlər ümumi mülkiyyətə dair normalarla tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 213.1-ci maddəsinə əsasən, iki və ya bir neçə şəxsin mülkiyyətində olan əşya onlara ümumi mülkiyyət hüququ əsasında mənsubdur.

Ümumi mülkiyyət hüququnun yaranması əsaslarından biri də nikahdır. Ər-arvadın ümumi mülkiyyətində olan əmlakın hüquqi rejimi Mülki Məcəllənin 225-ci və Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin (bundan sonra – Ailə Məcəlləsi) 31-37-ci maddələri ilə müəyyən edilir.

Mülki Məcəllənin 225.1-ci maddəsinə görə, ərlə arvadın nikah dövründə qazandıqları əmlak, əgər nikah kontraktında və ya onlar arasındakı razılaşmada ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, onların ümumi mülkiyyətidir.

Ailə Məcəlləsinin 32.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, nikah müddətində ər-arvadın əldə etdikləri əmlak onların ümumi birgə mülkiyyəti sayılır.

Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi nikah dövründə, eləcə də onlardan birinin tələbi ilə nikah pozulduqdan sonra, habelə kreditör ödəməni ər-arvadın ümumi əmlakında olan onlardan birinin payına yönəltmək üçün ümumi əmlakın bölünməsi tələbi barədə ərizə verdikdə həyata keçirilir. Mübahisə olduqda, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi, eləcə də bu əmlakda ər-arvadın paylarının müəyyən olunması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir (Ailə Məcəlləsinin 36.1 və 36.3-cü maddələri).

Mülki işin məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş hallarından görünür ki, F.Məcnunbəyova və İ.Rüstəmov 16 fevral 1986-cı il tarixində Bakı şəhərində rəsmi nikaha daxil olaraq Bakı şəhəri Ü.Hacıbəyov küçəsində yerləşən 16 saylı evin 2 saylı mənzilində yaşamış, 1992-ci ildə isə Amerika Birləşmiş Ştatlarının (bundan sonra – ABŞ) Kaliforniya Ştatına köçmüşlər. Tərəflər Azərbaycan Respublikası vətəndaşlığını saxlamaqla ABŞ vətəndaşlığını da qəbul et-

mişlər. ABŞ-ın Kaliforniya Ştatı Los-Anceles Ali Məhkəməsinin 29 iyul 2011-ci il tarixli qərarı ilə F.Məcnunbəyova və İ.Rüstəmov arasındakı nikah pozulmuş və onlar arasında əmlak bölgüsü haqqında razılaşma təsdiq edilmişdir.

İ.Rüstəmov göstərilən qərarın Azərbaycan Respublikasında tanınması haqqında ərizə ilə Ali Məhkəməyə müraciət etmişdir. Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 1 oktyabr 2019-cu il tarixli qərarı ilə ABŞ-ın Kaliforniya Ştatı Los-Anceles Ali Məhkəməsinin 29 iyul 2011-ci il tarixli qərarı yalnız nikahın pozulması hissəsində tanınmışdır.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyası 31 iyul 2019-cu il tarixli qətnaməsi ilə F.Məcnunbəyovanın iddiasını rədd edərkən qətnaməsini onunla əsaslandırılmışdır ki, birgə nikah dövründə əldə edilmiş ümumi əmlakın bölünməsi haqqında iddia qanunvericiliklə müəyyən edilmiş üç illik müddət ötürülməklə verilmişdir. Odur ki, apellyasiya instansiyası məhkəməsi birgə nikah dövründə əldə edilmiş əmlaka pay hüququnun tanınması tələbinin təmin edilməsini qanunsuz hesab etmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında tələblərə dair iddia müddəti Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, nikah pozulduqda ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında onların tələbinə 3 illik iddia müddəti tətbiq olunur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 29 iyul tarixli Qərarında göstərmişdir ki, Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsi ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında tələbə dair 3 illik iddia müddətini nəzərdə tutsa da, bu müddətin axımının başlanğıcını müəyyən etməmişdir. Lakin Ailə Məcəlləsinin ümumi hissəsinə ailə münasibətlərinə iddia müddətinin tətbiqini müəyyən edən 8-ci maddənin daxil edilməsi ilə iddia müddətinə dair bütün məsələlərin vahid mənbədən tənzim edilməsinə, yəni ictimai münasibətlərin tənzimlənməsinin sabitliyinə nail olunmuşdur.

Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 8-ci maddəsinə əsasən, pozulmuş hüquqların müdafiəsi üçün bu Məcəllədə müəyyən olunmuş müddətlər istisna olmaqla, ailə münasibətlərindən irəli gələn tələblərə id-

dia müddəti şamil olunmur. İddia müddətini müəyyən edən normaların tətbiqi zamanı məhkəmə Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydaları rəhbər tutur.

Yəni qanunverici Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsində nəzərdə tutulan ümumi əmlakın bölünməsi haqqında tələblərə 3 illik iddia müddətini tətbiq edərkən, bu müddətin tətbiqi ilə bağlı məsələlərdə Mülki Məcəllənin qaydalarının rəhbər tutulmalı olduğunu müəyyən etmişdir.

Mülki Məcəllənin 367.1-ci maddəsinə görə, müddət mülki hüquq və vəzifələrin əmələ gəlməsinin, dəyişdirilməsinin və xitamının bağlı olduğu vaxtdır.

Həmin Məcəllənin 372.2-ci maddəsinə əsasən, hüququ pozulmuş şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi üçün müddət iddia müddəti sayılır.

Mülki Məcəllənin 377.1-ci maddəsinə əsasən, iddia müddətinin axımı şəxsin öz hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən başlayır.

Göründüyü kimi, qanunverici əmlak və qeyri-əmlak hüquqlarının pozulmasına dair tələblərə tətbiq edilən iddia müddətinin axımının başlanmasını subyektiv hüququn pozulması ilə əlaqələndirmişdir. Bu səbəbdən də iddia müddətinin axımının başlanması şəxsin hüququnun pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu günlə şərtləndirilmişdir.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Ailə Məcəlləsinin 8.2-ci maddəsinə əsasən iddia müddətini müəyyən edən normaların tətbiqi zamanı Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydaların rəhbər tutulduğunu nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmişdir ki, ər-arvadın nikah dövründə əldə etdikləri ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımı nikah pozulduğu andan deyil, tərəfin həmin əmlakla bağlı hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən hesablanmalıdır.

Lakin hazırkı iş üzrə Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun qeyd olunan hüquqi mövqeyinə, mülki və ailə qanunvericiliyinin normalarının tələblərinə zidd olaraq F.Məcnunbəyovanın nikah dövründə əldə edilmiş ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımını nikahın pozulması tarixindən, yəni ABŞ-ın Kaliforniya Ştatı Los-Anceles Ali Məhkəməsinin nikahın pozulması

haqqında 29 iyul 2011-ci il tarixli qərarının qəbul olunduğu andan hesablaşmaqla iddia müddətinin ötürüldüyü qənaətinə gəlmişdir.

Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası 1 oktyabr 2019-cu il tarixli qərardadı ilə tərəflər arasında nikahın pozulması haqqında xarici məhkəmənin qərarını bütövlükdə deyil, yalnız nikahın pozulması hissəsində tanımasına baxmayaraq kassasiya instansiyası məhkəməsi qərarında qeyd etmişdir ki, ABŞ məhkəməsinin qərarı ilə tək-cə tərəflər arasındakı nikahın pozulması məsələsi deyil, həmçinin ər-arvadın birgə mülkiyyəti hesab edilən daşınar və daşınmaz əmlakın bölünməsi məsələsi də həll edildiyindən, apellyasiya instansiyası məhkəməsi düzgün olaraq əmlak tələbi ilə əlaqədar iddia müddətinin axımının həmin qərar qüvvəyə mindiyi vaxtdan hesablanmalı olması qənaətinə gəlmişdir.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, xarici dövlətin məhkəmə qərarının tanınması və icrası qaydaları Mülki Prosesual Məcəllə ilə müəyyən edilir. Həmin Məcəllənin 459.0.3-cü maddəsinə görə, xarici məhkəmələrin öz xarakterinə görə icrası tələb olunmayan və Azərbaycan Respublikasında tanınmalı olan qətnamələrindən biri, nikah ləğv edildiyi və ya etibarsız hesab edildiyi vaxt ər-arvadın hər ikisinin Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənarında yaşadıkları hallarda Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları arasında nikahın ləğv edilməsi və etibarsız hesab edilməsi barədə qətnamələrdir. Məcəllənin 470-ci maddəsi isə ailə işləri üzrə qətnamə qəbul edilməsinin məcburiliyini müəyyən edir. Bu maddəyə əsasən, əgər xarici dövlətin məhkəmə qətnaməsi ilə nikah pozulmuşsa, etibarlı və yaxud etibarsız hesab edilmişsə, bu qətnamənin icra edilməsi üçün onun Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən tanınması tələb olunur. Bu halda tanınma xarici dövlətin qarşılıqlı təminatından asılı deyildir.

Hazırkı işdə isə hər iki tərəf Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olduğundan və onlar nikahın ləğv edildiyi vaxt Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənarında yaşadıklarından, nikahın ləğv edilməsi barədə xarici məhkəmənin qətnaməsi icrası tələb olunmayan qətnamə hesab edilməklə Azərbaycan Respublikasında tanınmalı qərarlardan olmuşdur.

Mülki Prosesual Məcəllənin 444.0.1-ci maddəsinə görə, daşınmaz əmlaka əşya hüququ, eləcə də həmin əmlakın icarəyə verilməsi və ya girov qoyulması haqqında iddialara dair işlər, əgər onların

predmeti olan əmlak Azərbaycan Respublikasının ərazisindədirsə, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin müstəsna səlahiyyətinə aiddir. Bu baxımdan nikah dövründə əldə edilmiş ümumi əmlakdakı payların bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımının nikahın pozulması tarixindən, yəni ABŞ-ın Kaliforniya Ştatı Los-Anceles Ali Məhkəməsinin 29 iyul 2011-ci il tarixli qərarının qəbul olunduğu andan hesablanması mülki prosessual qanunvericiliyin normalarına da uyğun olmamışdır.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, iddia müddətinin keçməsinə görə iddianı rədd etmiş, lakin subyektiv mülki hüququn pozulması məsələsini həll etməyən məhkəmə aktı daxilən ziddiyyətli və əsassızdır, çünki iddia müddətinin keçməsinə görə məhkəmənin gəldiyi nəticə lazımi əsasla söykənmir.

Kassasiya instansiyasında işə baxmanın hədlərini müəyyən edən Mülki Prosessual Məcəllənin 416-cı maddəsinə görə, kassasiya instansiyası məhkəməsi apellyasiya instansiyası məhkəməsi tərəfindən maddi və prosessual hüquq normalarının düzgün tətbiq edilməsini yoxlayır. Maddi və prosessual hüquq normalarının pozulması və ya düzgün tətbiq olunmaması, o cümlədən maddi və prosessual hüququn tətbiqi üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin pozulması apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qətnamə və qərardadının ləğv edilməsi üçün əsasdır. Prosessual hüquq normalarının pozulması və ya düzgün tətbiq olunmaması qətnamənin yaxud qərardadın ləğv edilməsi üçün o vaxt əsas ola bilər ki, bu pozuntu düzgün qətnamə qəbul edilməməsi ilə nəticələnsin və ya nəticələnmə bilsin (Mülki Prosessual Məcəllənin 418.1 və 418.3-cü maddələri).

Beləliklə, Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyası 3 fevral 2020-ci il tarixli qərarı ilə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin gəldiyi nəticə ilə razılaşıaraq maddi hüquq normalarının pozulması ilə çıxarılmış qətnaməni dəyişdirmədən saxlamışdır ki, nəticədə ərizəçinin Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsində təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatı hüququ pozulmuşdur.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, F.Məcnunbəyovanın İ.Rüstəmovaya qarşı birgə nikah dövründə əldə edilmiş ümumi əmlakın bölünməsi, mənzildən istifadə hüququnun tanınması və mənzilə köçürülmə barədə iş üzrə Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının 3 fev-

ral 2020-ci il tarixli qərarı Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə, Mülki Prosesual Məcəllənin 416, 418.1 və 418.3-cü maddələrinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilməlidir. İşə bu Qərarla əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının mülki prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə yenidən baxılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin V və IX hissələrini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I:

1. F.Məcnunbəyovanın İ.Rüstəmovaya qarşı birgə nikah dövründə əldə edilmiş ümumi əmlakın bölünməsi, mənzildən istifadə hüququnun tanınması və mənzilə köçürülmə barədə iş üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 3 fevral 2020-ci il tarixli qərarı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsinə, Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 416, 418.1 və 418.3-cü maddələrinə uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilsin. İşə bu Qərarla əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının mülki prosesual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə yenidən baxılsın.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О проверке соответствия постановления Гражданской
коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики
от 3 февраля 2020 года Конституции и законам
Азербайджанской Республики
по жалобе Ф. Меджнунбековой**

6 апреля 2021 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой (судья-докладчик), Умай Эфендиевой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

в соответствии с частью V статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 27.2 и 34 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде” и статьей 39 Внутреннего устава Конституционного суда Азербайджанской Республики рассмотрел в судебном заседании, проведенном в порядке письменной процедуры конституционного судопроизводства, конституционное дело о проверке соответствия постановления Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики от 3 февраля 2020 года Конституции и законам Азербайджанской Республики по жалобе Ф. Меджнунбековой.

Изучив и обсудив доклад судьи С.Салмановой по делу, суждения адвоката заявителя – А. Магеррамовой и судьи Верховного суда Азербайджанской Республики А.Нурмамедова, материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Фарах Меджнунбекова обратилась в Сабаильский районный суд города Баку с иском о разделе общего имущества, нажитого во время брака, признании права пользования жильем и вселении в квартиру.

Решением Сабаильского районного суда города Баку от 13 сентября 2018 года иск был частично удовлетворен, признано право пользования Ф.Меджнунбековой квартирой, расположенной по адресу: г. Баку, улица У. Гаджибекова, дом 16, квартира 2, и принято решение о вселении ее в эту квартиру, признании права собственности на $\frac{1}{4}$ доли земельного участка площадью 0,12 га, расположенного в садовом участке номер 1429 V Вишневка-1 Сабунчинского района, на $\frac{1}{2}$ доли автомобиля марки “ЗАЗ 968 М”, на $\frac{1}{2}$ учредительной доли И. Рустамова в Обществе с ограниченной ответственностью “Компания лабораторного оснащения-КЛЮ”.

Гражданская коллегия Бакинского апелляционного суда решением от 31 июля 2019 года, удовлетворила апелляционную жалобу И. Рустамова, отменила решение суда первой инстанции и отклонила исковое требование до принятия нового решения по делу.

Постановлением Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики (далее – Гражданская коллегия Верховного суда) от 3 февраля 2020 года кассационная жалоба Ф. Меджнунбековой не была удовлетворена, решение суда апелляционной инстанции оставлено без изменения.

Ф.Меджнунбекова обратилась с жалобой в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд) с просьбой проверить соответствие постановления Гражданской коллегии Верховного Суда от 3 февраля 2020 года Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция) и законам.

По мнению заявителя, указанным постановлением Гражданской коллегии Верховного суда были нарушены ее право собственности и право на административную и судебную гарантию прав и свобод, предусмотренные статьями 29 и 60

Конституции, а также требования статей 416 и 418 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики (далее-Гражданский процессуальный кодекс).

В связи с жалобой Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить следующее.

В правовом государстве и демократическом обществе право собственности неприкосновенно, в качестве его субъекта могут выступать одно или несколько лиц. То есть имущество может принадлежать одновременно нескольким лицам, и в гражданском законодательстве эти отношения регулируются нормами, касающимися общей собственности.

На основании статьи 213.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики (далее – Гражданский кодекс) вещь, находящаяся в собственности двух или нескольких лиц, принадлежит им по праву общей собственности.

Одним из оснований возникновения права общей собственности является брак. Правовой режим имущества, находящегося в общей собственности супругов, определяется статьями 225 Гражданского кодекса и 31–37 Семейного кодекса Азербайджанской Республики (далее – Семейный кодекс).

Согласно статье 225.1 Гражданского кодекса имущество, нажитое супругами во время брака, является их общей собственностью, если иное не установлено брачным контрактом или соглашением между ними.

В соответствии со статьей 32.1 Семейного кодекса имущество, нажитое супругами во время брака, признается их общей совместной собственностью.

Раздел общего имущества супругов может быть произведен как в период брака, так и после его расторжения по требованию любого из супругов, а также в случае заявления кредитором требования о разделе общего имущества супругов для обращения взыскания на долю одного из супругов в общем имуществе супругов. В случае спора раздел общего имущества супругов, а также определение долей супругов в этом имуществе производятся в судебном порядке (статьи 36.1 и 36.3 Семейного кодекса).

Из установленных судами обстоятельств гражданского дела следует, что Ф.Меджнунбекова и И. Рустамов, вступив 16 февраля 1986 года в официальный брак в городе Баку, жили в горо-

де Баку по улице У. Гаджибекова, дом 16, квартира 2, а в 1992 году переехали в штат Калифорния Соединенных Штатов Америки (далее-США). Стороны, сохранив гражданство Азербайджанской Республики, приняли также гражданство США. Решением Верховного суда Лос-Анджелеса штата Калифорния США от 29 июля 2011 года брак между Ф. Меджнунбековой и И. Рустамовым был расторгнут и между ними утверждено соглашение о разделе имущества.

И. Рустамов обратился в Верховный суд с заявлением о признании указанного решения в Азербайджанской Республике. Определением Гражданской коллегии Верховного суда от 1 октября 2019 года решение Верховного суда Лос-Анджелеса штата Калифорния США от 29 июля 2011 года было признано только в части расторжения брака.

Гражданская коллегия Бакинского апелляционного суда решением от 31 июля 2019 года отказала в удовлетворении иска Ф. Меджнунбековой, мотивировав свое решение тем, что иск о разделе общего имущества, нажитого в период брака, был подан по истечении установленного законодательством трехлетнего срока. Поэтому суд апелляционной инстанции посчитал незаконным удовлетворение требования о признании права на долю в имуществе, нажитом в период брака.

Следует отметить, что срок исковой давности к требованиям супругов о разделе общего имущества установлен статьей 36.9 Семейного кодекса. Согласно данной статье, при расторжении брака к требованию супругов о разделе их имущества, применяется исковая давность сроком в 3 года.

Пленум Конституционного суда в Постановлении “О толковании статьи 36.9 Семейного кодекса Азербайджанской Республики во взаимосвязи со статьей 377.1 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики” от 29 июля 2019 года указал, что хотя статья 36.9 Семейного кодекса предусматривает трехлетний срок исковой давности к требованиям супругов о разделе общего имущества, тем не менее, не устанавливает начала течения данного срока. Однако с включением в общую часть Семейного кодекса статьи 8, устанавливающей применение исковой давности в семейных отношениях, было достигнуто регулирование всех вопросов относительно исковой давности

сти из единого источника, то есть стабильность регулирования общественных отношений.

Так, на основании статьи 8 Семейного кодекса, на требования, вытекающие из семейных отношений, исковая давность не распространяется, за исключением случаев, когда срок для защиты нарушенного права установлен настоящим Кодексом. При применении норм, устанавливающих исковую давность, суд руководствуется правилами, предусмотренными Гражданским кодексом.

То есть, законодатель, применяя к требованиям о разделе общего имущества предусмотренный в статье 36.9 Семейного кодекса трехлетний срок исковой давности, установил, что во всех вопросах, связанных с применением данного срока, необходимо руководствоваться правилами Гражданского кодекса.

Согласно статье 367.1 Гражданского кодекса, сроком является время, с которым связаны возникновение, изменение и прекращение гражданских прав и обязанностей.

На основании статьи 372.2 данного Кодекса, исковой давностью признается срок для защиты права по иску лица, право которого нарушено.

На основании статьи 377.1 Гражданского кодекса, течение срока исковой давности начинается со дня, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении своего права.

Как видно, законодатель увязал начало течения срока исковой давности, применяемого к требованиям относительно нарушения имущественных и неимущественных прав с нарушением субъективного права. По этой причине начало течения срока исковой давности обусловлено днем, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении своего права.

Таким образом, Пленум Конституционного суда, принимая во внимание то, что при применении норм, устанавливающих исковую давность в соответствии со статьей 8.2 Семейного кодекса, суд руководствуется правилами, предусмотренными Гражданским кодексом, пришел к такому выводу, что течение срока исковой давности относительно требования супругов о разделе долей в общем имуществе, нажитом во время брака, должно исчисляться не с момента расторжения брака, а со дня, когда сторона узнала или должна была узнать о нарушении своих прав, связанных с данным имуществом.

Однако Гражданская коллегия Бакинского апелляционного суда, вопреки отмеченной правовой позиции Пленума Конституционного суда, требованиям норм гражданского и семейного законодательства, исчисляя течение срока подачи иска Ф. Меджнунбековой с требованием о разделе долей в общем имуществе, нажитом во время брака, с даты расторжения брака, то есть с момента принятия решения Верховного суда Лос-Анджелеса штата Калифорния США о расторжении брака от 29 июля 2011 года, пришла по данному делу к выводу об истечении срока давности.

Несмотря на то, что Гражданская коллегия Верховного суда определением от 1 октября 2019 года признала решение иностранного суда о расторжении брака между сторонами не полностью, а только в части расторжения брака, суд кассационной инстанции в своем решении отметил, что решением суда США был урегулирован не только вопрос о расторжении брака между сторонами, но и вопрос о разделе движимого и недвижимого имущества, считающегося совместной собственностью супругов, поэтому суд апелляционной инстанции справедливо пришел к выводу об исчислении течения срока исковой давности в отношении требования об имуществе со времени вступления в силу данного решения.

В связи с этим Пленум Конституционного суда отмечает, что порядок признания и исполнения решений иностранных судов устанавливается Гражданским процессуальным кодексом. Согласно статье 459.0.3 данного Кодекса, одними из решений иностранных судов, которые по своему характеру не требуют исполнения и признаются в Азербайджанской Республике, являются решения об аннулировании (прекращении) или признании недействительным брака между гражданами Азербайджанской Республики, в случаях, когда в момент аннулирования или признания недействительным брака оба супруга проживают за пределами Азербайджанской Республики. А статья 470 Кодекса устанавливает принудительность принятия решения по семейным делам. На основании данной статьи, если брак расторгнут, признан действительным или недействительным на основании решения суда иностранного государства, то для исполнения такого решения требуется его признание

Верховным судом Азербайджанской Республики. Признание в этом случае не зависит от взаимных гарантий со стороны иностранного государства.

Но поскольку обе стороны в настоящем деле являются гражданами Азербайджанской Республики и на момент расторжения брака проживали за пределами Азербайджанской Республики, решение иностранного суда о расторжении брака, будучи признано не требующим исполнения, является решением, подлежащим признанию в Азербайджанской Республике.

Согласно статье 444.0.1 Гражданского процессуального кодекса, дела по искам о вещном праве на недвижимое имущество, а также об аренде или о залоге этого имущества, если имущество, являющееся предметом спора по этим делам, находится на территории Азербайджанской Республики, относятся к исключительной юрисдикции судов Азербайджанской Республики. В этом контексте исчисление течения срока исковой давности относительно требования о разделе долей в общем имуществе, нажитом в период брака, с даты расторжения брака, то есть с момента принятия решения Верховного суда Лос-Анджелеса штата Калифорния США от 29 июля 2011 года, не соответствовало также нормам гражданского процессуального законодательства.

На основании правовой позиции, сформулированной Пленумом Конституционного суда, судебный акт, отклонивший иск в силу истечения срока исковой давности, но не разрешивший вопрос о нарушении субъективного гражданского права, является внутренне противоречивым и необоснованным, поскольку результат, к которому пришел суд из-за истечения срока исковой давности, не опирается на надлежащую основу.

Согласно статье 416 Гражданского процессуального кодекса, устанавливающей пределы рассмотрения дела в кассационной инстанции, суд кассационной инстанции проверяет правильность применения судом апелляционной инстанции норм материального и процессуального права. Нарушение или неправильное применение норм материального и процессуального права, в том числе нарушение единства судебной практики по применению норм материального и процессуального права, является основанием для отмены решения или определения

суда апелляционной инстанции. Нарушение или неправильное применение процессуального права является основанием к отмене решения или определения лишь при условии, если это нарушение привело или могло привести к неправильному разрешению дела (статьи 418.1 и 418.3 Гражданского процессуального кодекса).

Таким образом, Гражданская коллегия Верховного суда постановлением от 3 февраля 2020 года, согласившись с выводом, к которому пришел суд апелляционной инстанции, оставила без изменения решение, вынесенное с нарушением норм материального права, в результате чего оказалось нарушено право заявителя на судебную гарантию прав и свобод, закрепленное в части I статьи 60 Конституции.

Учитывая вышеуказанное, Пленум Конституционного суда приходит к такому выводу, что постановление Гражданской коллегии Верховного Суда по делу Ф.Меджнунбековой против И. Рустамова о разделе общего имущества, нажитого в период брака, признании права пользования жильем и вселении в квартиру от 3 февраля 2020 года следует считать утратившим силу из-за несоответствия части I статьи 60 Конституции, статьям 416, 418.1 и 418.3 Гражданского процессуального кодекса. Дело необходимо пересмотреть в порядке и сроки, установленные гражданским процессуальным законодательством Азербайджанской Республики, в соответствии с правовыми позициями, отраженными в настоящем Постановлении.

Руководствуясь частями V и IX статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, Пленум Конституционного суда

П О С Т А Н О В И Л:

1. Постановление Гражданской коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики по делу Ф.Меджнунбековой против И. Рустамова о разделе общего имущества, нажитого в период брака, признании права пользования жильем и вселении в квартиру от 3 февраля 2020 года считать утратившим силу из-за несоответствия части I статьи 60 Конституции Азербайджанской

Республики, статьям 416, 418.1 и 418.3 Гражданского процессуального кодекса Азербайджанской Республики. Дело пересмотреть в порядке и сроки, установленные гражданским процессуальным законодательством Азербайджанской Республики в соответствии с правовыми позициями, отраженными в настоящем Постановлении.

2. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

3. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халг газети”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin
142-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 56-cı maddəsinin
tətbiqi baxımından şərh olunmasına dair**

7 aprel 2021-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Sumqayıt Şəhər Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 56-cı maddəsinin tətbiqi baxımından şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim H.Əfəndiyevanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Sumqayıt Şəhər Məhkəməsinin hakimi P.Hacıyevin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının Dövlət quruculuğu, inzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin İnzibati qanunvericilik sektorunun müdiri K.Paşayevanın, mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının sədri H.Nəsibovun, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiya-

sının hakimi R.Abdulovun və Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun Dövlət ittihamının müdafiəsi üzrə idarəsinin rəisi O.İsayevin mülahizələrini, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru M.Bayramovanın və Milli Aviasiya Akademiyasının Hüquq kafedrasının müdiri, hüquq üzrə elmlər doktoru A.Rüstəmzadənin rəylərini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Sumqayıt Şəhər Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 142-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 56-cı maddəsinin tətbiqi baxımından şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, məhkəmənin icraatında olan cinayət işinin materiallarına görə, T.Mustafayev (həkim neyrocərrah) və R.Hacıyeva (həkim terapevt) 14 fevral 2020-ci il tarixində Sumqayıt şəhər Təcili Tibbi Yardım Xəstəxanasında növbədə olarkən, saat 19:25-də qəbul şöbəsinə multipli qıcolma ilə müşayiət olunan epileptik statusla daxil olmuş xəstəyə qanunvericiliyə və xüsusi qaydalara müvafiq olaraq kömək etməyə borclu olduqları halda, üzrlü səbəblər olmadan onun vəziyyətini düzgün qiymətləndirməmiş, zərurətlə bağlı diaqnozun təyin edilməsi üçün müvafiq müayinə planı verməmiş və qüsurlu tibbi xidmət göstərmələri nəticəsində xəstənin kəskin işemik xəstəliyindən baş vermiş miokard infarktından ölümünə səbəb olmuşlar.

Hər iki tibb işçisi Cinayət Məcəlləsinin 142.3-cü maddəsi ilə təqsirləndirilən şəxs qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşlar.

Cinayət Məcəlləsinin 142.3-cü maddəsinə əsasən, qanunvericiliyə və ya xüsusi qaydalara müvafiq olaraq xəstəyə kömək etməyə borclu olan tibb işçisi tərəfindən üzrlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olduqda üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Müraciətedən hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin dispozisiyası cinayətin subyektiv cəhətinin müəyyən edilməsində qeyri-müəyyənliyə səbəb olur. Belə ki, şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizliyə) və onun nəticələrinə psixi münasibəti olmaqla, əqli və iradəvi elementlərin müxtəlif birləşmələrindən asılı olaraq təqsirin qəsd və ehtiyatsızlıq kimi iki forması fərqləndirilir.

Müraciətedənin qənaətinə görə, Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin mətnindən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, qeyd olunan cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti təqsirin qarışıq formasını nəzərdə tutmaqla, tibb işçisinin xəstəyə kömək göstərməməsindən ibarət hərəkətsizliyinə psixi münasibəti birbaşa qəsdə, baş vermiş nəticəyə, yəni şəxsin ölümünə psixi münasibəti isə ehtiyatsızlıqda ifadə olunur. Bu baxımdan cinayətin subyektiv cəhətinin müəyyən edilməsi həmin əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının təyini ilə əlaqədar cəzaçəkmə müəssisəsinin növünün müəyyən edilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 56.1-ci maddəsində azadlıqdan məhrum etmə cəzasının çəkilməsi ilə bağlı cəzaçəkmə müəssisələrinin növünün müəyyən edilməsi üçün məhkəmənin mülahizələrinin hədləri məhdudlaşdırılaraq təqsirin forması (cinayətin qəsd və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsi), əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilməsi, törədilmiş cinayətin kateqoriyası və təyin edilmiş cəzanın müddəti kimi meyarlar təsbit edilmişdir.

Qeyd olunanlara əsasən müraciətedən Cinayət Məcəlləsinin 142.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilərkən cəzaçəkmə müəssisəsinin növünün müəyyən edilməsi baxımından həmin maddənin şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd olunmasını vacib hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 41-ci maddəsinə uyğun olaraq, hər kəsin sağlamlığını qorumaq və tibbi yardım almaq hüququ vardır.

“İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsinə əsasən, bu Paktda iştirak edən dövlətlər hər bir şəxsin fiziki və psixi sağlamlığının ən yüksək səviyyəsinə çatmaq hüququnu tanıyırlar. Bu Paktda iştirak edən dövlətlərin bu hüququ

tam həyata keçirmək üçün görməli olduğu tədbirlər sırasına xəstəlik təqdirində hamı üçün tibbi yardımın və tibbi xidmətin təmin olunması üçün şəraitin yaradılması məqsədilə atılan addımlar daxildir.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin Calvelli və Ciglio İtaliyaya qarşı iş üzrə 2002-ci il 17 yanvar tarixli Qərarında formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə əsasən, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın əsas müddəalarından və demokratik cəmiyyətlərin əsas dəyərlərindən biri olan 2-ci maddəsinin birinci cümləsi (Hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur) dövlətlərin üzərinə nəinki insan həyatını “qəsdən almamaq” öhdəliyini qoyur, eyni zamanda həyatın qorunması üçün lazımi tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Bu prinsiplər səhiyyə sahəsində də tətbiq edilir. Beləliklə, göstərilən pozitiv öhdəliklər dövlətlərdən, dövlət və ya qeyri-dövlət tibb müəssisələri tərəfindən pasientlərin həyatının qorunması üçün lazımi tədbirlərin görülməsinə dair müvafiq qaydaların qəbul edilməsini tələb edir. Habelə bu öhdəliklər, tibb işçilərinin nəzarəti altında olan şəxslərin ölümünün səbəblərini müəyyən və təqsirli şəxsləri məsuliyyətə cəlb edə biləcək müstəqil və səmərəli ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini tələb edir.

Konstitusiyaya və beynəlxalq hüquqi aktlarda təsbit olunmuş bu prinsiplər daha geniş “Əhalinin sağlamlığının qorunması” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmışdır.

Həmin Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən, əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində insan və vətəndaş hüquqlarına dövlət təminatı və bu təminatla bağlı hüquqi və fiziki şəxslərin məsuliyyəti, tibbi-sosial yardımın hamı üçün mümkünlüyü əhalinin sağlamlığının qorunmasının əsas prinsiplərindəndir.

Qanunun 59-cu maddəsinə uyğun olaraq, tibb və əczaçılıq işçiləri öz peşə vəzifələrini lazımi səviyyədə yerinə yetirmədikdə, sağlamlığın qorunması sahəsində vətəndaşların hüquqlarının pozulması hallarında qanuna uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində xüsusi ictimai münasibətlər qeyd edilən Qanun və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir və müvafiq qaydaların pozulması nəticəsindən asılı olaraq mülki, inzibati və cinayət məsuliyyətinə səbəb olur.

Bu sahədə müvafiq məsuliyyətə səbəb olan əməllərdən biri də, tibb işçisi tərəfindən üzrlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım

göstərilməməsinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş nəticələrə səbəb olmasıdır. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsi ilə qanunvericiliyə və ya xüsusi qaydalara müvafiq olaraq xəstəyə kömək etməyə borclu olan tibb işçisi tərəfindən üzrlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi nəticəsində onun sağlamlığına az ağır, ağır zərər vurmağa, həmçinin ölümünə səbəb olmağa görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, müraciətdə qaldırılan məsələnin həlli üçün, ilk növbədə, Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməlinin ictimai təhlükəliliyi və onun tərkib əlamətləri nəzərdən keçirilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, hər bir cinayət əməli araşdırılarkən onun tərkibinin düzgün müəyyən edilməsi və düzgün tövsif edilməsi cinayət əlamətlərini əks etdirən əməllərin cinayət olub-olmamasını, cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin təqsiri olub-olmamasını müəyyənləşdirməyə, habelə həmin cinayətə görə təqsirləndirilən şəxsə ədalətli cəza təyin edilməsinə yönəlmişdir. Əks hal təqsiri olmayan şəxsin məsuliyyətə alınmasına, yaxud da cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin məsuliyyətdən kənar qalmasına, cəzanın düzgün olmayan tətbiqinə səbəb ola bilər ("Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 244.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair" 2011-ci il 17 mart tarixli Qərar).

Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsində göstərilən əməlin ictimai təhlükəliliyi tibb işçisinin öz vəzifəsini icra etməməsi nəticəsində tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxsin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaranmasından ibarətdir.

Həmin maddənin obyektini insan sağlamlığının və həyatının təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətlər təşkil edir. Bu cinayətin obyektiv cəhəti tibb işçisinin qanunvericiliyə və ya xüsusi qaydalara uyğun olaraq xəstəyə kömək göstərmək vəzifəsinin mövcudluğunu; zərərçəkmiş şəxsin tibbi yardıma ehtiyacının olmasını; tibb işçisinin üzrlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərməməsini; zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına zərər vurulması və ya onun ölümünü; tibb işçisinin hərəkətsizliyi ilə zərərçəkmişin sağlamlığına zərər vurulması və ya onun ölümü arasında səbəbli əlaqənin mövcudluğunu ehtiva edir.

Qeyd edilməlidir ki, bu əmələ görə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün tibb işçisinin xəstəyə kömək göstərmək imkanı olmalıdır. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində belə imkanı məhdudlaşdıran müxtəlif səbəblər göstərilmişdir. Məsələn, subyektiv və obyektiv xarakterli hallar (həkimin dar ixtisasa sahib olması, həkimin özünün səhhətində problemlərin yaranması və s.); vəzifələrin rəqabəti (bir neçə xəstənin eyni zamanda köməyə ehtiyacının olması); müxtəlif mənşəli kütləvi aksiyalar (mitinq, küçə yürüşü və s.); təbii və texnologiya hadisələr (zəlzələ, tufan və s.).

Bu cinayətin subyektiv tibbi yardım göstərməyə borclu olan tibb işçisidir. Məhz bu məqam, yəni cinayətin xüsusi subyektivliyinin olması, bu subyektivliyin xüsusi bilik, bacarıq və təcrübəyə sahib olması və bundan irəli gələrək öz hərəkətsizliyinin nəticələrini qabaqcadan təxmin edə bilməsi hüquq tətbiqetmədə bu cinayətin subyektiv cəhətinin müəyyən edilməsində suallar yaradır.

Göstərilən məsələyə aydınlıq gətirilməsi məqsədi ilə Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu cinayətin subyektiv cəhətinin əsas əlaməti olan təqsir anlayışını təhlil etməyi zəruri hesab edir.

Təqsir dedikdə, şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ və onun nəticələrinə qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibəti nəzərdə tutulur. Təqsirsizlik prezumpsiyası və təqsirə görə məsuliyyət prinsipləri ilə təqsir cinayət tərkibinin mütləq elementi kimi təsbit edilir və şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin əsasını təşkil edir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 7-ci maddəsinə uyğun olaraq, yalnız törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ (hərəkət və ya hərəkətsizlik) və onun nəticələrinə görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cəzalandırıla bilər. Şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Təqsir şüur və iradə kimi psixoloji elementlərin məcmusudur və bu elementlər müvafiq olaraq ictimai təhlükəli davranışın əqli və iradəvi tərəflərini təşkil edir. Əqli meyar ondan ibarətdir ki, təqsirli şəxs əməlin ictimai təhlükəliliyini və belə əməlin törədəcəyi ictimai təhlükəli nəticələri dərk edir. İradəvi element cinayətin subyektivliyində baş verən iradəvi proseslərlə səciyyələnir: şəxs ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsini arzu edir və ya şüurlu surətdə onlara yol verir, yaxud yüngül fikirliliklə ictimai təhlükəli nəticələrin qarşısının alınmasına ümid edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, cinayət qanunvericiliyində təqsirin forması bilavasitə Məcəllənin Xüsusi hissəsindəki normanın dispozişiyasında nəzərdə tutula və ya normanın mətninin şərh edilməsi yolu ilə müəyyən edilə bilər.

Təqsirin formasının müəyyən edilməsi – yalnız qəsdən törədilmiş əməllərin cinayət məsuliyyətinə səbəb olduğu hallarda müvafiq məsuliyyətin yaranıb-yaranmaması (Cinayət Məcəlləsinin 128-ci maddəsi), obyektiv cəhətdən oxşar cinayətlərin fərqləndirilməsi (əməlin Cinayət Məcəlləsinin 186 və ya 187-ci maddəsi ilə tövsif edilməsi), cinayətlərin təsnifatının müəyyən edilməsi (Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə müvafiq olaraq yalnız qəsdən törədilmiş cinayətlər xüsusilə ağır cinayətlər hesab olunur), cəzaçəkmə müəsisəsinin növünün təyin edilməsi (Cinayət Məcəlləsinin 56.1-ci maddəsi) kimi məsələlərin həlli üçün zəruridir.

Cinayət qanunvericiliyi təqsirin iki – qəsd və ehtiyatsızlıq formalarını fərqləndirir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 24-cü maddəsinə əsasən, əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) yalnız qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törətmiş şəxs cinayət törətməkdə təqsirli sayılır. Ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) yalnız bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılır.

Birbaşa və ya dolayı qəsdlə törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) qəsdən törədilmiş cinayət sayılır. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş və bunları arzu etmişdirsə, bu halda cinayət birbaşa qəsdlə törədilmiş hesab olunur. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş, lakin bunları arzu etməmiş və belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu halda cinayət dolayı qəsdlə törədilmiş hesab olunur. Cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət sayılır. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur. Şəxs

öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımi diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, onları görməmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur (Cinayət Məcəlləsinin 25 və 26-cı maddələri).

Qeyd edilməlidir ki, subyektiv cəhətin müstəqil əlamətləri kimi motiv və məqsəd yalnız qəsdən törədilən cinayətlər zamanı, yəni qanunla qorunan ictimai dəyər, maraq və ya sərvətlərə zərər vurmaq meyli və niyyətinin olduğu hallarda mövcud olur. Təqsirin ehtiyatsızlıq formasında isə şəxsin niyyəti təhlükəli nəticələrin baş verməsinə yönəlmir. Ehtiyatsızlığın hər iki növündə cinayətin motiv və məqsədi deyil, müvafiq nəticələrin baş verməsinə səbəb olmuş davranışın motiv və məqsədləri mövcud ola bilər. Burada davranışın motivi və məqsədi ilə baş vermiş ictimai təhlükəli nəticə arasında daxili əlaqə olur.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində təqsirin qarışıq (ikili) forması da mövcuddur. Qarışıq təqsir ilə törədilən cinayət zamanı şəxsin ictimai təhlükəli əmələ münasibəti qəsd, bu əməlin ictimai təhlükəli nəticələrinə münasibəti isə ehtiyatsızlıq formasında ifadə olunur.

İkili təqsir forması ilə törədilən cinayətlər obyektiv cəhətin quruluşundan asılı olaraq iki qrupa bölünür: iki nəticəyə səbəb olan maddi tərkibli cinayətlər; ehtiyatsızlıqdan daha ağır nəticələrə səbəb olmuş formal tərkibli cinayətlər.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsində qarışıq (ikili) təqsir müstəqil təqsir forması kimi müəyyən olunmasa da, Məcəllənin Xüsusi hissəsi ilə nəzərdə tutulan bəzi cinayət tərkibləri onların qarışıq təqsir forması ilə törədilməsini söyləməyə əsas verir.

Məsələn, Cinayət Məcəlləsinin 126.3-cü maddəsi iki nəticəyə səbəb olan maddi tərkibli qarışıq təqsir formasında törədilən cinayətdir. Bu cinayəti törədən şəxs qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmaqla (126.1), ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olur (126.3). Beləliklə, bir hərəkətlə iki nəticə – qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurulur və ehtiyatsızlıqdan ölüm baş verir. Bu nəticələrdən hər biri müstəqil cinayət tərkibini yaradır.

Qarışıq təqsir forması ilə törədilən ehtiyatsızlıqdan daha ağır nəticələrə səbəb olan formal tərkibli cinayətlərə misal olaraq Cinayət Məcəlləsinin 146-cı maddəsini göstərmək olar. Həmin Məcəllənin

146.1-ci maddəsinə əsasən, psixi cəhətdən sağlam olan şəxsi bilə-bilə psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirmə əməli formal tərkibli cinayət olmaqla hər hansı nəticələrin baş verib-verməməsindən asılı olmayaraq məsuliyyətə səbəb olur. Eyni əməllər ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olduqda fərqli ictimai təhlükəli nəticələr baş verir (Cinayət Məcəlləsinin 146.3-cü maddəsi). Beləliklə, bir hərəkət nəticəsində iki ictimai təhlükəli əməl törədilir: psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirmə – qəsdən, zərərçəkmiş şəxsin ölümü və ya digər ağır nəticələr isə ehtiyatsızlıqdan baş verir.

Qarışıq təqsir forması vasitəsilə qanunverici qəsdən cinayət törətmiş şəxsin bir hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ehtiyatsızlıqdan daha ağır nəticələrə səbəb olmasına görə onun cinayət məsuliyyətini artırır.

Qarışıq təqsir forması ilə törədilən cinayətlər özünəməxsus quruluşa malikdir. Qanunverici bir tərkibdə biri qəsdən, o biri isə ehtiyatsızlıqdan törədilən iki tərkibi birləşdirir. Belə qarışıq təqsir formalı tərkibə malik cinayətlər bütövlükdə qəsdən törədilən cinayət hesab olunur. Belə ki, ehtiyatsızlıqdan baş verən ictimai təhlükəli nəticələr məhz qəsdən törədilən ictimai təhlükəli əməlin nəticəsində baş verir.

Bununla belə, qarışıq təqsir forması ilə törədilən cinayəti yarıdan iki əməldən hər biri ayrılıqda da cinayət xarakterini itirmir. O da qeyd edilməlidir ki, qarışıq təqsir forması ilə törədilən cinayətin tərkib hissəsi olan əməllərdən hər biri öz obyektinə malikdir. Odur ki, qarışıq təqsir forması ilə törədilən cinayətlər çoxobyektli cinayətlərdir.

Beləliklə, bir hərəkətlə bir ictimai təhlükəli nəticəyə səbəb olan maddi tərkibli cinayət qarışıq təqsir forması ilə törədilə bilməz. Bu zaman cinayət ya qəsdən, ya da ehtiyatsızlıqdan törədilmiş olur.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 142.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməl birobyektli maddi tərkibli cinayət olmaqla, bir ictimai təhlükəli nəticəyə səbəb olduğundan bir təqsir forması ilə törədilən cinayətdir. Belə ki, maddi tərkibli cinayətin obyektiv cəhətini süni olaraq bölərək şəxsin əvvəlcə hərəkətə (hərəkətsizliyə), sonra isə nəticəyə psixi münasibətinin müəyyən edilməsi ədalət prinsipinin pozulmasına gətirib çıxara bilər. Burada nə-

zərə alınmalıdır ki, öz-özlüyündə tibb işçisinin xəstəyə kömək göstərməməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olmur. Cinayət məsuliyyətinin yaranması tibb işçisinin hərəkətsizlikdə ifadə olunan əməlinin xəstənin sağlamlığına az ağır, ağır zərər vurulması və ya xəstənin ölümü kimi nəticəyə səbəb olması ilə şərtləndirilir.

Qeyd edilməlidir ki, Cinayət Məcəlləsinin 24.2-ci maddəsinə görə, ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) yalnız bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılır.

Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin, o cümlədən 142.3-cü maddəsinin dispozisiyasında isə tibb işçisinin xəstəyə kömək göstərməməsi nəticəsində baş vermiş zərərçəkmişin ölümünə psixi münasibətinin ehtiyatsızlıqla ifadə olunmasına dair hər hansı müddə nəzərdə tutulmamışdır.

Bununla belə, Cinayət Məcəlləsinin şərh edilən 142-ci maddəsinin məzmunu, həmin maddənin sanksiyası və bütövlükdə Məcəllədə nəzərdə tutulmuş xüsusi qaydaların pozulması ilə törədilən maddi tərkibli cinayətlərin əlaqəli təhlili belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, qeyd olunan cinayət əməli subyektiv cəhətdən təqsirin ehtiyatsızlıq formasında törədilmiş olur. Bu zaman həmin maddənin dispozisiyasında “ehtiyatsızlıqdan” sözünün işlədilməməsi bu cinayətin hüquqi təbiətini dəyişən hal kimi qiymətləndirilə bilməz.

Tibb işçisi üzrlü səbəblər olmadan tibbi yardımın göstərilməsindən imtina etməklə və ya yayınmaqla xəstənin sağlamlığına zərər vurmasını ehtimal edir, lakin əsassız olaraq özünə güvənərək bunun qarşısını ala biləcəyini düşünür və ya öz hərəkətsizliyinin nəticələrini qabaqcadan ehtimal etmir, halbuki lazımı diqqət göstərildiyi təqdirdə belə nəticələri qabaqcadan görə bilərdi.

Belə ki, bu əməl qəsdən törədildiyi halda, yəni tibb işçisi köməyə ehtiyacı olan şəxsə münasibətdə ağır nəticələrin baş verməsini arzu edirsə və ya şüurlu surətdə buna yol verirsə və bu məqsədlə müvafiq tibbi yardımı göstərmirsə, yaranan nəticələrdən asılı olaraq bu əməl Cinayət Məcəlləsinin 127, 126 və ya 120-ci maddələrində nəzərdə tutulan cinayət məsuliyyətini yaratmış olar.

Bu baxımdan, həkim nəzarəti altında olan şəxsin sağlamlığına zərər vurulduqda və ya öldükdə təqsirkarın niyyətinin nəyə yönəlməsi, əməlin motiv və məqsədi, o cümlədən təqsirkarın və zərər-

çəkmiş şəxsin qarşılıqlı münasibətləri, təqsirkarın hadisədən sonrakı hərəkətləri və s. araşdırılmalıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu həmçinin qeyd edir ki, tibb işçisi xidməti vəzifələrinin yerinə yetirməsi ilə əlaqədar Cinayət Məcəlləsinin 124.1-ci (ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə) və 131.2-ci (ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa ağır zərər vurma) maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin də subyektivi ola bilər. Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsində göstərilən əməldən fərqli olaraq, bu zaman tibb işçisinin əməli hərəkətdə ifadə olunur. Tibb işçisi qanunvericilik və ya xüsusi qaydalar ilə üzərinə qoyulan vəzifələri yerinə yetirir, lakin müəyyən subyektiv faktorlara görə (dərman dozasının aşılması, gigiyena qaydalarının pozulması, konsilium məsləhətlərinə əməl etməmə və s.) onun hərəkətləri ictimai təhlükəli nəticəyə səbəb olur.

Bu baxımdan Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, tibb işçisinin xəstənin sağlamlığına zərər vurmaması və ya ölümü ilə nəticələnən əməli tövsif olunarkən, bu əməlin hərəkət və ya hərəkətsizliklə törədilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, bu qəbildən olan cinayət işləri üzrə şəxsin təqsirlilik məsələsi həll edilərkən işin bütün faktiki halları hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılmalı, təqsirləndirilən şəxsin hərəkət və ya hərəkətsizliyinin nədə ifadə olunması məhkəmə aktlarında göstərilməli və xüsusi qayda pozuntuları ilə baş vermiş nəticə arasında səbəbli əlaqənin mövcudluğu müəyyən edilməlidir.

Beləliklə, Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməl subyektiv cəhətdən təqsirin ehtiyatsızlıq formasında törədildiyindən, bu maddə ilə təqsirli bilinən şəxslər üçün cəzaçəkmə müəssisəsinin növü həmin Məcəllənin 56-cı maddəsinə müvafiq olaraq müəyyən edilir.

Göstərilənlərə əsasən, eləcə də Cinayət Məcəlləsinin təqsirə görə məsuliyyət və ədalət prinsiplərini rəhbər tutaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

– Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin mənasına görə zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına az ağır, ağır zərər vurulmasına, habelə ölümünə səbəb olan tibb işçisi tərəfindən üzrlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi təqsirin ehtiyatsızlıq formasında törədilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin mənasına görə zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına az ağır, ağır zərər vurulmasına, habelə ölümünə səbəb olan tibb işçisi tərəfindən üzrlü səbəblər olmadan xəstəyə tibbi yardım göstərilməməsi təqsirin ehtiyatsızlıq formasında törədilir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О толковании статьи 142 Уголовного кодекса
Азербайджанской Республики с точки зрения
применения статьи 56 данного Кодекса**

7 апреля 2021 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Умай Эфендиевой (судья-докладчик), Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева, Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 27.2 и 33 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде” и статьей 39 Внутреннего устава Конституционного суда Азербайджанской Республики, на основании обращения Сумгайытского городского суда рассмотрел в судебном заседании, проведенном в порядке письменной процедуры особого конституционного производства конституционное дело о толковании статьи 142 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики с точки зрения применения статьи 56 данного Кодекса.

Изучив и обсудив доклад судьи У.Эфендиевой по делу, суждения представителей заинтересованных субъектов – судьи Сумгайытского городского суда П.Гаджиева и заведующего сектором Административного законодательства отдела Государственного строительства, административного и военного законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики К.Пашаевой, специалистов – председателя Уголовной коллегии Верховного суда Азербайджанской

Республики Х.Насибова, судьи Уголовной коллегии Бакинского апелляционного суда Р.Абдулова и начальника Управления по защите государственного обвинения Генеральной прокуратуры Азербайджанской Республики О.Исаева, мнения экспертов – доцента кафедры уголовного права и криминологии Бакинского государственного университета, доктора философии по праву М.Байрамовой и заведующего кафедрой права Национальной академии авиации, доктора юридических наук А.Рустамзаде и материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Сумгайытский городской суд обратился в Конституционный суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд) с просьбой о толковании статьи 142 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики (далее – Уголовный кодекс) с точки зрения применения статьи 56 данного Кодекса.

В обращении отмечается, что согласно материалам уголовного дела, находящегося в производстве суда, Т.Мустафаев (врач-нейрохирург) и Р.Гаджиева (врач-терапевт), находясь 14 февраля 2020 года на дежурстве в Сумгайытской городской больнице скорой медицинской помощи, без уважительных причин неверно оценили состояние пациента поступившего в 19:25 в приемное отделение с эпилептическим статусом, сопровождающимся множественными судорогами, не предоставили соответствующего плана обследования в связи с необходимостью установления диагноза, и в результате оказания некачественного медицинского обслуживания способствовали смерти пациента от инфаркта миокарда случившегося из-за острой ишемической болезни, тогда как обязаны были оказать помощь в соответствии с законодательством и специальными правилами.

По статье 142.3 Уголовного кодекса были привлечены к уголовной ответственности в качестве обвиняемого оба медицинских работника.

На основании статьи 142.3 Уголовного кодекса, неоказание медицинской помощи больному без уважительных причин медицинским работником, обязанным ее оказывать в соответ-

ствии с законом или со специальными правилами, если оно повлекло смерть потерпевшего наказывается лишением свободы на срок до трех лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет.

Обратившийся считает, что диспозиция статьи 142 Уголовного кодекса вызывает неопределенность при установлении субъективной стороны преступления. Так, вина, будучи психическим отношением лица к совершенному общественно опасному деянию (действию или бездействию) и его последствиям, в зависимости от соответствующего соединения волевых и интеллектуальных элементов подразделяется на две формы – умышленную и неосторожную.

По мнению обратившегося, из текста статьи 142 Уголовного кодекса можно прийти к такому выводу, что субъективная сторона отмеченного состава преступления, предполагая смешанную форму вины, заключается в том, что психическое отношение медицинского работника к бездействию, заключающемся в неоказании помощи больному, выражается в прямом умысле, а психическое отношение к наступившему последствию, то есть смерти лица, – в неосторожности. В этом контексте установление субъективной стороны преступления представляет особое значение при определении вида учреждения отбывания наказания в связи с назначением наказания в виде лишения свободы за данное деяние.

Так, статья 56.1 Уголовного кодекса, ограничивая пределы усмотрения суда при определении вида уголовно-исполнительного учреждения в связи с отбыванием наказания в виде лишения свободы, закрепляет такие критерии, как форма вины (совершение преступления умышленно или по неосторожности), отбывание ранее наказания в виде лишения свободы, категория совершенного преступления и срок назначенного наказания.

На основании вышеизложенного обратившейся попросил прокомментировать данную статью с точки зрения определения вида уголовно-исполнительного учреждения при назначении наказания в виде лишения свободы за деяние, предусмотренное в статье 142.3 Уголовного кодекса.

В связи с обращением Пленум Конституционного суда считает важным отметить следующее.

В соответствии со статьей 41 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция) каждый имеет право на охрану здоровья и медицинскую помощь.

На основании статьи 12 Международного пакта “Об экономических, социальных и культурных правах” участвующие в настоящем Пакте государства признают право каждого человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья. Меры, которые должны быть приняты участвующими в настоящем Пакте государствами для полного осуществления этого права, включают мероприятия, необходимые для создания условий, которые обеспечивали бы всем медицинскую помощь и медицинский уход в случае болезни.

Исходя из правовой позиции Европейского суда по правам человека, сформированной в Решении по делу “Калвелли и Чильо против Италии” от 17 января 2002 года, первое предложение статьи 2 (Право каждого лица на жизнь охраняется законом) Конвенции “О защите прав человека и основных свобод”, как одно из основных ее положений и основных ценностей демократических обществ, не только возлагает на государства обязательство “не лишать умышленно” человека жизни, но и предусматривает принятие необходимых мер для охраны жизни. Эти принципы применяются и в области здравоохранения. Таким образом, указанные позитивные обязательства требуют от государств принятия соответствующих правил, касающихся осуществления государственными или негосударственными медицинскими учреждениями необходимых мер для защиты жизни пациентов. Эти обязательства также требуют осуществления независимого и эффективного правосудия, способного установить причины смерти лиц, находящихся под наблюдением медицинского персонала, и привлечь виновных к ответственности.

Данные принципы, закрепленные в Конституции и международных правовых актах, нашли более широкое отражение в Законе Азербайджанской Республики “Об охране здоровья населения”.

На основании статьи 1 данного Закона, государственное обеспечение прав человека и гражданина в области охраны здоровья населения и связанная с этим ответственность юридических и физических лиц, доступность медико-социальной помощи для всех являются основными принципами охраны здоровья населения.

В соответствии со статьей 59 Закона, при невыполнении своих должностных обязанностей на должном уровне, в случаях нарушения прав граждан в области охраны здоровья, медицинские и фармацевтические работники несут ответственность согласно законодательству.

Особые общественные отношения в области охраны здоровья населения регулируются указанным Законом и другими нормативными правовыми актами и в зависимости от последствий нарушения соответствующих правил, влекут за собой гражданскую, административную и уголовную ответственность.

Одно из деяний, влекущих за собой соответствующую ответственность в данной сфере, заключается в том, что неоказание медицинским работником медицинской помощи больному без уважительных причин влечет за собой последствия, установленные законодательством. Так, статьей 142 Уголовного кодекса установлена уголовная ответственность за неоказание медицинской помощи больному без уважительных причин медицинским работником, обязанным ее оказывать в соответствии с законом или со специальными правилами, если это повлекло причинение менее тяжкого, тяжкого вреда здоровью, а также повлекло смерть больного.

Пленум Конституционного суда считает, что для разрешения вопроса, поставленного в обращении, в первую очередь необходимо рассмотреть общественную опасность уголовного деяния, предусмотренного статьей 142 Уголовного кодекса, и признаки его состава.

Согласно правовой позиции, сформированной Пленумом Конституционного суда, при разбирательстве каждого уголовного деяния правильное определение его состава и правильная квалификация направлены на установление того, является ли преступлением деяние, отражающее признаки преступления, на

установление наличия вины у лица, обвиняемого в совершении преступления, а также на назначение справедливого наказания лицу, обвиняемому за данное преступление. В противном случае это может стать причиной привлечения к ответственности невиновного лица или же уклонения от ответственности лица, виновного в совершении преступления, неправильного применения наказания (Постановление “О толковании статьи 244.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики” от 17 марта 2011 года).

Общественная опасность деяния, указанного в статье 142 Уголовного кодекса, заключается в том, что в результате неисполнения медицинским работником своих обязанностей возникает угроза жизни и здоровью лица, нуждающегося в медицинской помощи.

Объект данной статьи составляют общественные отношения, обеспечивающие безопасность здоровья и жизни человека.

Объективная сторона данного преступления включает наличие у медицинского работника обязанности оказывать помощь больному в соответствии с законодательством или специальными правилами; наличие у потерпевшего потребности в медицинской помощи; неоказание медицинским работником медицинской помощи больному без уважительных причин; причинение вреда здоровью потерпевшего или его смерть; наличие причинной связи между бездействием медицинского работника и причинением вреда здоровью потерпевшего или его смертью.

Следует отметить, что для возникновения уголовной ответственности за данное деяние медицинский работник должен иметь возможность оказать помощь больному. В теории уголовного права указаны различные причины, ограничивающие такую возможность. К примеру, обстоятельства субъективного и объективного характера (наличие у врача узкой специальности, возникновение проблем со здоровьем у самого врача и пр.); конкуренция обязанностей (потребность нескольких больных одновременно в оказании помощи); массовые акции различного характера (митинг, уличное шествие и т.д.); природные и техногенные явления (землетрясение, ураган и пр.).

Субъектом данного преступления является медицинский работник, обязанный оказать медицинскую помощь. Именно

этот момент, то есть наличие специального субъекта преступления, наличие у этого субъекта специальных знаний, умений и опыта и способность исходя из этого, предвидеть последствия своего бездействия, вызывают вопросы при определении субъективной стороны данного преступления в правоприменении.

В целях внесения ясности в указанный вопрос Пленум Конституционного суда считает необходимым проанализировать понятие вины, являющейся основным признаком субъективной стороны преступления.

Под виной подразумевается психическое отношение лица к совершенному им общественно опасному деянию и его последствиям в форме умысла или неосторожности. Принципы презумпции невиновности и ответственности за вину, закрепляют вину как основной элемент состава преступления, являющийся основанием для привлечения лица к уголовной ответственности. Так, в соответствии со статьей 7 Уголовного кодекса, лицо подлежит уголовной ответственности и наказанию только за те общественно опасные деяния (действия или бездействие) и их последствия, в отношении которых установлена его вина. Лицо не подлежит уголовной ответственности за невиновное причинение вреда.

Вина – это совокупность таких психологических элементов, как сознание и воля, составляющих соответственно интеллектуальную и волевою стороны общественно опасного поведения. Интеллектуальный критерий заключается в том, что виновное лицо осознает общественную опасность деяния и общественно опасные последствия, которые повлечет такое деяние. Волевой элемент характеризуется волевыми процессами, происходящими в сознании субъекта преступления: лицо желает наступления общественно опасных последствий или сознательно допускает их наступления, либо легкомысленно надеется на предотвращение общественно опасных последствий.

Пленум Конституционного суда отмечает, что в уголовном законодательстве форма вины может быть предусмотрена непосредственно в диспозиции нормы Особенной части Кодекса или определена путем толкования текста нормы.

Определение формы вины необходимо для разрешения таких вопросов, как возникновение соответствующей ответственности

сти только в случаях, когда уголовная ответственность наступает в результате умышленно совершенных деяний (статья 128 Уголовного кодекса), разграничение схожих по объективной стороне преступлений (квалификация деяния по статье 186 или 187 Уголовного кодекса), определение классификации преступлений (в соответствии со статьей 15 Уголовного кодекса к особо тяжким преступлениям относятся только умышленно совершенные преступления), назначение вида уголовно-исполнительного учреждения (статья 56.1 Уголовного кодекса).

Уголовное законодательство различает две формы вины – умышленную и неосторожную. Так, на основании статьи 24 Уголовного кодекса виновным в преступлении признается лицо, совершившее деяние (действие или бездействие) умышленно или по неосторожности. Деяние (действие или бездействие), совершенное по неосторожности, признается преступлением лишь в случае, когда это специально предусмотрено соответствующей статьей Особенной части настоящего Кодекса.

Преступлением, совершенным умышленно, признается деяние (действие или бездействие), совершенное с прямым или косвенным умыслом. Преступление признается совершенным с прямым умыслом, если лицо осознавало общественную опасность своих деяний (действий или бездействия), предвидело возможность наступления общественно опасных последствий и желало их наступления. Преступление признается совершенным с косвенным умыслом, если лицо осознавало общественную опасность своих деяний (действий или бездействия), предвидело возможность наступления общественно опасных последствий, не желало, но сознательно допускало эти последствия. Преступлением, совершенным по неосторожности, признается деяние (действие или бездействие), совершенное по преступной самонадеянности или преступной небрежности. Преступление признается совершенным по преступной самонадеянности, если лицо предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своих деяний (действий или бездействия), но без достаточных к тому оснований рассчитывало на предотвращение этих последствий. Преступление признается совершенным по преступной небрежности, если лицо не предвидело возможности наступления общественно опасных

последствий своих деяний (действий или бездействия), хотя при необходимой внимательности и предусмотрительности должно было и могло предвидеть эти последствия (статья 25 и 26 Уголовного кодекса).

Следует отметить, что мотив и цель, как самостоятельные признаки субъективной стороны, существуют только при совершении умышленных преступлений, то есть в случаях, когда имеются намерение и склонность к причинению вреда охраняемым законом общественным ценностям, интересам или богатствам. При неосторожной же форме вины намерение лица не направлено на наступление опасных последствий. При обоих видах неосторожности могут иметь место мотив и цели поведения, повлекшего наступление соответствующих последствий, а не мотив и цель преступления. Здесь отсутствует внутренняя связь между мотивом и целью поведения и наступившим общественно опасным последствием.

В теории уголовного права существует также смешанная (двойная) форма вины. Во время преступления, совершенного со смешанной формой вины, отношение лица к общественно опасному деянию выражается в форме умысла, а отношение к общественно опасным последствиям этого деяния – в форме неосторожности.

Преступления, совершенные с двойной формой вины, в зависимости от структуры объективной стороны подразделяются на две группы: преступления с материальным составом, повлекшие два последствия; преступления с формальным составом, повлекшие более тяжкие последствия, чем неосторожность.

Хотя в Общей части Уголовного кодекса смешанная (двойная) вина не определена как самостоятельная форма вины, тем не менее, некоторые составы преступлений, предусмотренные Особенной частью Кодекса, позволяют говорить о том, что они совершены со смешанной формой вины.

К примеру, статья 126.3 Уголовного кодекса – это преступление с материальным составом, совершенное со смешанной формой вины, повлекшее два последствия. Лицо, совершившее данное преступление, умышленно причинив тяжкий вред здоровью (126.1), по неосторожности причиняет смерть потерпевшему (126.3). Таким образом, одно действие имеет два послед-

ствия – умышленное причинение тяжкого вреда здоровью и наступление смерти по неосторожности. Каждое из этих последствий создает самостоятельный состав преступления.

В качестве примера преступлений с формальным составом, совершенных со смешанной формой вины, повлекших более тяжкие последствия по неосторожности, можно привести статью 146 Уголовного кодекса. На основании статьи 146.1 данного Кодекса, помещение заведомо психически здорового лица в психиатрическую больницу, являясь преступлением с формальным составом, влечет ответственность, независимо от наступления каких-либо последствий. Если те же деяния повлекли по неосторожности смерть потерпевшего или иные тяжкие последствия, то наступают иные общественно опасные последствия (статья 146.3 Уголовного кодекса). Таким образом, в результате одного действия совершаются два общественно опасных деяния: помещение в психиатрическую больницу происходит умышленно, а смерть потерпевшего или иные тяжкие последствия – по неосторожности.

Посредством смешанной формы вины законодатель отягчает уголовную ответственность лица, совершившего умышленное преступление, за то, что одно его действие (бездействие) повлекло по неосторожности более тяжкие последствия.

Преступления, совершенные со смешанной формой вины, имеют специфическую структуру. Законодатель объединяет в одном составе два состава, один из которых совершен умышленно, а другой – по неосторожности. Преступления, имеющие состав с такой смешанной формой вины, считаются в целом умышленно совершенными преступлениями. Так, общественно опасные последствия, наступившие по неосторожности, наступают именно в результате умышленно совершенного общественно опасного деяния.

В то же самое время каждое из двух деяний, образующих преступление со смешанной формой вины, не утрачивает преступного характера и в отдельности. Следует также отметить, что каждое из деяний, являющихся составной частью преступления, совершенного со смешанной формой вины, имеет свой объект. Поэтому преступления, совершенные со смешанной формой вины, являются многообъектными преступлениями.

Таким образом, преступление с материальным составом, повлекшее одним действием одно общественно-опасное последствие, не может быть совершено со смешанной формой вины. При этом преступление совершается либо умышленно, либо по неосторожности.

Учитывая вышеотмеченное, Пленум Конституционного суда считает, что поскольку деяние, предусмотренное статьей 142.3 Уголовного кодекса, будучи преступлением с однообъектным материальным составом, влечет одно общественно опасное последствие, то является преступлением, совершенным с одной формой вины. Так, искусственное разделение объективной стороны преступления с материальным составом и определение психического отношения лица в начале к действию (бездействию), а затем – к последствию может привести к нарушению принципа справедливости. Здесь следует иметь в виду, что сам по себе отказ медицинского работника в оказании помощи больному не влечет уголовной ответственности. Наступление уголовной ответственности обусловлено тем, что деяние медицинского работника, выраженное в бездействии, влечет такие последствия, как причинение менее тяжкого, тяжкого вреда здоровью пациента или его смерть.

Следует отметить, что согласно статье 24.2 Уголовного кодекса деяние (действие или бездействие), совершенное по неосторожности, признается преступлением лишь в случае, когда это специально предусмотрено соответствующей статьей Особенной части настоящего Кодекса.

В диспозиции же статьи 142, в том числе статьи 142.3 Уголовного кодекса, не предусмотрено каких-либо положений о том, что психическое отношение медицинского работника к смерти потерпевшего, наступившей в результате неоказания помощи больному, выражается в неосторожности.

В то же время содержание толкуемой статьи 142 Уголовного кодекса, санкция данной статьи и в целом взаимосвязанный анализ преступлений с материальным составом, совершенных с нарушением предусмотренных Кодексом особых правил, позволяет прийти к такому выводу, что отмеченное преступное деяние с субъективной стороны совершено с неосторожной формой вины. При этом неиспользование слов “по неосторожности” в

диспозиции данной статьи не может расцениваться как обстоятельство, меняющее правовую природу этого преступления.

Медицинский работник предполагает причинение вреда здоровью пациента в результате отказа или уклонения от оказания медицинской помощи без уважительных причин, однако, необоснованно полагаясь на себя, считает, что сможет предотвратить это, или не предвидит последствий своего бездействия, тогда как при проявлении надлежащего внимания мог предвидеть такие последствия.

Так, при умышленном совершении данного деяния, то есть если медицинский работник желает наступления тяжких последствий в отношении нуждающегося в помощи лица или сознательно допускает это и не оказывает с этой целью соответствующей медицинской помощи, то в зависимости от наступивших последствий данное деяние может повлечь уголовную ответственность, предусмотренную в статьях 127, 126 или 120 Уголовного кодекса.

В этом контексте в случае причинения вреда здоровью или смерти лица, находящегося под наблюдением врача, необходимо рассмотреть каковы были намерения виновного, мотив и цель деяния, в том числе взаимоотношения виновного и потерпевшего, действия виновного после происшествия и пр.

Пленум Конституционного суда также отмечает, что медицинский работник в связи с исполнением служебных обязанностей также может являться субъектом преступлений, предусмотренных в статьях 124.1 (убийство по неосторожности) и 131.2 (причинение тяжкого вреда здоровью по неосторожности) Уголовного кодекса. В отличие от деяния, указанного в статье 142 Уголовного кодекса, в данном случае деяние медицинского работника выражается в действии. Медицинский работник выполняет обязанности, возложенные на него законодательством или специальными правилами, однако в силу определенных субъективных факторов (превышение дозы лекарства, нарушение правил гигиены, несоблюдение рекомендаций консилиума и т.д.) его действия влекут общественно опасные последствия.

В связи с этим Пленум Конституционного суда считает, что при квалификации деяния медицинского работника, повлекше-

го причинение вреда здоровью или смерть пациента, особое внимание следует уделить совершению данного деяния действием или бездействием.

Учитывая вышеотмеченное, Пленум Конституционного суда считает, что при разрешении вопроса о виновности лица по уголовным делам такого рода следует всесторонне, полностью и объективно исследовать все фактические обстоятельства дела, указать в судебных актах, в чем выражается действие или бездействие обвиняемого, и установить наличие причинной связи между нарушениями специальных правил и наступившими последствиями.

Таким образом, поскольку деяние предусмотренное статьей 142 Уголовного кодекса совершается с неосторожной формой вины с субъективной стороны, то вид уголовно-исполнительного учреждения для лиц, признанных виновными по данной статье, определяется в соответствии со статьей 56 данного Кодекса.

На основании вышеизложенного, а также руководствуясь принципами ответственности за вину и справедливости Уголовного кодекса, Пленум Конституционного суда приходит к следующему выводу:

– По смыслу статьи 142 Уголовного кодекса неоказание медицинской помощи больному без уважительных причин медицинским работником, повлекшее причинение менее тяжкого, тяжкого вреда здоровью, а также смерть потерпевшего, совершается с неосторожной формой вины.

Руководствуясь частями VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, Пленум Конституционного суда

ПОСТАНОВИЛ:

1. По смыслу статьи 142 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики неоказание медицинской помощи больному без уважительных причин медицинским работником, повлекшее причинение менее тяжкого, тяжкого вреда здоровью, а также

смерть потерпевшего, совершается с неосторожной формой вины.

2. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

3. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халг газети”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

4. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSİYA
MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN
Q Ə R A R I**

**Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin
85.3 və 85.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası
Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin V hissəsinə
uyğunluğunun yoxlanılmasına dair**

23 aprel 2021-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, konstitusiyaya məhkəmə icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (Ombudsmanın) sorgusu əsasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 85.3 və 85.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin V hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) Aparatının Elmi-analitik sektorunun müdiri M.Məmmədovun və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının Dövlət quruculuğu, inzibati və hərbi qanunvericilik şö-

bəsinin Hərbi qanunvericilik sektorunun müdiri E.Əsgərovun, mütəxəssis Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının hakimi Ə.Novruzovun mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının müdiri, hüquq üzrə elmlər doktoru, professor Ş.Səmədovanın rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ:

Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (Ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 85.3 və 85.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 12-ci maddəsinin I hissəsinə, 17-ci maddəsinin IV və V hissələrinə, 26-cı maddəsinin II hissəsinə, 71-ci maddəsinin I və II hissələrinə, 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasını xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur. Cinayətin subyektivi olan yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilə bilən cəza növlərindən biri ictimai işlərdir. Cinayət Məcəlləsinin 85.3-cü maddəsinin tələbinə görə, ictimai işlər səksən saatdan üç yüz iyirmi saatadək müddətə təyin olunur və yetkinlik yaşına çatmayan məhkumun bacardığı, onun təhsildən və əsas işindən asudə vaxtlarda yerinə yetirdiyi işlərdən ibarətdir. Bu cəza növünün icra müddəti on beş yaşınadək şəxslər üçün gündə iki saatdan, on beş yaşından on altı yaşınadək şəxslər üçün isə gündə üç saatdan çox ola bilməz.

Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin (bundan sonra – Cəzaların İcrası Məcəlləsi) 35.1-ci maddəsinə görə, məhkumlar ictimai işləri yerinə yetirdikləri yerin müəssisədaxili intizam qaydalarına riayət etməli, əməyə vicdanla yanaşmalı, onlar üçün müəyyən olunmuş yerlərdə və hökmdə müəyyən olunmuş müddətdə işləməli, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən

etdiyi qaydada elektron nəzarət vasitəsindən istifadə etməli, elektron nəzarət vasitəsini ictimai işlərin yerinə yetirildiyi yerlərdə gəzdirməli, həmin vasitənin işlək vəziyyətdə saxlanması üçün ona xidmət etməli və yaşayış yerini dəyişdikdə bu barədə icra məmuru-na məlumat verməlidirlər.

Sorğu onunla əsaslandırılmışdır ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin IV və V hissələrinə, 26-cı maddəsinin II hissəsinə müvafiq olaraq, uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb etmək qadağandır. 15 yaşına çatmamış uşaqlar işə götürülə bilməzlər. Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir. Cinayət Məcəlləsinin 85.3-cü maddəsində isə on beş yaşınadək şəxslərin təhsilindən və əsas işindən asudə vaxtlarında bacardıqları işlərin icrasına cəlb edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Sorğuverənin qənaətinə görə, ictimai işlər cəzasının işləməsi qadağan olunan 15 yaşınadək şəxslərə münasibətdə tətbiqi onların azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasına, sağlamlığının qorunması hüququnun, eləcə də bu kateqoriya şəxslərin əmək fəaliyyətinə cəlb edilməsinin qadağan olunması ilə bağlı Konstitusiya normalarının pozulmasına səbəb ola bilər. Halbuki, Konstitusiyanın 149-cu maddəsinin I və III hissələrində göstərilir ki, normativ hüquqi aktlar hüquqa və haqq-ədalətə (bərabər mənafelərə bərabər münasibətə) əsaslanmalıdır. Qanunlar Konstitusiyaya zidd olmamalıdır.

Sorğuda həmçinin qeyd olunur ki, Cinayət Məcəlləsinin 85.4-cü maddəsinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayanlara islah işləri iki aydan bir ilədək müddətə təyin edilir. Bu zaman məhkumun qazancından məhkəmənin hökmü ilə müəyyən edilmiş miqdarda, beş faizdən iyirmi faizə qədər pul dövlət nəfinə tutulur.

İslah işləri növündə cəza məhkumun əsas iş yeri üzrə çəkilir. İslah işləri növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər məhkum edilməzdən əvvəl işlədikləri vəzifədə və ya işdə qalırlar. Bu şəxslər başqa vəzifəyə və ya işə yalnız əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada və ümumi əsaslarla keçirilə bilərlər (Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 40 və 41.1-ci maddələri).

Sorğuverən hesab edir ki, 14 yaşından 15 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların işləməsi və onlara ictimai işlər və əsas iş yeri üzrə çəkilən islah işləri növündə cəzaların tətbiqini nəzərdə tutan Cinayət Məcəlləsinin 85.3 və 85.4-cü maddələri hüquqa və

haqq-ədalət meyarlarına cavab verməməklə Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin V hissəsi, eləcə də digər qeyd olunan normaların tələbləri ilə ziddiyyət təşkil edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin IV və V hissələrində göstərilmişdir ki, uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb etmək qadağandır. 15 yaşına çatmamış uşaqlar işə götürülə bilməzlər.

“Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Uşaq hüquqları haqqında” Qanun) 1-ci maddəsinə uyğun olaraq, uşaqların hüquq və vəzifələri 18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən hər bir şəxsə aid edilir. Konstitusiya uyğun olaraq uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir. Dövlət orqanları, bütün fiziki və hüquqi şəxslər öz fəaliyyətində uşaqların mənafələrini üstün tutmalı, onların hüquqlarının təmin olunmasına şərait yaratmalıdırlar. Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktları və müvafiq orqanların qərarları uşaq mənafələrinə zidd olmamalı və onların icrası uşaqların həyatına, inkişafına və tərbiyəsinə zərər gətirməməlidir (“Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 4 və 5-ci maddələri).

Uşaqların yaşına, səhhətinə, ümumtəhsil və peşə hazırlığı səviyyəsinə uyğun olaraq əmək hüququ vardır. Uşaqların əmək hüququnun yaranmasının və həyata keçirilməsinin şərtləri Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi (bundan sonra – Əmək Məcəlləsi) işçilərlə işəgötürənlər arasında yaranan əmək münasibətlərini, habelə onlarla müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanları, hüquqi şəxslər arasında həmin münasibətlərdən törəyən digər hüquq münasibətlərini tənzimləyir. Həmin Məcəllənin 46-cı maddəsinin 4-cü hissəsinə görə, əmək müqaviləsi on beş yaşına çatmış fiziki şəxslərlə bağlanıla bilər. 15 yaşına çatmamış şəxslərlə bağlanılan əmək müqaviləsi etibarsız sayılır və belə müqaviləni bağlayan işəgötürən bu Məcəllənin 312-ci maddəsinə uyğun olaraq inzibati məsuliyyətə cəlb edilir. On beş yaşından on səkkiz yaşınadək olan şəxslərlə əmək müqaviləsi bağlanarkən onların valideynlərindən və ya övladlığa götürənlərdən (qəyyumlarından) birinin və yaxud

qanunla onları əvəz edən şəxslərin yazılı razılığı alınmalıdır. Həmçinin Əmək Məcəlləsinin 249-cu maddəsində göstərilmişdir ki, yaşı 15-dən az olan şəxslərin işə qəbul edilməsinə yol verilmir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (Ombudsmanın) sorğusunda qaldırılan məsələlər vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün əhəmiyyət kəsb edərək insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Belə ki, qeyd olunan məsələlərə aydınlıq gətirilməsi, həmçinin cinayət törətmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cəmiyyətə yenidən inteqrasiyasına, “risk altında” olan uşaqlara dair alternativ cəza növlərinin tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə xidmət etmiş olar.

Bu baxımdan Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu sorğuda qaldırılan məsələnin düzgün həll edilməsi üçün cinayət qanunvericiliyinə müvafiq olaraq cəza institutunun mahiyyəti və məqsədinin açıqlanmasını, eləcə də yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəzanın xüsusiyyətlərinin nəzərdən keçirilməsini zəruri hesab edir.

Cinayətkarlığa qarşı tətbiq edilən cinayət hüquqi təsir vasitələrinin səmərəli olması onların hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin fərdi xüsusiyyətlərinə, törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə, xarakterinə mütənasib olması, habelə məsuliyyətin və cəzanın fərdiləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır. Cəza cinayətin hüquqi nəticəsi olmaqla fərdin təqsirli olaraq törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ görə dövlət tərəfindən kəskin mənfi münasibətin göstəricisi kimi çıxış edir.

Cinayət Məcəlləsinin 41-ci maddəsinə əsasən, cəza məhkəmə hökmü ilə təyin edilən cinayət-hüquqi xarakterli tədbirdir. Cəza cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilən şəxsə tətbiq olunur və həmin şəxs barəsində Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən edilən məhrumiyətlər yaradılmasından və ya onun hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasından ibarətdir. Cəza sosial ədalətin bərpası, məhkumun islah edilməsi və həm məhkumlar, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə tətbiq edilir. Göstərilən normalardan aydın olur ki, cəza törədilmiş cinayətin hüquqi nəticəsi olmaqla cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan hallarda və hədlərdə təqsirkara qarşı yönəldilir və onun həmin cəzanın

icrası ilə əlaqədar məhrumiyyətlərə məruz qalması cəzanın məqsədlərinə nail olunmasına xidmət edir (Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 56.1.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 12 yanvar tarixli Qərarı).

Cinayət törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və cəzalandırılması üçün qanunla müəyyən olunmuş yaş həddinə çatma və anlaşıqlıq zəruri şərt hesab olunur.

Cinayət törədənədək on altı yaşı tamam olmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. On dörd yaşı tamam olmuş şəxs yalnız qəsdən adam öldürməyə, qəsdən sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmağa, adam oğurlamağa, oğurluğa, soyğunçuluğa, quldurluğa və s. əməllərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. İctimai təhlükəli əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətdiyi zaman bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış şəxslər barəsində görülən tədbirlər və həmin tədbirlərin tətbiqi qaydası müvafiq qanunla müəyyən edilir (Cinayət Məcəlləsinin 20-ci maddəsi).

Göründüyü kimi, Cinayət Məcəlləsində, bir qayda olaraq, şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və cəzalandırılması üçün cinayət törədərkən on altı yaşına çatması tələb olunur. Bir sıra hallarda isə qanunverici törədilən cinayətin xarakterini, qəsdən törədilməsini, belə əməllərin kriminal xarakterini dərk etmək qabiliyyətinə malik olmanı və digər halları nəzərə alaraq ayrı-ayrı cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün zəruri yaş həddini on dörd yaş hesab edir.

Cinayət Məcəlləsinin 84-cü maddəsinə əsasən, cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur. Yetkinlik yaşına çatmayanlar cinayət törətdikdə, onlara cəza təyin edilə bilər və ya tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

Qanunverici 14 yaşından 18 yaşına qədər olan şəxsləri yetkinlik yaşına çatmayanlar qrupuna aid edərək onların kifayət qədər əqli yetişkənliyə çatmadıqlarını və həyat təcrübələrinin az olmasını nəzərə almışdır. Bu səbəbdən də cinayət qanunvericiliyi yetkinlik yaşına çatmayanların törətdiyi cinayətə görə məsuliyyətin həlli və cəza təyini zamanı onların həyat və tərbiyə şəraitinin, psixi inkişaf səviyyəsinin, onun şəxsiyyətinin digər xüsusiyyətlərinin və kənar şəxslərin ona təsirinin nəzərə alınmasını məcburi sayır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı №2/2022

Qanunverici cinayətin subyekti qismində çıxış edən yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində cinayət mühakimə icraatının aparılmasının xüsusi qaydalarını, habelə bu kateqoriya şəxslərə münasibətdə tətbiq oluna biləcək məhdud sayda cəza növləri nəzərdə tutmaqla onların bu sahədə hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə xüsusi diqqətlə yanaşmışdır. Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, uşaqların müdafiəsi siyasəti Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir. Uşaqların hüquq və azadlıqlarının qorunması, uşaqların keyfiyyətli təhsil və yüksək standartlara cavab verən tibbi xidmətlərlə təmin edilməsi, onların qayğı ilə əhatə olunması, yüksək mədəni və sosial mühitdə böyüməsi üçün zəruri şəraitin yaradılması, hərtərəfli şəxsiyyət və layiqli vətəndaş kimi formalaşması Azərbaycan Respublikasının dövlət uşaq siyasətinin prioritet istiqamətlərini təşkil edir.

Bu baxımdan Cinayət və Cinayət-Prosessual Məcəllələrində, eləcə də “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunda cinayət icraatı qaydalarının uşaqlara tətbiqinin ayrıca xüsusiyyətləri nəzərdə tutulmuşdur. Adıçəkilən Qanunun 42-ci maddəsinə görə, uşaqlar barəsində məhkəməyədək icraatın, həmçinin birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyaları icraatının xüsusiyyətləri Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilir. Uşaqların törətdikləri cinayətlər üzrə məhkəməyədək icraat yalnız ibtidai istintaq şəklində aparılır. Uşaqlar barəsində həbsə alma qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız onlara az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi istinad edildikdə yol verilir. Uşaqların azadlıqdan məhrum edilməsi ilə bağlı olan cəza tədbirləri məhkəmələr tərəfindən yalnız həmin məsələnin mükəmməl baxılmasından sonra tətbiq edilməli və imkan daxilində aşağı həddə təyin edilməlidir.

Cinayət Məcəlləsinin 85-ci maddəsi yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində tətbiq edilən cəza növlərini məhdudlaşdıraraq cəmi 5 cəza növü (cərimə, ictimai işlər, islah işləri, azadlığın məhdudlaşdırılması və müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə) müəyyən etmiş və hər bir cəza üçün qısaldılmış müddət və ya azaldılmış məbləğlər nəzərdə tutmuşdur.

Qeyd olunmalıdır ki, yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilə biləcək cəza növləri müəyyən edilərkən onların əqli və iradəvi xüsu-

siyyətlərinin, cinayətin törədilməsi hallarının, eləcə də cəmiyyətdə olan faydalı roluna uyğun olaraq yenidən inteqrasiyasına yardım etmiş olmasının nəzərə alınması tələbi beynəlxalq hüquq normalarından da irəli gəlir.

Belə ki, bu kateqoriya şəxslərin törətdiyi cinayətə görə tətbiq edilən cəza növləri və tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinin 29 noyabr 1985-ci il tarixli “Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid minimal standart qaydaları” (Pekin Qaydaları) və “Uşaq hüquqları haqqında” 20 noyabr 1989-cu il tarixli Konvensiyası ilə müəyyən edilir. Göstərilən beynəlxalq aktlarda məhz yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində cinayət mühakimə icraatının xüsusiyyətlərini müəyyən edən, onların hüquq və azadlıqlarına təminat verən bir sıra əsas prinsiplər və qaydalar əks etdirilmişdir.

“Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın 40-cı maddəsinə müvafiq olaraq, iştirakçı dövlətlər cinayət qanunvericiliyini pozmuş hesab edilən, onu pozmaqda təqsirləndirilən və ya təqsirli sayılan hər bir uşağın onunla elə bir rəftar hüququnu tanıyırlar ki, belə rəftar uşaqda ləyaqət və mənlilik hislərinin inkişafına kömək edir, uşaqda insan hüquqlarına və başqalarının əsas azadlıqlarına hörmət hissini möhkəmləndirir və bu zaman uşağın yaşını və onun reinteqrasiyasına və cəmiyyətdə faydalı rol oynamasına kömək göstərilməsinin arzu edildiyini nəzərə alır.

Beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq formalaşmış yeni yanaşmaya görə yetkinlik yaşına çatmayan şəxs cinayəti işləmiş kimi deyil, cinayəti törədəcək şəraitə düşürülmüş şəxs kimi qiymətləndirilir. Bu yanaşma uşağı bir cinayətkar olaraq görmür və cinayətə yönəldildiyini qəbul etməklə, onu da cinayətin müəyyən mənadə qurbanı kimi qəbul edir. Lakin bu vəziyyət cinayət törətmiş uşağın cəzasız qalacağı mənasına gəlməməli, tətbiq ediləcək sanksiya uşağın vəziyyətinə və törətdiyi əmələ uyğun və mütənasib olmalıdır.

Sorğuda qaldırılan məsələ ilə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilən digər cəza növləri kimi ictimai işlər cəzası da tətbiq edilərkən bu cəzanın onların psixoloji vəziyyətinə, cəmiyyətdəki inkişafına, yenidən tərbiyə edilməsinə təsiri və həmin şəxslə-

rin ləyaqət və mənlilik hislərini zədələməməsi kimi amillər diqqətlə nəzərdən keçirilməli və bu sahədə mövcud qanunvericilik aktlarının tələblərinə əməl edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 17 oktyabr tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “İctimai işlər cəzasına məhkum olunmuş və ictimai işlər növündə inzibati tənbeh tədbiri tətbiq edilmiş şəxslərin cəlb ediləcəyi işlərin növləri və belə işlərin keçiriləcəyi yerlərin müəyyənləşdirilməsi Qaydası”nın 4-cü bəndində barəsində ictimai işlər tətbiq edilən yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cəlb ediləcəyi işlərin və belə işlərin icra ediləcəyi yerlərin müəyyənləşdirilməsinin xüsusiyyətləri göstərilmişdir. Bu bəndə görə, barəsində ictimai işlər tətbiq edilən yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cəlb ediləcəyi işlər və belə işlərin keçiriləcəyi yerlər müəyyənləşdirilən zaman onların təhsilindən və ya əsas işindən sonra asudə vaxtlarında yerinə yetirə biləcəyi işlər əsas götürülməli, onların yaş dövrünə uyğun psixoloji cəhətləri nəzərə alınmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin cəlb ediləcəyi işlər və belə işlərin həyata keçiriləcəyi yerlər müəyyənləşdirilərkən onların təhsili və ya əsas işi, cinsi mənsəbiyyəti, yaş dövrünə uyğun fiziki sağlamlığı və psixoloji cəhətləri, həyatı qavrama baxışları nəzərə alınır. İctimai işlərin növləri və belə işlərin həyata keçiriləcəyi yerlər müəyyən edilən zaman kənardan hamının sərbəst şəkildə görə bilmədiyi, həmçinin belə işlərin icrasının digər şəxslər tərəfindən foto və video çəkilişlərinin aparılması mümkün olmadığı işlərə və iş yerlərinə üstünlük verilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 24 aprel 2018-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “İctimai işlər növündə cəzanın və inzibati tənbehin icrası Qaydaları”na əsasən, ictimai işlərin icrası şəxsin yaşadığı ərazinin yerli icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi ictimai yerlərdə həyata keçirilir. İctimai işlər növündə cəzanın və inzibati tənbehin məqsədlərinə barəsində ictimai işlər tətbiq edilmiş şəxsin ictimai faydalı əməkdə iştirakı vasitəsilə nail olunur. İctimai işləri şəxsin yaşadığı yerin icra məmuru icra edir.

Beləliklə, barəsində ictimai işlər tətbiq edilən şəxslərin cəlb ediləcəyi işlərin növünün və icra ediləcəyi yerlərin müəyyənləşdirilməsi, həmin şəxslərin ictimai işlərə göndərilməsi, belə işlərin təşkil və nəzarət tədbirləri qüvvədə olan cinayət, cəzaların icrası qa-

nunvericiliyi normalarına və müvafiq “Qaydalara” uyğun olaraq həyata keçirilir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin qanunvericilik normalarına və beynəlxalq hüquqi aktlara zidd olaraq məcburi əmək fəaliyyətinin icrasına yönəldilməsi onların psixoloji və mənəvi inkişafına, o cümlədən cəmiyyətdə formalaşmasına mənfi təsir göstərə bilər.

Qanunverici 14 yaş tamam olmuş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin ictimai işlərə cəlb edilməsini mümkün hesab etməklə onlara münasibətdə digər cəza növlərinə alternativ olaraq ictimai işləri daha yüngül cəza növü kimi nəzərdə tutmuşdur. Xüsusilə vurğulanmalıdır ki, ictimai işlər növündə cəza öz təbiətinə görə islah işləri növündə cəzadan fərqli olaraq əmək hüquq münasibətlərinin əlamətlərini tam şəkildə daşımayaaraq cəzaların icrası münasibətlərinin dairəsinə daxildir.

Əmək hüquq münasibəti isə əmək müqaviləsi əsasında yaranan və əmək hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətdir. Onun bir tərəfi – işçi müəssisədaxili intizam qaydalarına tabe olmaqla əmək müqaviləsi üzrə şərtləndirilmiş əmək funksiyasını şəxsen yerinə yetirməyi öhdəsinə götürür, digər tərəfi – işəgötürən isə işçiyə iş təqdim etməyə, sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitini təmin etməyə və onun əməyini ödəməyə borcludur.

Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinə görə, işçi – işəgötürənlə fərdi qaydada yazılı əmək müqaviləsi (kontrakt) bağlayaraq müvafiq iş yerində haqqı ödənilməklə çalışan fiziki şəxsdir. Əmək müqaviləsi (kontraktı) işəgötürənlə işçi arasında fərdi qaydada bağlanan əmək münasibətlərinin əsas şərtlərini, tərəflərin hüquq və vəzifələrini əks etdirən yazılı müqavilədir. Əmək müqavilələri sərbəst bağlanır. Əmək münasibətləri yaratmayan və ya yaratmaq istəməyən heç kəs əmək müqaviləsi bağlamağa məcbur edilə bilməz (Əmək Məcəlləsinin 42-ci maddəsi).

Beləliklə, əmək münasibətləri muzzdlə, ödənişlə, işçinin mövcud əmək kollektivinə daxil edilməsi zərurəti (mövcud olduğu halda), eləcə də işin şəxsi icrası zərurəti ilə xarakterizə olunan sosial münasibətlərdir. Məhz bu münasibətlər əmək hüququ predmetinin əsasını təşkil edir.

Məhkumların ictimai işlərə cəlb edilməsi halında isə əmək münasibətlərinin vacib əlamətləri mövcud olmur. Belə ki, cəza-icra münasibətləri əsasında məhkumlar tərəfindən müəyyən işin yerinə

yetirilməsi zamanı yaranan əmək münasibətlərinin əmək qanunvericiliyinin predmetinə aid edilməsinə imkan verməyən zəruri ünsürü qarşılıqlı razılaşmanın – əmək müqaviləsinin mövcud olmamasıdır.

Cəza-icra münasibətləri əsasında yaranan əmək münasibətlərindən fərqli olaraq, əmək müqaviləsi üzrə yaranmış əmək münasibətləri könüllü əməyi ehtiva edir və bu müqavilə əsasında işçinin Əmək Məcəlləsinin 9-cu maddəsində qeyd olunan sərbəst surətdə ixtisasına, sənətinə, peşəsinə uyğun əmək fəaliyyəti növü və iş yeri seçərək əmək müqaviləsi bağlamaq, əmək müqaviləsinin şərtlərini dəyişdirmək və ya onu ləğv etmək üçün işəgötürənə müraciət etmək, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş minimum məbləğdən aşağı olmayan əmək haqqı almaq və bir çox digər əsas hüquqları mövcuddur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu cəza-icra münasibətlərinin subyektiv tərkibini, vaxt intervalını, əhatə etdiyi dövr və münasibətlərin xarakterini əsas götürərək vurğulayır ki, məhkəmə tərəfindən ittiham hökmü çıxarıldıqda dövlət və məhkum arasında yaranan əmək münasibətləri cəza-icra münasibətlərinə aid olduğundan, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin V hissəsi ilə yetkinlik yaşına çatmayanlara ictimai işlər cəzasının tətbiq edilməsini nəzərdə tutan qanunvericilik normaları arasında ziddiyyət yaranmır. Belə ki, 15 yaşına çatmamış uşaqların işə götürülməsinin qadağan olunmasını nəzərdə tutan normalar əmək hüququ baxımından bütün əlamətləri mövcud olan əmək münasibətlərini ehtiva edir.

Sorğuda qaldırılan digər məsələ yetkinlik yaşına çatmayanlara təyin edilən cəza növlərindən biri olan islah işləri cəzasının 15 yaşınadək şəxslərə tətbiq edilməsinin qanunvericiliyə zidd olması ilə bağlıdır. Cinayət Məcəlləsinin 85.4-cü maddəsinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayanlara islah işləri iki aydan bir ilədək müddətə təyin edilir. Bu zaman məhkumun qazancından məhkəmənin hökmü ilə müəyyən edilmiş miqdarda, beş faizdən iyirmi faizə qədər pul dövlət nəfinə tutulur.

Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 40 və 41-ci maddələrinə müvafiq olaraq, islah işləri növündə cəza məhkumun əsas iş yeri üzrə çəkilir. İslah işləri növündə cəzaya məhkum olunmuş şəxslər məhkum edilməzdən əvvəl işlədikləri vəzifədə və ya işdə qalırlar. Bu şəxslər başqa vəzifəyə və ya işə yalnız əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada və ümumi əsaslarla keçirilə bilərlər.

Qeyd olunmalıdır ki, Cinayət və Cəzaların İcrası Məcəllələrinin islah işləri ilə əlaqədar normaları əmək qanunvericiliyinə göndəriş edərək, bu cəza növünün tətbiqi üçün məhkumun iş yerinin olmasını zəruri hesab edir.

Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 8-ci hissəsinə əsasən, iş yeri – işçinin haqqı ödənilməklə vəzifəsi (peşəsi) üzrə əmək müqaviləsi ilə müəyyən edilmiş işləri (xidmətləri) yerinə yetirdiyi yerdir.

Bu baxımdan qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olaraq, 15 yaşınadək şəxslərin əmək münasibətlərinə girməsinə yol verilmədiyindən, islah işləri növündə cəza yalnız 15 yaşı tamam olan və ya daha çox yaşı olan yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində tətbiq edilə bilər.

Eyni zamanda Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayət işlərinə baxılarkən qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq onları cinayət məsuliyyətinə cəlb etmədən və ya cəzadan azad etməklə tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edərək islah olunmalarının mümkünlüyü məsələsi hər bir halda araşdırılmalıdır. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 88.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, yetkinlik yaşına çatmayan ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət etdikdə, tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etməklə onun islah olunması mümkün hesab edilərsə, həmin şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər. Həmçinin böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət etməyə görə məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayan müvafiq tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilməklə cəzadan azad oluna bilər (Cinayət Məcəlləsinin 89.1-ci maddəsi).

Qeyd olunan alternativ tədbirlərin tətbiq edilməsində məqsəd cinayət əməli törətmiş yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə şəxsi məsuliyyət hissini inkişaf etdirərək onu cəmiyyətə qaytarmaq və cəmiyyətdə faydalı rol oynamaqla uşağın düzgün inkişafına kömək etməkdir. Cinayət qanunvericiliyi yetkinlik yaşına çatmayanların islah olunması, daha ağır cəzaların tətbiqinin qarşısının alınması, onlar tərəfindən törədilən cinayətlərin residiv müəyyən edilərkən nəzərə alınmaması, yetkinlik yaşına çatmamanın cəzanı yüngülləşdirən hal olması kimi qaydalara əsaslanır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə təyin edilən cəzanın əsas məqsədi onun cəzalandırılması deyil, günahını dərk etməsi və gələcəkdə hüquqazidd əməllər törət-

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı №2/2022

məsinin qarşısının alınması, uşağın olduğu mühitdən çıxarılaraq qorunması, cinayət törətmənin həyat tərzinə çevrilməsinin qarşısının alınması, yeni uşağın sağlamlaşdırılmasıdır. Bu cür cəzalandırma hüquq və qanuni maraqlarının maksimum müdafiəsi və cəmiyyətə yenidən qazandırmaq məqsədi ilə onların fərdi profilaktik tərbiyəsinə yönəlmişdir. Belə vəziyyətdə dövlət, inancları tam formalaşmamış yetkinlik yaşına çatmayanların inkişafı və əməllərini vaxtında dərk etməsi, düzgün seçim etməsi və gələcəkdə düşünüləmiş hərəkət etməməsi üçün müvafiq tədbirlərdən istifadə edir.

Bu yanaşma Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Sərəncamından da irəli gəlir.

Beləliklə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu 15 yaşınadək şəxslərin əmək fəaliyyətinə cəlb olunmasının qadağan edilməsi ilə bağlı sorğuda qaldırılan məsələyə münasibətdə göstərilənləri nəzərə alaraq aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– Cinayət Məcəlləsinin 85.3 və 85.4-cü maddələri Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin V hissəsi ilə ziddiyyət təşkil etmir;

– məhkəmələr ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətmiş 15 yaşınadək şəxslərə ictimai işlər cəzasının təyin edilməsi məsələsini həll edərkən, ilk növbədə, onların Cinayət Məcəlləsinin 88.1-ci maddəsinə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə üstünlük verməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VII hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I:

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 85.3 və 85.4-cü maddələri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin V hissəsi ilə ziddiyyət təşkil etmir.

2. Məhkəmələr ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət törətmiş 15 yaşınadək şəxslərə ictimai işlər cəzasının təyin edilməsi məsələsini həll edərkən, ilk növbədə, onların Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 88.1-ci maddəsinə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə üstünlük verməlidir.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

5. Qərar qəttidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О проверке соответствия статей 85.3 и 85.4 Уголовного
Кодекса Азербайджанской Республики части V статьи
17 Конституции Азербайджанской Республики**

23 апреля 2021 года

город Баку

Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Умай Эфендиевой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева (судья-докладчик), Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева, с участием секретаря суда Фараида Алиева,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 27.2 и 33 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном Суде” и статьей 39 Внутреннего Устава Конституционного Суда Азербайджанской Республики в судебном заседании, проведенном в порядке письменной процедуры конституционного производства, на основании запроса уполномоченного по правам человека (омбудсмена) Азербайджанской Республики рассмотрел конституционное дело о проверке соответствия статей 85.3 и 85.4 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики части V статьи 17 Конституции Азербайджанской Республики.

Изучив и обсудив доклад судьи Д.Гараджаева, по делу доводы представителей заинтересованных субъектов заведующему научно-аналитическим сектором аппарата уполномоченного по правам человека (омбудсмена) Азербайджанской Республики М.Мамедова и заведующий сектором административного законодательства отдела государственного строительства, административного и военного законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики Э.Аскерова, специа-

лист судья Уголовной коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики А.Новрузова, мнение эксперта заведующий кафедрой уголовного права и криминологии Бакинского государственного университета, доктор юридических наук профессора Ш.Самедовой, письменное и материалы дела, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики

У С Т А Н О В И Л:

Уполномоченный по правам человека (омбудсмен) Азербайджанской Республики обратившись с запросом в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее – Конституционный суд), попросил проверить соответствие статей 85.3 и 85.4 Уголовного Кодекса Азербайджанской Республики (далее Уголовный кодекс) части I статьи 12, частей IV и V статьи 17, Части II статьи 26, частей I и II статьи 71, частей I и III статьи 149 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция).

В запросе указано что, на основании статьи 84.1 Уголовного кодекса – несовершеннолетними признаются лица, достигшие на момент совершения преступления четырнадцатилетнего возраста, но не исполнилось восемнадцать лет. Одним из видов наказания, назначаемых несовершеннолетним, являющимся субъектом преступления, являются общественные работы. Согласно требованию статьи 85.3 Уголовного кодекса общественные работы назначаются на срок от восьмидесяти до трехсот двадцати часов, заключается в выполнении работ, посильных для несовершеннолетнего осужденного свободное от учебы или основной работы время. Продолжительность исполнения данного вида наказания лицами в возрасте до пятнадцати лет не может превышать двух часов в день, а лицами в возрасте от пятнадцати до шестнадцати лет - трех часов в день.

Согласно статье 35.1 Кодекса Азербайджанской Республики об исполнении наказаний(далее – Кодекс об исполнении наказаний), осужденные обязаны соблюдать правила внутреннего распорядка места выполнения общественных работ, добросовестно подходить к труду, работать в определенных для них

местах и в сроки, установленные в приговоре, пользоваться электронными средствами контроля в порядке, установленном соответствующим органом исполнительной власти, носить электронные средства контроля в местах выполнения общественных работ, обслуживать их для поддержания в рабочем состоянии и при изменении места жительства сообщать об этом судебному исполнителю.

Запрос обоснован тем, что в соответствии с частями IV и V статьи 17, частью II статьи 26 Конституции запрещается привлекать детей к деятельности, угрожающей их жизни, здоровью или нравственности. Дети не достигшие пятнадцатилетнего возраста не могут быть приняты на работу. Государство гарантирует каждому защиту прав и свобод. Статья же 85.3 Уголовного кодекса предусматривает привлечение лиц в возрасте до пятнадцати лет к выполнению носильных работ в свободное от учебы или основной работы время.

Лицо обратившийся запросом считает что, применение наказания в виде общественных работ в отношении лиц в возрасте до 15 лет, работать которым запрещено, может повлечь за собой ограничение их права на свободу, нарушение права на охрану здоровья, а также конституционных норм о запрете на привлечение лиц данной категории к трудовой деятельности. Хотя в частях I и III статьи 149 Конституции указано, что нормативные правовые акты должны основываться на праве и справедливости (равном отношении к равным интересам). Законы не должны противоречить Конституции.

В запросе также отмечается, что на основании статьи 85.4 Уголовного К Одесса несовершеннолетним назначаются исправительные работы на срок от двух месяцев до одного года. В этом случае из заработка осужденного производятся удержания доход государства в размере, установленном приговором суда, в пределах от пяти до двадцати процентов.

В виде исправительных работ наказание отбывается по основному месту работы осужденного. Лица, осужденные к наказанию в виде исправительных работ, остаются на занимаемой ими должности или работе до осуждения. Эти лица могут переводиться на другую должность или работу только в порядке

и на общих основаниях, установленных трудовым законодательством (статья 40 и 41.1 Кодекса об исполнении наказаний).

Лицо обратившийся с запросом считает, что статьи 85.3 и 85.4 Уголовного кодекса, предусматривающие труд несовершеннолетних в возрасте от 14 до 15 лет и применение к ним наказаний в виде исправительных работ по общественных работ и по основному месту работы, не отвечают критериям праву и справедливости, и противоречат требованиям части V статьи 17 Конституции, а также других упомянутых норм.

Пленум Конституционного суда в связи с запросом считает необходимым отметить следующее.

В частях IV и V статьи 17 Конституции указано, что запрещается привлекать детей к деятельности, угрожающей их жизни, здоровью или нравственности. Дети не достигшие пятнадцатилетнего возраста не могут быть приняты на работу.

В соответствии со статьей 1 Закона Азербайджанской Республики” о правах ребенка “(далее – Закон” о правах ребенка”) права и обязанности детей распространяются на каждое лицо, не достигшее восемнадцати лет (совершеннолетия) и не обладающее полной дееспособностью. В соответствии с Конституцией контроль за соблюдением прав ребенка осуществляет государство. Государственные органы, все физические и юридические лица должны в своей деятельности отдавать предпочтение интересам детей, создавать условия для обеспечения их прав. Нормативные правовые акты Азербайджанской Республики и решения соответствующих органов не должны противоречить интересам ребенка, а их исполнение не должно причинять вреда жизни, развитию и воспитанию детей (статьи 4 и 5 Закона “о правах ребенка”).

Дети имеют право на труд в соответствии с их возрастом, состоянием здоровья, уровнем общеобразовательной и профессиональной подготовки. Условия возникновения и осуществления права детей на труд определяются трудовым законодательством Азербайджанской Республики.

Трудовой кодекс Азербайджанской Республики (далее – Трудовой кодекс) регулирует трудовые отношения, возникающие между работниками и работодателями, а также другие правоотношения, вытекающие из этих отношений между ними и

соответствующими органами государственной власти, юридическими лицами. Согласно части 4 статьи 46 данного Кодекса трудовой договор может быть заключен с физическими лицами, достигшими пятнадцати лет. Трудовой договор, заключенный с лицами, не достигшими пятнадцати лет, считается недействительным, а работодатель, заключивший такой договор, привлекается к административной ответственности в соответствии со статьей 312 данного Кодекса. При заключении трудового договора с лицами от пятнадцати до восемнадцати лет требуется письменное согласие одного из родителей или усыновителей (опекунов) или лиц, их заменяющих по закону. Также в статье 249 Трудового кодекса указано, что не допускается прием на работу лиц моложе 15 лет.

Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить, что вопросы, поднятые в запросе уполномоченного по правам человека (Омбудсмена) Азербайджанской Республики, имеют значение для формирования единой судебной практики и направлены на обеспечение прав и свобод человека и гражданина. Таким образом, разъяснение указанных вопросов, а также реинтеграция в общество несовершеннолетних лиц, совершивших преступление, совершенствование применения альтернативных видов наказания в отношении детей, находящихся в “группе риска”.

В связи с этим Пленум Конституционного суда для правильного решения поставленного в запросе вопроса считает необходимым раскрыть сущность и цель института наказания в соответствии с уголовным законодательством, а также рассмотреть особенности уголовной ответственности и наказания в отношении несовершеннолетних.

Эффективность применяемых против преступности средств уголовно-правового воздействия тесно связана с их соразмерностью с индивидуальными особенностями лица, совершившего правонарушение, степенью общественной опасности, характером совершенного преступления, а также индивидуализацией ответственности и наказания. Наказание выступает в качестве показателя резко-негативного отношения со стороны государства к общественно опасному деянию, совершенному лицом в качестве виновного, являясь правовым следствием преступления.

В соответствии со статьей 41 Уголовного кодекса наказание является мерой уголовно-правового характера, назначаемая по приговору суда. Наказание применяется к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и заключается в создании установленных Уголовным кодексом лишений или ограничений прав и свобод этого лица. Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений осужденными и другими лицами. Из указанных норм видно, что наказание, являясь юридическим последствием совершенного преступления, используется против виновного в случаях и пределах, предусмотренных уголовным законом, и подверженность его лишениям в связи с исполнением данного наказания служит достижению целей наказания (Постановление Пленума Конституционного суда Азербайджанской Республики “О толковании статьи 56.1.3 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики” от 12 января 2012 года).

Необходимым условием для привлечения к уголовной ответственности и наказания лица, совершившего преступление, необходимым условием считается достижение установленного законом возрастного предела и вменяемость.

Уголовной ответственности подлежит лицо, достигшее к моменту совершения преступления шестнадцатилетнего возраста. Лицо, достигшее четырнадцатилетнего возраста, подлежит к уголовной ответственности только за умышленное убийство, умышленное причинение менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью, похищения человека, кражу со взломом, грабеж и т. д. Меры, принимаемые в отношении лиц, не достигших возрастного предела, предусмотренного настоящим Кодексом при совершении ими общественно опасного деяния (действия или бездействия), и порядок применения данных мер устанавливаются соответствующим законом (статья 20 Уголовного Кодекса).

Как видно, Уголовный кодекс, как правило, требует, достижения шестнадцатилетнего возраста на момент совершения преступления для привлечения к уголовной ответственности и применения по отношению к нему наказания. В ряде случаев законодатель, учитывая характер совершенного преступления, его

умышленное совершение, способность осознать криминальный характер таких деяний и другие обстоятельства, считает необходимым возрастным пределом для привлечения к уголовной ответственности за отдельные преступления-четырнадцать лет.

На основании статьи 84 Уголовного кодекса несовершеннолетними признаются лица, достигшие в момент совершения преступления четырнадцатилетнего возраста, но не исполнилось восемнадцать лет. Несовершеннолетним, совершившим преступление, может быть назначено наказание или применены принудительные меры воспитательного характера.

Законодатель при отнесении лиц в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет к группе несовершеннолетних учитывал, что они не обладают достаточной умственной зрелости и имеют небольшой жизненный опыт. По этой причине уголовное законодательство при решении вопроса об ответственности за совершенное несовершеннолетними преступление и назначении наказания считает обязательным учитывать условия их жизни и воспитания, уровень психического развития, другие особенности его личности и влияние на него посторонних лиц.

Законодатель с особым вниманием отнесся к обеспечению их прав и свобод в этой сфере, предусмотрев особые правила уголовного судопроизводства в отношении несовершеннолетних, выступающих в качестве субъекта преступления, а также ограниченное число видов наказаний, которые могут быть применены в отношении данной категории лиц. В этой связи Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить, что политика защиты детей является составной частью государственной политики Азербайджанской Республики. Защита прав и свобод детей, обеспечение их качественным образованием и медицинскими услугами, отвечающими высоким стандартам, окружение заботой, создание необходимых условий для роста в высокой нравственной и социальной среде, формирование их как всесторонней личности и достойных граждан являются приоритетными направлениями государственной политики Азербайджанской Республики в отношении детей.

В этом контексте Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы, а также Закон “О правах ребенка” предусматривают отдельные особенности применения правил уголовного судопроизводства

производства к детям. Согласно статье 42 упомянутого Закона, особенности досудебного производства в отношении детей, а также производства первой, апелляционной и кассационной инстанций определяются уголовно-процессуальным кодексом Азербайджанской Республики. Досудебное производство по делам о преступлениях, совершенных детьми, проводится только в форме предварительного следствия. Применение в отношении детей меры пресечения в виде заключения под стражу допускается только в том случае, если они отнесены менее тяжкому насильственному преступлению, а также тяжкому или особо тяжкому преступлению. Меры наказания, связанные с лишением свободы детей, должны применяться судами только после тщательного рассмотрения данного вопроса и на самый короткий срок.

Статья 85 Уголовного Кодекса, ограничивая виды наказаний, применяемых в отношении несовершеннолетних, устанавливала всего 5 видов наказаний (штраф, общественные работы, исправительные работы, ограничение свободы и лишение свободы на определенный срок) и предусматривала сокращенный срок или сниженные суммы для каждого вида наказания.

Следует отметить, что требование учитывать при определении видов наказаний, которые могут быть назначены несовершеннолетним, их умственные и волевые особенности, обстоятельства совершения преступления, а также то, чтобы они способствовали их реинтеграции в соответствии с их полезной ролью в обществе, также вытекает из норм международного права.

Так, виды наказаний и принудительные меры воспитательно-го характера, применяемые за преступления, совершенные данной категорией лиц, определяются Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций от 29 ноября 1985 года “Минимальными стандартными правилами, касающимися отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила)” и Конвенцией “О правах ребенка” от 20 ноября 1989 года. В указанных международных актах отражен ряд основных принципов и правил, определяющих особенности уголовного судопроизводства именно в отношении несовершеннолетних и гарантирующих их права и свободы.

В соответствии со статьей 40 Конвенции “О правах ребенка” государства-участники признают право каждого ребенка, который, как считается, нарушил уголовное законодательство, обвиняется или признается виновным в его нарушении, на такое обращение, которое способствует развитию у ребенка чувства достоинства и значимости, укрепляет в нем уважение к правам человека и основным свободам других, и при котором учитывается возраст ребенка и желательно содействовать помощи в его реинтеграции и выполнения им полезную роль в обществе.

Согласно новому подходу, сформированному в соответствии с нормами международного права, несовершеннолетний считается лицом, не совершившим преступление, а оказавшимся в условиях, побудивших его совершить преступление.

Данный подход не видит в ребенке преступника и, признавая, что он наведен на преступление, воспринимает его и в определенном смысле как жертву преступления. Однако эта ситуация не должна означать, что ребенок, совершивший преступление, останется безнаказанным, подлежащая применению санкция, должна быть адекватной и пропорциональной ситуации ребенка и совершенному им деянию.

В связи с вопросом, поставленным в запросе, Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить, что при применении наказания за общественные работы, как и других видов наказания, назначаемых несовершеннолетним, необходимо тщательно учитывать такие факторы, как влияние этого наказания на их психологическое состояние, развитие в обществе, перевоспитание и не ущемление чувства достоинства и принадлежности этих лиц и соблюдать требования действующих законодательных актов в этой области.

В пункте 4 “Порядка определения видов работ и мест проведения таких работ с привлечением лиц, осужденных к наказанию общественными работами и в отношении которых применена мера административного взыскания в виде общественных работ”, утвержденного постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 17 октября 2017 года, указаны особенности определения работ и мест проведения таких работ с привлечением несовершеннолетних лиц, в отношении которых применяются общественные работы. Согласно данному

пункту, при установлении работ, к которым привлекаются несовершеннолетние, в отношении которых применены общественные работы, и мест проведения данных работ, за основу должны быть приняты работы, которые они могут выполнять в свободное от учебы или основной работы время, учитываются психологические аспекты, соответствующие их возрастному периоду. При установлении работ, к которым привлекаются несовершеннолетние, и мест проведения данных работ, учитываются их образование или основная работа, половая принадлежность, физическое здоровье и психологические качества, соответствующие возрастному периоду, взгляды на восприятие жизни. При установлении видов общественных работ и мест проведения данных работ, предпочтение должно отдаваться работам и рабочим местам, которые невозможно свободно обозреть со стороны, и проведение другими лицами фото- и видеосъемок исполнения которых также не представляется возможным.

Согласно “Правилам исполнения наказания и административного взыскания в виде общественных работ”, утвержденных решением Коллегии Министерства юстиции Азербайджанской Республики от 24 апреля 2018 года, выполнение общественных работ осуществляется в общественных местах, установленных местным органом исполнительной власти по месту жительства лица. Цели наказания и административного взыскания в виде общественных работ достигаются путем участия лица, в отношении которого применены общественные работы, в общественно полезном труде. Общественные работы исполняет судебный исполнитель по месту жительства лица.

Таким образом, установление работ, к которым привлекаются лица в отношении которых будут привлечены лица, в отношении которых применены общественные работы, направление этих лиц на общественные работы, организация и контрольные меры таких работ осуществляются согласно действующим нормам Уголовного законодательства об исполнении наказаний, и соответствующим “правилам”. Направление несовершеннолетних на осуществление принудительной трудовой деятельности вопреки законодательным нормам и международно-правовым

актам может отрицательно сказаться на их психологическом и духовном развитии, в том числе формировании в общества.

Законодатель считая возможным привлечение к общественным работам несовершеннолетнего, достигшего четырнадцатилетнего возраста, предусмотрел общественные работы как более мягкий вид наказания в качестве альтернативы другим видам наказания в отношении их. Следует особо подчеркнуть, что наказание в виде общественных работ отличаясь по своей природе от наказания в виде исправительных работ входит в сферу отношений, связанных с исполнением наказаний, не носящих в полной мере признаков трудовых правоотношений.

Трудовые правоотношения – это общественные отношения, возникающие на основе трудового договора и регулируемые нормами трудового права. Одна сторона – работник обязуется лично выполнять обусловленную трудовым договором трудовую функцию с соблюдением правил внутреннего трудового устава предприятия, другая сторона – работодатель обязан предоставить работнику работу, обеспечить здоровые и безопасные условия труда и оплатить его труд.

Согласно статье 3 трудового кодекса работник-физическое лицо, трудящееся на соответствующем оплачиваемом рабочем месте, заключившее с работодателем письменный трудовой договор (контракт) с работодателем в индивидуальном порядке. Трудовой договор (контракт) – это письменный договор, в котором отражаются основные условия трудовых отношений, права и обязанности сторон, заключаемые в индивидуальном порядке между работодателем и работником. Трудовые договоры заключаются свободно. Лицо не создающий или не желающий создавать трудовые отношения, не может быть принужден к заключению трудового договора (статья. 42 Трудового Кодекса).

Таким образом, трудовые отношения – это социальные отношения, характеризующиеся наймом, оплатой, необходимостью включения работника в существующий трудовой коллектив (при его наличии), а также необходимостью личного выполнения работы. Именно эти отношения составляют основу предмета трудового права.

В случае же привлечения осужденных к общественным работам отсутствуют существенные признаки трудовых отношений.

Так, необходимым элементом трудовых отношений, возникающих при выполнении осужденными определенной работы на основе уголовно-исполнительных отношений, не позволяющим отнести их к предмету трудового законодательства, является отсутствие взаимного соглашения – трудового договора.

В отличие от трудовых отношений, возникающих на основе уголовно-исполнительных отношений, трудовые отношения, возникающие по трудовому договору, включают в себя добровольный труд, и на основании данного договора работник, свободно выбирая вид трудовой деятельности и место работы, соответствующим квалификацией его специальностью, профессией, должности указанным в статье 9 Трудового кодекса, имеет право заключать трудовой договор, обращаться к работодателю для изменения условий трудового договора или его расторжения, получать заработную плату не ниже установленного законодательством минимального размера, целый ряд других основных прав.

Пленум Конституционного суда, исходя из субъективного состава уголовно-исполнительных правоотношений, временно-го интервала, охватываемого ими периода и характера отношений, подчеркивает, что, поскольку трудовые отношения, возникающие между государством и осужденным при вынесении судом обвинительного приговора, относятся к уголовно-исполнительным отношениям, то противоречия между частью V статьи 17 Конституции и нормами законодательства, предусматривающими применение к несовершеннолетним наказания в виде общественных работ, не возникает. Так, нормы, предусматривающие запрет на прием на работу детей в возрасте до 15 лет, включают трудовые отношения, которые с точки зрения трудового права имеют все признаки.

Еще вопрос, поставленный в запросе, связан с тем, что применение исправительных работ, являющихся одним из видов наказаний, назначаемых несовершеннолетним, лицам в возрасте до пятнадцати лет, противоречит законодательству. Согласно статье 85.4 Уголовного кодекса, несовершеннолетним назначаются исправительные работы на срок от двух месяцев до одного года. В этом случае из заработка осужденного произво-

дятся удержания в доход государства в размере, установленном приговором суда, в пределах от пяти до двадцати процентов.

В соответствии со статьями 40 и 41 Кодекса об исполнении наказаний в виде исправительных работ отбывается по основному месту работы осужденного. Осужденные к исправительным работам, остаются на должности или работе, на которой работали до осуждения. Эти лица могут быть переведены на другую должность или работу только в порядке, предусмотренных трудовым законодательством, и на общих основаниях.

Следует отметить, что нормы Уголовного и Кодекса об исполнении наказаний, касающиеся исправительных работ, ссылаясь на трудовое законодательство, считают, что для применения данного вида наказания у осужденного должно быть рабочее место.

Согласно части 8 статьи 3 трудового кодекса, рабочее место – это место, где работник выполняет, определенные трудовым договором оплачиваемые работы (услуги) по должности (профессии).

В этом контексте поскольку в соответствии с действующим законодательством не допускается вступление в трудовые отношения лиц в возрасте до пятнадцати лет, наказание в виде исправительных работ может применяться только в отношении несовершеннолетних, в возрасте пятнадцатилетнего возраста и более.

В то же время Пленум Конституционного Суда считает необходимым отметить, что при рассмотрении уголовных дел, в отношении несовершеннолетних, во всех случаях должен рассматриваться вопрос о возможности их исправления путем применения принудительных мер воспитательного воздействия не привлекая к уголовной ответственности или освободив от наказания в соответствии с требованиями законодательства. Так, в соответствии со статьей 88.1 Уголовного кодекса, несовершеннолетний впервые совершивший преступление, не представляющее большой общественной опасности или менее тяжкое преступление, если будет признано, что исправление может быть достигнуто путем применения принудительных мер воспитательного воздействия он может быть освобожден от уголовной ответственности. Кроме того несовершеннолетний,

осужденный за совершение преступления не представляющего большой общественной опасности или менее тяжкого преступления, может быть освобожден от наказания с применением принудительных мер воспитательного воздействия (статья 89.1 Уголовного Кодекса).

Цель применения указанных альтернативных мер заключается в содействии правильному развитию, развитию у несовершеннолетнего, совершившего преступное деяние, чувства личной ответственности и возвращению его в общество, выполнению им полезной роли в обществе. В основе уголовного законодательства лежат такие правила, как исправление несовершеннолетних, предупреждение применения более суровых наказаний, непринятия во внимание совершенных ими преступлений при определении рецидива, не достижение совершеннолетия, как смягчающее наказание обстоятельство. Основной целью назначенного несовершеннолетнему наказания является не наказание его, а осознание им своей вины и предупреждение совершения в дальнейшем противоправных деяний, защита ребенка путем его вызволения из среды, в которой он находится, предупреждение превращения совершения преступления в образ жизни, то есть оздоровление ребенка. Такое наказание направлено на максимальную защиту их прав и законных интересов их индивидуально-профилактическое воспитание с целью и возвращения их в общество. В такой ситуации государство применяет соответствующие меры для того, чтобы несовершеннолетние, убеждения которых не сформировались до конца, могли своевременно осознать свое развитие и поступки, сделать правильный выбор и не совершать необдуманных поступков в дальнейшем.

Такой подход вытекает также из Распоряжения Президента Азербайджанской Республики “Об упорядочении деятельности в пенитенциарной сфере, гуманизации политики наказания, а также расширении применения альтернативных видов наказания и процессуальных мер, не связанных с изоляцией от общества” от 10 февраля 2017 года.

Таким образом, Пленум Конституционного суда, принимая во внимание изложенное относительно вопроса, поставленного

в запросе о запрете на привлечение к трудовой деятельности лиц в возрасте до 15 лет, приходит к следующим выводам:

– Статьи 85.3 и 85.4 Уголовного кодекса не противоречат части V статьи 17 Конституции;

– суды, впервые решая вопрос о назначении наказания в виде общественных работ лицам в возрасте до пятнадцати лет, впервые совершившим преступление не представляющее большой общественной опасности или менее тяжкое преступление, в первую очередь должны отдавать предпочтение освобождению их от уголовной ответственности в соответствии со статьей 88.1 Уголовного кодекса.

Руководствуясь частью VII статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 52, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, Пленум Конституционного Суда Азербайджанской Республики,

ПО С Т А Н О В И Л:

1. Статьи 85.3 и 85.4 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики не противоречат части V статьи 17 Конституции Азербайджанской Республики.

2. При решении вопроса о назначении наказания в виде общественных работ лицам в возрасте до пятнадцати лет, впервые совершившим преступление, не представляющее большой общественной опасности или менее тяжкое преступление, суды, в первую очередь, должны отдавать предпочтение освобождению их от уголовной ответственности в соответствии со статьей 88.1 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики.

3. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

4. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халг”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного Суда Азербайджанской Республики”.

5. Постановление является окончательным и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair

17 may 2021-ci il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının sədri V.Cəfərovun və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının Dövlət quruculuğu, inzibati və hərbi qanunvericilik şöbəsinin İnzibati qanunvericilik sektorunun müdiri K.Paşayevanın, mütəxəssislər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının sədri H.Nəsimovun, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Baş direktoru R.Orucovun mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusi-

ya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə elmlər doktoru S.Əliyevin rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

M Ü Ə Y Y Ə N E T D İ :

Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin (bundan sonra – İnzibati Xətalər Məcəlləsi) 483-cü maddəsinin “əldə edilmiş xarici valyuta vəsaitləri” müddəasının şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, məhkəmənin icraatında olan inzibati xəta haqqında iş materiallarına görə, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Sumqayıt Baş Gömrük İdarəsi (bundan sonra – Sumqayıt Baş Gömrük İdarəsi) tərəfindən “Embawood” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti barəsində İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsinə dair 12 iyun 2020-ci il tarixli inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilmişdir. Protokola əsasən hüquqi şəxs tərəfindən gömrük bəyannaməsi ilə rəsmiləşdirilərək konsiqnasiya yolu ilə Gürcüstan Respublikasına ixrac olunmuş yükün müqabilində Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olunmuş bankının hesabına məcburi qaydada köçürülməli olan az miqdarda xarici valyuta vəsaiti (521,58 ABŞ dolları) xaricdən qaytarılmamışdır.

Sumqayıt Şəhər Məhkəməsinin 10 sentyabr 2020-ci il tarixli qərarı ilə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata hüquqi şəxsin xarici iqtisadi fəaliyyəti nəticəsində 521,58 ABŞ dollarını əldə etməsi barədə sübutun təqdim edilməməsi əsası ilə xitam verilmişdir.

Sumqayıt Baş Gömrük İdarəsi tərəfindən həmin qərardan Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti verilmişdir.

Müraciətedən qeyd edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə inzibati xəta tərkibinin yaranmasının əsası kimi xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində xarici valyuta vəsaitinin əldə edilməsi və Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olunmuş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan həmin vəsaitin xaricdən qaytarılmaması çıxış edir.

Əlavə olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 iyun 1997-ci il tarixli, 609 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları”nın (bundan sonra – Qaydalar) 12.1-12.3-cü bəndlərinə istinad edilərək bildirilir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin dispozisiyasında olduğu kimi, Qaydaların 12.3-cü bəndində də “əldə edilmiş xarici valyuta vəsaitləri” müddəası nəzərdə tutulmuşdur.

Müraciətedənin qənaətinə görə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin dispozisiyası ilə inzibati məsuliyyətin yaranmasının əsası məhz vəsaitin əldə edilməsi ilə şərtləndirilir, vəsaitlər əldə edilmədiyi halda şəxs barəsində inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edilə bilməz.

Eyni zamanda müraciətdə göstərilir ki, xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirən şəxslər arasında bağlanmış sadə alqı-satqı müqaviləsi üzrə alıcının təhvil aldığı malların tam dəyərini 180 gün müddətində ödəməməsi və ya gecikdirməsi həmin Qaydaların 12.1 və 12.2-ci bəndləri ilə tənzimlənmir. Belə ki, Qaydalarla nəzərdə tutulan münasibətlər malların konsiqnasiya (sonradan satılmaq məqsədilə malın bir şəxsdən digər şəxsə verilməsi) yolu ilə ixrac edilməsini ehtiva edir.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq müraciətedən insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, şəxslərin iqtisadi maraqlarının qorunması, o cümlədən vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədilə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin “əldə edilmiş xarici valyuta vəsaitləri” müddəasının şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıların qeyd olunmasını zəruri hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 59-cu maddəsinə əsasən, hər kəs öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər. Dövlət sahibkarlıq sahəsində yalnız dövlət maraqlarının, insan həyatının və sağlamlığının müdafiəsi ilə bağlı tənzimləməni həyata keçirir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, azad sahibkarlıq fəaliyyətinin təminatı olaraq Azər-

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı №2/2022

baycan Respublikasında hər bir fiziki və hüquqi şəxs ona məxsus daşınar və daşınmaz əmlakı, o cümlədən milli valyutanı, xarici valyuta sərvətlərini və s. sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunvericiliklə qadağan edilməyən digər iqtisadi fəaliyyət sahələrinə sərbəst yönəldə bilər, habelə bunlardan öz mülahizələrinə görə istifadə edə bilər (“Azərbaycan Respublikası İnzibati Xəttər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi və “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.1.3-cü yarımbəndinə dair 2020-ci il 28 fevral tarixli Qərar).

Müasir dövrdə iqtisadi münasibətlərin və xarici ticarət əlaqələrinin həcmnin artması iqtisadi fəaliyyətin inkişafı üçün yaradılmış münbit şəraitə əsaslanır. Xarici iqtisadi fəaliyyət ticarət-iqtisadi, elmi-texniki əməkdaşlıq, maliyyə, valyuta və kredit münasibətlərinin məcmusu kimi çıxış edir. Xarici iqtisadi fəaliyyət dedikdə, həmçinin satış məqsədi ilə xarici bazara ixrac olunan mallara yönəlmiş sahibkarlıq fəaliyyəti başa düşülür.

“Valyuta tənzi mi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (bundan sonra – “Valyuta tənzi mi haqqında” Qanun) Azərbaycan Respublikasında valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prinsiplərini, valyuta tənzi mi və valyuta nəzarəti orqanlarının səlahiyyət və funksiyalarını, hüquqi və fiziki şəxslərin valyuta sərvətlərinə sahib olmaq, bu sərvətlərdən istifadə etmək və onlar barəsində sərəncam vermək sahəsində hüquq və vəzifələrini, valyuta qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir.

Həmin Qanunun 1-ci maddəsinin 3-cü hissəsində xarici valyuta aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

a) müvafiq xarici dövlətin və ya dövlətlər qrupunun ərazisində tədavüldə olan və qanuni ödəniş vasitəsi sayılan, eləcə də tədavüldən çıxarılmış və ya çıxarılan, lakin həmin ərazidə tədavüldə olan pul nişanlarına dəyişdirilə bilən banknotlar, xəzinə biletləri və sikkələr şəklində pul nişanları;

b) xarici dövlətlərin pul vahidlərində, beynəlxalq pul və ya hesablaşma vahidlərində hesablarda olan vəsaitlər.

“Valyuta tənzi mi haqqında” Qanunun 1-ci maddəsinin 9-cu hissəsinin “a” bəndində cari valyuta əməliyyatlarından biri kimi malların, işlərin və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə hesablaşmaların, eləcə də ixrac-idxal əməliyyatlarının 180 gündən artıq olmayan

müddətə kreditləşdirilməsi ilə əlaqədar hesablaşmaların həyata keçirilməsi üçün xarici valyutanın Azərbaycan Respublikasına və Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi; 10-cu hissəsinin “q” bəndində isə malların, işlərin və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə 180 gündən artıq müddətə ödəniş möhlətinin verilməsi və alınması göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında bütün rezidentlər və qeyri-rezidentlər tərəfindən idxal-ixrac əməliyyatlarının həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi, “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, onlara uyğun olaraq qəbul edilmiş digər normativ hüquqi aktlar, o cümlədən Qaydalarla tənzimlənir.

Qeyd edilməlidir ki, ixracda hesablaşmaları tənzimləyən Qaydaların 12-ci bəndinə hesablaşma üsulları ilə bağlı bir neçə dəyişiklik edilmişdir.

Belə ki, 10 fevral 2017-ci il tarixli 1233 nömrəli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə edilmiş dəyişikliklər nəticəsində dövlət müəssisələri və əmlakında dövlətin yekun payı 50 faizdən yuxarı olan digər müəssisələr tərəfindən malların (xidmətlərin və əqli mülkiyyətin) satışının yalnız onların haqqının qabaqcadan ödənilməsi, yaxud geri çağırılmayan akkreditiv açılması yolu ilə və ya bank zəmanəti əsasında həyata keçirilməsi kimi irəli sürülən tələblər aradan qaldırılmışdır.

Yeni tələblərə əsasən, hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən malların (işlərin, xidmətlərin) konsiqnasiya yolu ilə ixracı gömrük orqanlarında bəyan edilməklə aparılır. Konsiqnasiya yolu ilə ixrac əməliyyatları xarici şəxslərlə bağlanmış müqaviləyə əsasən ixrac olunmuş malların (işlərin, xidmətlərin) müqabilində vəsaitlərin müəyyən edilmiş müddət ərzində ixracatçıya ödənilməsini nəzərdə tutur. Hüquqi və fiziki şəxslər konsiqnasiya yolu ilə ixrac etdikləri malların (işlərin, xidmətlərin) müqabilində vəsaitlərin onların bəyan olunduğu gündən 180 (yüz səksən) gün ərzində Azərbaycan Respublikasındakı müvəkkil bankda olan hesablarına köçürülməsini təmin etməlidirlər (Qaydaların 12.1 və 12.2-ci bəndləri).

Qeyd edildiyi kimi, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş və Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olunmuş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan az miqdarda

xarici valyuta vəsaitlərinin xaricdən qaytarılmamasına görə inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur.

Malların (işlərin, xidmətlərin) ixracı zamanı İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsində göstərilən inzibati məsuliyyətin yaranması üçün əsas ixrac edilən malların müqabilində məcburi qaydada köçürülməli olan az miqdarda vəsaitin həmin malların bəyan olunduğu gündən Qaydaların 12.2-ci bəndində müəyyən edilmiş müddətdə xaricdən qaytarılmaması ilə şərtləndirilmişdir.

Bu halda mallar (işlər, xidmətlər) bəyan edildiyi gündən Qaydalarla müəyyən edilmiş müddət ərzində (180 gün) ixrac olunan malların müqabilində məcburi qaydada köçürülməli olan valyuta vəsaiti geri qaytarılmadıqda, növbəti gün artıq inzibati xətanın törədildiyi gün kimi qəbul edilməlidir.

Müraciətdə qaldırılan məsələlərdən biri xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirən şəxslər arasında əməliyyatlar konsiqnasiya ilə deyil, digər hesablaşma üsulu ilə həyata keçirildiyi zaman müqavilə üzrə alıcı tərəfindən təhvil alınan malların dəyərinin məhz 180 gün ərzində qaytarılıb-qaytarılmaması ilə bağlıdır.

Bununla bağlı Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu göstərir ki, beynəlxalq təcrübədə müəssisə və təşkilatlar ixrac əməliyyatlarını ölkədə istehsal və emal edilmiş malların ixracı, təkrar ixrac, müvəqqəti ixrac, kreditə ixrac, barter və digər əməliyyatlar formasında həyata keçirirlər.

Əməliyyatın formasından asılı olmayaraq malın dəyərinin ödənilməsi əvvəlcədən ödəmə, akkreditiv, konsiqnasiya formasında, malın dəyərinin bir hissəsi əvvəlcədən, qalan hissəsi isə ixracdan sonra ödənilməklə, bank zəmanəti və s. qarşılıqlı hesablaşma üsulu ilə həyata keçirilə bilər.

Beləliklə, Qaydaların 12.2-ci bəndində ixrac olunmuş malların (işlərin, xidmətlərin) müqabilində vəsaitlərin 180 gün ərzində ixracatçıya ödənilməsi yalnız konsiqnasiya ilə ixrac edilən mallara münasibətdə nəzərdə tutulsa da, “Valyuta tənziimi haqqında” Qanun bu müddəti ümumi qaydada ixracın bütün qarşılıqlı hesablaşma üsullarına aid etmişdir.

Belə olan halda həmin müddətin “Valyuta tənziimi haqqında” Qanunda müəyyən edilmiş digər qarşılıqlı hesablaşma üsullarına aid edilib-edilməməsi ilə bağlı nəzərə alınmalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, hü-

quq kolliziyalarının mövcudluğu istənilən qanunvericilik sisteminin mürəkkəbliyi və çoxşaxəliliyi ilə izah edilir. Məhz buna görə uzun illər ərzində müxtəlif ölkələrin hüquq təcrübəsində hüquq kolliziyalarını həll edən bir sıra prinsiplər formalaşmışdır. Bu prinsiplərə ilk növbədə iyerarxiya (*Lex superior derogat legi inferiori*), zaman (*Lex posterior derogat legi priori*) və məzmun (*Lex specialis derogat legi generali*) prinsiplərini aid etmək olar. Fərqli hüquqi qüvvəyə malik olan hüquqi aktlar arasında kolliziyalar iyerarxiya prinsipi ilə, eyni hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktların normaları arasında kolliziyalar isə digər iki prinsipin tətbiqi nəticəsində aradan qaldırılır (“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.5-ci və Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair 2013-cü il 8 oktyabr tarixli Qərar).

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanununun (bundan sonra – “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanunu) 11-ci maddəsi ilə normativ hüquqi aktların kolliziyasının aradan qaldırılmasında üstünlük ilk növbədə iyerarxiya prinsipinə verilmişdir.

Həmin Konstitusiyaya Qanununun 2.9-cu maddəsinə əsasən, nizamnamələrin, əsasnamələrin, təlimatların, rəqlamentlərin və qaydaların hüquqi qüvvəsi onları təsdiq edən normativ hüquqi aktın hüquqi qüvvəsi ilə müəyyən edilir.

Konstitusiyanın 148 və 149-cu maddələrinə, eləcə də “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 11-ci maddəsinin məzmununa müvafiq olaraq “Valyuta tənzimi haqqında” Qanun qeyd edilən Qaydalara münasibətdə daha yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir.

“Valyuta tənzimi haqqında” Qanunun 1-ci maddəsinin 9-cu hissəsinin “a” bəndində isə “cari valyuta əməliyyatı” əməliyyatın forması və hesablaşma üsulu konkretləşdirilmədən malların, işlərin və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə hesablaşmaların, eləcə də ixrac-idxal əməliyyatlarının 180 gündən artıq olmayan müddətə kreditləşdirilməsi ilə əlaqədar hesablaşmaların həyata keçirilməsi üçün xarici valyutanın Azərbaycan Respublikasına və Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi kimi müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş və Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olun-

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı №2/2022

muş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan az miqdarda xarici valyuta vəsaitlərinin xaricdən qaytarılması qarşılıqlı hesablaşmanın üsulundan asılı olmayaraq 180 gün ərzində təmin olunmalıdır.

Qaydaların 12.3-12.5-ci bəndlərinə görə, Dövlət Gömrük Komitəsi ixrac olunan malların (işlərin, xidmətlərin) müqabilində əldə olunmuş vəsaitin ölkəyə köçürülməsinə və gətirilməsinə nəzarət edən orqan kimi bütün ixracatçılar tərəfindən gömrük bəyannamələri və ixrac müqavilələri də daxil olmaqla, ixrac olunan mallar barədə aidiyyəti məlumatların elektron gömrük xidməti vasitəsilə Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasına ötürülməsini təmin etməlidir.

Müvəkkil banklar şəxslərin aidiyyəti hesablarına ixrac müqavilələri üzrə xarici valyutanın daxil olması barədə məlumatı Palata tərəfindən müəyyən edilmiş formada və qaydada vəsait daxil olduğu gündən 3 (üç) iş günü ərzində Palataya ötürməli, Palata isə müvəkkil banklardan daxil olmuş məlumatlar və elektron gömrük xidmətindən əldə olunmuş məlumatlar əsasında ixrac olunan malların müqabilində vəsaitlərin müəyyən olunmuş müddətdə ixracatçının müvəkkil bankdakı hesabına köçürülmədiyini müəyyən etdiyi halda ixracatçı barədə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş nəzarət və digər tədbirlərin görülməsi məqsədilə 2 (iki) iş günü müddətində Dövlət Gömrük Komitəsinə məlumat verməlidir.

Məlum olduğu kimi, “Maliyyə xidmətləri bazarında tənzimləmə və nəzarət sisteminin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 noyabr 2019-cu il tarixli Sərəncamına əsasən, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ləğv edilmiş, Azərbaycan Respublikasının qanunlarında maliyyə bazarlarına nəzarət orqanının müəyyən edilmiş səlahiyyətləri, o cümlədən onun maliyyə xidmətləri bazarında lisenziyalaşdırma, tənzimləmə və nəzarət, investorların və maliyyə xidmətləri istehlakçılarının hüquqlarının qorunması sahəsində vəzifə və hüquqları, habelə əmlakı Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına verilmişdir.

Göstərilənlərlə yanaşı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə inzibati məsuliyyətin yaranmasının əsaslarına dair qeyd edir ki, həmin maddə ilə nəzərdə tutulan inzibati xətanın ictimai təhlükəliliyi iqtisadi fəaliyyət

sahəsində stabilliyin pozulmasında ifadə olunur. İnzibati məsuliyyətin yaranması üçün iki əsas nəzərdə tutulmuşdur:

– xarici valyuta vəsaitinin xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilməsi;

– əldə edilmiş və məcburi qaydada köçürülməli olan vəsaitin xaricdən qaytarılmaması.

Həmin maddə ilə nəzərdə tutulan hüquqazidd əməlin subyekti kimi xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirən fiziki və ya hüquqi şəxs çıxış edir.

Şərh olunan maddədə nəzərdə tutulan inzibati xətanın obyektiv cəhəti məcburi qaydada köçürülməli olan vəsaitin xaricdən qaytarılmamasında ifadə olunur. Bu əməl həmin şəxslər tərəfindən hərəkət və ya hərəkətsizliklə törədilə bilər.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, müvəkkil banklara köçürülməli olan xarici valyuta vəsaitinin geri qaytarılmaması xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektindən asılı olmayan səbəblərdən baş verdikdə, yəni subyektin hərəkət və ya hərəkətsizliyinin nəticəsi olmadıqda, şəxs təqsirsiz olduğundan həmin vəsaitlərin qaytarılmamasına görə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilməz.

Belə ki, yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir. İnzibati xəta bu Məcəllə ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) kimi müəyyən edilmişdir (İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 3 və 12.1-ci maddələri).

Göründüyü kimi, İnzibati Xətalər Məcəlləsi yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini ehtiva edən əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətmiş şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb olunmasını müəyyən etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, yuxarıda qeyd edilən normaların tələbləri baxımından məhkəmələr səlahiyyətli orqan tərəfindən barəsində protokol tərtib edilən şəxsin İnzibati

bati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş xətanın törədilməsində təqsirini müəyyən etməlidir.

Bəzi hallarda hüquqi və fiziki şəxslərin ixrac etdikləri malların (işlərin, xidmətlərin) müqabilində vəsaitlərin müvəkkil bankda olan hesablara köçürülməsi şəxsin iradəsindən asılı olmayan səbəblərdən (məsələn qarşı tərəfin öhdəliyi icra etməməsi və s.) baş tutmaya və ya qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətdən daha çox zaman tələb edə bilər. Buna görə məhkəmə işin bu hallarını şəxsin təqsirini istisna edən əsas kimi qiymətləndirməlidir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş tənzimləmə xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirən şəxsin mülkiyyət hüququna qanunla nəzərdə tutulmuş müdaxilə olmaqla, dövlətin mənafeyinin qorunmasına və xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərin ölkənin iqtisadi inkişafına töhfə verməsinə yönəlmişdir. Lakin qeyd edilən maddədə nəzərdə tutulmuş cərimənin əsassız olaraq həmin şəxslərdən hesablanaraq tutulması, son nəticədə ixracədən maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi ilə yanaşı, işgüzar nüfuzunun zədələnməsi nəticəsində gələcəkdə əldə edilə bilən gəlirdən də məhrum olunmasına səbəb ola bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bir daha qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, məhkəmələr tərəfindən İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət tədbirinin tətbiq edilməsi üçün səlahiyyətli orqanın tərtib etdiyi protokol əsasında inzibati xətanı törədən şəxsin təqsiri İnzibati Xətalər Məcəlləsinin tələblərinə uyğun müəyyən edilməlidir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin şərh edilməsi xahiş olunan və müxtəlif yanaşmalara səbəb olan “əldə edilmiş” müddəası ilə bağlı göstərilməlidir ki, “Valyuta tənziimi haqqında” Qanunun və Qaydaların müvafiq normalarının təhlili belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsində nəzərdə tutulan “əldə edilmiş xarici valyuta vəsaitləri” müddəası xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində faktiki əldə edilməsindən asılı olmayaraq müvəkkil olunmuş bankların hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan xarici valyuta vəsaitlərini nəzərdə tutur.

Göstərilənlərə əsasən, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

– “Valyuta tənzimi haqqında” Qanuna və Qaydalara müvafiq olaraq, xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş və Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olunmuş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan xarici valyuta vəsaitlərinin xaricdən qaytarılması qarşılıqlı hesablaşmanın üsulundan asılı olmayaraq 180 gün ərzində təmin olunmalıdır;

– İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin “əldə edilmiş xarici valyuta vəsaitləri” müddəası xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində faktiki əldə edilməsindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olunmuş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan xarici valyuta vəsaitlərini nəzərdə tutur;

– İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 3 və 12-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq məhkəmələr həmin Məcəllənin 483-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət tədbirini tətbiq edərkən inzibati xətanı törədən şəxsin təqsirini müəyyən etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L D I:

1. “Valyuta tənzimi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu-na və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 iyun 1997-ci il tarixli, 609 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları”na müvafiq olaraq, xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilmiş və Azərbaycan Respublikasının müvəkkil olunmuş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan xarici valyuta vəsaitlərinin xaricdən qaytarılması qarşılıqlı hesablaşmanın üsulundan asılı olmayaraq 180 gün ərzində təmin olunmalıdır.

2. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 483-cü maddəsinin “əldə edilmiş xarici valyuta vəsaitləri” müddəası xarici iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi nəticəsində faktiki əldə edilməsindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının

müvəkkil olunmuş banklarının hesablarına məcburi qaydada köçürülməli olan xarici valyuta vəsaitlərini nəzərdə tutur.

3. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 3 və 12-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq məhkəmələr həmin Məcəllənin 483-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət tədbirini tətbiq edərkən inzibati xətanı törədən şəxsin təqsirini müəyyən etməlidir.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ПЛЕНУМА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**О толковании статьи 483 Кодекса Азербайджанской
Республики Об административных проступках**

17 мая 2021 года

город Баку

Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики в составе Фархада Абдуллаева (председатель), Соны Салмановой, Умай Эфендиевой, Ровшана Исмаилова, Джейхуна Гараджаева (судья-докладчик), Рафаэля Гваладзе, Махира Мурадова, Исы Наджафова и Кямрана Шафиева,

с участием секретаря суда Фараида Алиева,

в соответствии с частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики, статьями 27.2 и 33 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде” и статьей 39 Внутреннего Устава Конституционного суда Азербайджанской Республики на основании обращения Сумгайытского апелляционного суда рассмотрел в судебном заседании, проведенном в порядке письменной процедуры особого конституционного производства, конституционное дело о толковании статьи 483 Кодекса Азербайджанской Республики об административных проступках.

Изучив и обсудив доклад судьи Дж.Гараджаева, по делу письменные суждения представителей заинтересованных субъектов Председателя Уголовной коллегии Сумгайытского Апелляционного суда В. Джафарова и заведующей сектором административного законодательства отдела государственного строительства, административного и военного законодательства Аппарата Милли Меджлиса Азербайджанской Республики К.Пашаевой, специалистов-председателя Уголовной коллегии Верховного суда Азербайджанской Республики Х.Насибова, Генерального директора Центрального Банка Азербайджанской Республики

Р.Оруджева, мнение эксперта, доцента кафедры конституционного права юридического факультета Бакинского государственного университета, доктора юридических наук С.Алиева и материалы дела, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

ПОСТАНОВИЛ:

Сумгайытский Апелляционный суд, обратившись в Конституционный Суд Азербайджанской Республики (далее Конституционный суд) попросил дать толкование положения “инвалютных средств..., которые были выручены” статьи 483 Кодекса об Административных проступках Азербайджанской Республики (далее – Кодекс об административных проступках).

В обращении отмечается, что согласно материалам дела об административном проступке, находящемся в производстве суда, Сумгайытским главным таможенным управлением Государственного таможенного комитета Азербайджанской Республики (далее – Сумгайытское главное таможенное управление) был составлен протокол об административном от 12 июня 2020 года правонарушении относительно совершения административного проступка, предусмотренного статьей 483 Кодекса об административных проступках, в отношении Общества с ограниченной ответственностью “Embawood”. На основании протокола, незначительная сумма инвалютных средств (521,58 доллара США), подлежащих переводу в обязательном порядке юридическим лицом на счет уполномоченного банка Азербайджанской Республики в обмен на груз, вывезенный в Грузию путем консигнации, не возвращена из-за границы.

Решением Сумгайытского городского суда от 10 сентября 2020 года производство по делу об административном проступке было прекращено на основании непредставления доказательств получения юридическим лицом в результате внешне-экономической деятельности 521,58 доллара США.

Сумгайытское Главное таможенное управление подало Сумгайытский апелляционный суд апелляционную жалобу на это решение в.

В обращении отмечается, что основанием для формирования состава административного правонарушения статьей 483 Кодекса об административных проступках является получение валютных средств в результате осуществления внешнеэкономической деятельности и невозвращение из-за границы этих средств, подлежащих переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики.

Кроме того, со ссылкой на пункты 12.1-12.3 “Правил регулирования импортно-экспортных операций в Азербайджанской Республике”, утвержденных Указом Президента Азербайджанской Республики от 24 июня 1997 года № 609 (далее – Правила), отмечается, что, равно как в диспозиции статьи 483 Кодекса об административных проступках, в пункте 12.3 правил также предусмотрено положение “инвалютных средств..., которые были выручены”.

Согласно доводам обратившегося, основание для возникновения административной ответственности диспозицией статьи 483 Кодекса об административных проступках обусловлено именно получением средств, в случае неполучения средств в отношении лица не могут быть применены меры административного взыскания.

В то же время в обращении указывается, что неуплата или просрочка в течение 180 дней полной стоимости товаров, приобретенных покупателем по простому договору купли-продажи, заключенному между лицами, осуществляющими внешнеэкономическую деятельность, не регулируется пунктами 12.1 и 12.2 данных Правил. Так, к отношениям, предусмотренным Правилами, относится вывоз товаров путем консигнации (передачи товара от одного лица другому с целью последующей продажи).

С учетом вышеизложенного, обратившийся попросил в целях защиты прав и свобод человека и гражданина, экономических интересов физических лиц, в том числе формирования единой судебной практики, дать толкование положения “инвалютных средств..., которые были выручены” статьи 483 Кодекса об административных проступках.

В связи с обращением Пленум Конституционного суда считает необходимым отметить следующее.

На основании статьи 59 Конституции Азербайджанской Республики (далее – Конституция), каждый может, свободно используя свои возможности, способности и имущество, отдельно или совместно с другими заниматься предпринимательской или иной не запрещенной законом экономической деятельностью. Государство осуществляет в сфере предпринимательства лишь регулирование связанные с защитой интересов государства, жизни и здоровья людей.

Согласно правовой позиции, сформулированной Пленумом Конституционного суда, в качестве гарантии свободной предпринимательской деятельности каждое физическое и юридическое лицо в Азербайджанской Республике может направлять принадлежащее ему движимое и недвижимое имущество, в том числе национальную валюту, ценности в иностранной валюте и т.д. в предпринимательскую деятельность и другие не запрещенные законодательством сферы экономической деятельности, а также использовать их по своему усмотрению (Постановление “О статье 430.4 Кодекса Азербайджанской Республики об административных проступках по подпункту 4.3.1.3 “Правил ведения резидентами Азербайджанской Республики операций от 28 февраля 2020 года в иностранной валютах, а также нерезидентами в национальной и иностранной валютах”).

Увеличение объема экономических связей и внешнеэкономических связей в современный период основывается на благоприятных условиях, созданных для развития экономической деятельности. Внешнеэкономическая деятельность выступает как совокупность торгово-экономического, научно-технического сотрудничества, финансовых, валютных и кредитных отношений. Под внешнеэкономической деятельностью понимается также предпринимательская деятельность, направленная на экспорт товаров на внешний рынок с целью сбыта.

Закон Азербайджанской Республики “О валютном регулировании” (далее – Закон “О валютном регулировании”) определяет принципы осуществления валютных операций в Азербайджанской Республике, полномочия и функции органов валютного регулирования и валютного контроля, права и обязанности юридических и физических лиц в отношении владе-

ния, пользования и распоряжения валютными ценностями, ответственность за нарушение валютного законодательства.

В части 3 статьи 1 данного Закона иностранная валюта определяется следующим образом:

а) денежные знаки в виде банкнот, казначейских билетов и монет, находящиеся в обращении и считающиеся законным платежным средством на территории соответствующего иностранного государства или группы государств, а также изъятые или изымаемые из обращения, но подлежащие обмену, находящиеся в обращении на данной территории на денежные знаки;

б) средства на счетах в денежных единицах иностранных государств, в международных денежных или расчетных единицах.

В пункте а “части 9 статьи 1 Закона” О валютном регулировании “в качестве одной из текущих валютных операций указан перевод и из Азербайджанской Республики в Азербайджанскую Республику иностранной валюты для осуществления расчетов по экспорту и импорту товаров, работ и услуг, а также расчетов, связанных с кредитованием экспортно-импортных операций на срок не более 180 дней; а в пункте “г” части 10-предоставление и получение отсрочки платежа на срок более 180 дней по экспорту и импорту товаров, работ и услуг.

Осуществление импортно-экспортных операций всеми резидентами и нерезидентами в Азербайджанской Республике регулируется Таможенным кодексом Азербайджанской Республики, Законом Азербайджанской Республики “О таможенном тарифе”, принятыми в соответствии с ними другими нормативными правовыми актами, в том числе правилами.

Следует отметить, что в пункт 12 правил, регулирующих расчеты при экспорте, внесено несколько изменений, касающихся способов расчета.

Так, в результате изменений, внесенных Указом Президента Азербайджанской Республики от 10 февраля 2017 года номер 1233, были устранены требования, предъявляемые к реализации товаров (услуг и интеллектуальной собственности) государственными предприятиями и другими предприятиями доля государства, в имуществе которых превышает 50 процентов, только путем предварительной оплаты или открытия безотзывного аккредитива либо на основе банковской гарантии.

Согласно новым требованиям, вывоз товаров (работ, услуг) юридическими и физическими лицами путем консигнации осуществляется их декларированием в таможенных органах. Экспортные операции путем консигнации предусматривают выплату экспортеру денежных средств в обмен на экспортируемые товары (работы, услуги) по договору с иностранными лицами в течение установленного срока. Юридические и физические лица должны обеспечить перечисление денежных средств в обмен на экспортируемые путем консигнации товары (работы, услуги) в течение 180 (сто восемьдесят) дней со дня их декларирования на свои счета в уполномоченном банке Азербайджанской Республики (пункты 12.1 и 12.2 Правил).

Как отмечалось, статьей 483 Кодекса об административных проступках предусмотрена административная ответственность за невозвращение из-за границы инвалютных средств в незначительном размере, которые были выручены в результате осуществления внешнеэкономической деятельности и подлежат переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики.

Основание для возникновения административной ответственности при экспорте товаров (работ, услуг), указанной в статье 483 Кодекса об административных проступках, обусловлено невозвращением из-за границы в срок, установленный пунктом 12.2 Правил денежных средств в незначительном размере, подлежащих обязательному перечислению в обмен на экспортированные товары, со дня декларирования этих товаров.

В случае, если в течение установленного правилами срока (180 дней) со дня декларирования товаров (работ, услуг) валютные средства, подлежащие обязательному перечислению в обмен на экспортируемые товары, не были возвращены, следующий день уже следует считать днем совершения административного правонарушения.

Один из вопросов, поставленных в обращении, связан с тем, должна ли быть возвращена стоимость товаров, полученных покупателем по договору, именно в течение 180 дней, когда операции между лицами, осуществляющими внешнеэкономическую деятельность, осуществляются не по консигнации, а иным способом расчета.

В этой связи Пленум Конституционного суда указывает, что в международной практике предприятия и организации осуществляют экспортные операции в форме экспорта произведенных и переработанных в стране товаров, реэкспорта, временно-го вывоза, вывоза в кредит, бартерных и других операций.

Независимо от формы операции возмещение стоимости товара может быть произведено в форме авансового платежа, аккредитива, консигнации, с выплатой части стоимости товара авансом, а оставшейся части после экспорта, с использованием банковской гарантии и иных методов взаиморасчета.

Таким образом, несмотря на то, что пункт 12.2 Правил предусматривает выплату экспортеру денежных средств в обмен на экспортируемые товары (работы, услуги) в течение 180 дней только в отношении товаров, экспортируемых по консигнации, Закон “О валютном регулировании” отнес данный срок ко всем методам взаиморасчета стоимости экспорта в общем порядке.

В таком случае, что касается отнесенности данного срока к другим методам взаиморасчета, установленным в Законе “О валютном регулировании”, следует иметь в виду, что согласно правовой позиции, сформулированной Пленумом Конституционного суда, наличие правовых коллизий объясняется сложностью и многообразием любой законодательной системы. Именно поэтому в течение многих лет в юридической практике различных стран сформировался ряд принципов, разрешающих правовые коллизии. К этим принципам в первую очередь можно отнести принципы иерархии (*Lex superior derogate legi inferiori*), темпоральности (*lex posterior derogate legi priori*), содержательности (*lex specialis derogate legi generali*). Коллизии между правовыми актами, обладающими разной юридической силой, устраняются принципом иерархии, а коллизии между нормами нормативных правовых актов, обладающих одинаковой юридической силой, – в результате применения двух других принципов (“Постановление о толковании статьи 228.5 Гражданского кодекса Азербайджанской Республики и статьи 30.4 Жилищного кодекса Азербайджанской Республики” от 8 октября 2013 года).

Статьей 11 Конституционного Закона Азербайджанской Республики “О нормативных правовых актах” (далее – Конституционный закон) О нормативных правовых актах”)

приоритет в устранении коллизии нормативных правовых актов отдается, в первую очередь, принципу иерархии.

На основании статьи 2.9 данного Конституционного закона юридическая сила положений, уставов, инструкций, регламентов и правил устанавливается юридической силой утверждающего их нормативного правового акта.

В соответствии со статьями 148 и 149 Конституции, а также содержанием статьи 11 Конституционного закона “О нормативных правовых актах”, Закон “О валютном регулировании” обладает более высокой юридической силой по отношению к указанным Правилам.

В пункте “а” части 9 статьи 1 Закона “О валютном регулировании” “текущая валютная операция” без конкретизации формы операции и способа расчета определяется как перевод в Азербайджанскую Республику и из Азербайджанской Республики иностранной валюты для осуществления расчетов по экспорту и импорту товаров, работ и услуг, а также расчетов, связанных с кредитованием экспортно-импортных операций на срок не более 180 дней.

Таким образом, возвращение из-за границы инвалютных средств в незначительном размере, которые были выручены в результате осуществления внешнеэкономической деятельности, предусмотренной статьей 483 Кодекса об административных проступках, и подлежат переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики, должно быть обеспечено в течение 180 дней, независимо от способа взаиморасчета.

Согласно пунктам 12.3-12.5 Правил, Государственный таможенный комитет, как орган, осуществляющий контроль за перемещением и ввозом в страну средств, полученных в обмен на экспортируемые товары (работы, услуги), должен обеспечить передачу всеми экспортерами через электронную таможенную службу соответствующей информации об экспортируемых товарах, включая таможенные декларации и экспортные контракты, Палате по надзору за финансовыми рынками Азербайджанской Республики.

Уполномоченные банки обязаны в течение 3 (трех) рабочих дней со дня поступления средств по форме и в порядке, уста-

новленных палатой, передавать ей сведения о поступлении иностранной валюты по экспортным контрактам на соответствующие счета физических лиц, в случае же, если Палата на основании сведений, поступивших от уполномоченных банков, и сведений, полученных от электронной таможенной службы, устанавливает, что средства в обмен на экспортируемые товары не перечислены в установленный срок на счет экспортера в уполномоченном банке, то должна в течение 2 (двух) рабочих дней уведомить об этом Государственный таможенный комитет с целью принятия в отношении экспортера, установленных законодательством, контрольных и других мер.

Как известно, Распоряжения Президента Азербайджанской Республики “Об усовершенствовании управления системой регулирования и контроля на рынке финансовых услуг” от 28 ноября 2019 года Палата по надзору за финансовыми рынками Азербайджанской Республики упразднена, установленные в законах Азербайджанской Республики полномочия органа по надзору за финансовыми рынками, в том числе его права и обязанности в области лицензирования, регулирования и надзора на рынке финансовых услуг, а также имущество переданы Центральному банку Азербайджанской Республики.

Наряду с вышеуказанным, Пленум Конституционного суда, отмечает относительно возникновения административной ответственности по статье 483 Кодекса об административных проступках, что общественная опасность предусмотренного данной статьей административного правонарушения выражается в нарушении стабильности в сфере экономической деятельности. Для возникновения административной ответственности предусмотрены два основания:

- получение инвалютных средств в результате осуществления внешнеэкономической деятельности;
- невозвращение из-за границы полученных средств, подлежащих переосу в обязательном порядке.

В качестве субъекта противоправного деяния, предусмотренного данной статьей, выступает физическое или юридическое лицо, осуществляющее внешнеэкономическую деятельность.

Объективная сторона административного правонарушения, предусмотренного в комментируемой статье, выражается в

невозвращении из-за границы средств, подлежащих переводу в обязательном порядке. Это деяние может быть совершено данными лицами в форме действия или бездействия.

В то же время следует отметить, что если невозвращение инвалютных средств, подлежащих перечислению в уполномоченные банки, произошло по причинам, не зависящим от субъекта внешнеэкономической деятельности, то есть не являлось следствием действия или бездействия субъекта, то лицо, будучи невиновным, не может быть привлечено к административной ответственности за невозвращение этих средств по статье 483 Кодекса об административных проступках.

Так, привлекается к административной ответственности и наказывается только такое лицо, которое признано виновным в совершении административных проступков, предусмотренных настоящим Кодексом, и совершило деяние (действие или бездействие), имеющее все иные признаки состава административного проступка. Административным проступком признается посягающее на охраняемые настоящим Кодексом общественные отношения противоправное виновное (умышленное или неосторожное) деяние (действие или бездействие), которое влечет административную ответственность (статьи 3 и 12.1 Кодекса об административных проступках).

Как видно, Кодекс об административных проступках установил привлечение к административной ответственности только такого лица, которое признано виновным в совершении административного проступка, предусмотренного данным Кодексом, и совершило деяние (действие или бездействие), имеющее все иные признаки состава административного проступка.

Пленум Конституционного суда считает, что с точки зрения требований вышеотмеченных норм, суды должны установить виновность лица, в отношении которого уполномоченным органом составлен протокол, в совершении проступка, предусмотренного статьей 483 Кодекса об административных проступках.

В ряде случаев перечисление денежных средств в обмен на товары (работы, услуги), экспортируемые юридическими и физическими лицами, на счета в уполномоченном банке может не состояться по причинам, не зависящим от воли лица (к примеру, неисполнение обязательства противоположной стороной

и пр.) или занять больше времени, чем установлено законодательством. Поэтому суд должен рассматривать эти обстоятельства дела как основание, исключающее вину лица.

Регулирование, установленное статьей 483 Кодекса об административных проступках, направлено на защиту интересов государства и вклад лиц, занимающихся внешнеэкономической деятельностью в экономическое развитие страны, путем предусмотренного законом вмешательства в право собственности лица, осуществляющего внешнеэкономическую деятельность. Однако необоснованное взыскание с этих лиц штрафа, предусмотренного в указанной статье, может в конечном итоге не только привести к ухудшению финансового положения экспортера, но и в результате опороченной деловой репутации лишить его дохода, который был бы получен в будущем.

Пленум Конституционного суда считает необходимым еще раз отметить, что для применения судами меры ответственности, предусмотренной статьей 483 Кодекса об административных проступках, вина лица, совершившего административное правонарушение, должна быть установлена на основании протокола, составленного уполномоченным органом в соответствии с требованиями Кодекса об административных проступках.

Что касается положения “вырученных” статьи 483 Кодекса об административных проступках, толкование которого запрашивается и которое приводит к различным подходам, следует указать, что анализ соответствующих норм закона “О валютном регулировании” и Правил позволяет сделать вывод, о том, что, положение “инвалютных средств, которые были выручены”, предусмотренное статьей 483 Кодекса об административных проступках, предусматривает инвалютные средства, которые подлежат переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков, независимо от их фактического получения в результате осуществления внешнеэкономической деятельности.

На основании вышеизложенного, Пленум Конституционного суда приходит к следующим выводам:

– В соответствии с Законом “О валютном регулировании” и Правилами, возвращение из-за границы инвалютных средств, которые были выручены в результате осуществления внешнеэкономической деятельности и подлежат переводу в обязатель-

ном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики, должно быть обеспечено в течение 180 дней, независимо от способа взаиморасчета;

-Положение “инвалютных средств, которые были выручены” статьи 483 Кодекса об административных проступках предусматривает инвалютные средства, которые подлежат переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики независимо от их фактического получения в результате осуществления внешнеэкономической деятельности;

– В соответствии с требованиями статей 3 и 12 Кодекса об административных проступках суды при применении меры ответственности, предусмотренной в статье 483 данного Кодекса, должны установить виновность лица, совершившего административное правонарушение.

Руководствуясь частью VI статьи 130 Конституции Азербайджанской Республики и статьями 60, 62, 63, 65-67 и 69 Закона Азербайджанской Республики “О Конституционном суде”, Пленум Конституционного суда Азербайджанской Республики

ПО С Т А Н О В И Л:

1. В соответствии с Законом Азербайджанской Республики” “О валютном регулировании” и “Правилами регулирования импортно-экспортных операций в Азербайджанской Республике”, утвержденными Указом Президента Азербайджанской Республики от 24 июня 1997 года № 609, возвращение из-за границы инвалютных средств, которые были выручены в результате осуществления внешнеэкономической деятельности и подлежат переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики, должно быть обеспечено в течение 180 дней, независимо от способа взаиморасчета.

2. Положение “инвалютных средств, которые были выручены” статьи 483 Кодекса Азербайджанской Республики об административных проступках предусматривает инвалютные средства, которые подлежат переводу в обязательном порядке на счета уполномоченных банков Азербайджанской Республики

независимо от их фактического получения в результате осуществления внешнеэкономической деятельности.

3. В соответствии с требованиями статей 3 и 12 Кодекса Азербайджанской Республики об административных проступках суды при применении меры ответственности, предусмотренной в статье 483 данного Кодекса, должны установить виновность лица, совершившего административное правонарушение.

4. Постановление вступает в силу со дня опубликования.

5. Постановление опубликовать в газетах “Азербайджан”, “Республика”, “Халг газети”, “Бакинский рабочий” и “Вестнике Конституционного суда Азербайджанской Республики”.

6. Постановление является окончательным, и не может быть отменено, изменено или официально истолковано ни одним органом или лицом.

**İ.Ə.Nəcəfovun “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı**

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram**:

Azərbaycan Respublikasının məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə görə İsa Əli oğlu Nəcəfov “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 aprel 2022-ci il

TƏDBİRLƏR

Konstitusiya Məhkəməsində ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 99-cu ildönümünə həsr edilmiş konfrans keçirilib

Mayın ayının 6-da xalqımızın ümummilli lideri, müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu, ilk milli Konstitusiyamızın müəllifi Heydər Əliyevin anadan olmasının 99-cu ildönümü münasibətilə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsində “XXI əsrdə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində müasir nəzəri və praktiki yanaşmalar” mövzusunda elmi-nəzəri konfrans keçirilib.

Tədbirdə açılış nitqi ilə çıxış edən Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev ulu öndər Heydər Əliyevin çoxşaxəli fəaliyyətindən, müasir Azərbaycanın inkişafı və milli döv-

lətçiliyin gücləndirilməsi istiqamətində misilsiz tarixi xidmətlərindən, böyük xilaskarlıq rolundan danışıb.

Sədr Fərhad Abdullayev qeyd edib ki, hüquqi dövlət quruculuğunu inkişafın başlıca istiqaməti kimi seçən ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə qısa müddətdə irimiqyaslı məhkəmə-hüquq islahatlarının həyata keçirilməsinə başlandı, sovet dönməndən miras qalmış hüquq sisteminin yeni, demokratik prinsiplər əsasında qurulması, institusional səviyyədə bir sıra yeni təsisatların yaradılması, beynəlxalq birliyə sürətli inteqrasiya edilməsi sahəsində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə olundu.

Ulu Öndərin zəngin dövlətçilik təcrübəsinin, siyasi irsinin əhəmiyyətindən bəhs edən Fərhad Abdullayev vurğulayıb ki, 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş Konstitusiyaya ölkəmizdə dövlətçiliyin inkişafına, demokratik, hüquqi dövlət, vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasına və hüquq sisteminin müasir tələblərə uyğun formalaşdırılmasına geniş imkanlar açmış, həmin proses çərçivəsində ölkəmizdə konstitusiyaya ədalət mühakiməsi institutu təsis edilmişdir.

Qeyd edilib ki, ulu öndər Heydər Əliyevin layiqli davamçısı olan Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırda Azərbaycan milli intibahının şərəfli mərhələsini yaşayır. Bu gün Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizin dinamik inkişafı, sürətli tərəqqisi, əzəmətli layihələr, Azərbaycanın hərtərəfli yeniləşməsi, modernləşməsi, Vətənimizi dünyaya yeni formada təqdim etməyə imkan yaradan müsbət dəyişikliklər həyata keçirilir. Dinamik sosial-iqtisadi inkişaf, ölkəmizin dünya birliyində öz yerini daha da möhkəmləndirməsi ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun uğurla davam etdirilməsinin nəticəsidir.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmizdə həyata keçirilən hüquq islahatları qanunçuluğun və Konstitusiyanın aliliyinin daha da möhkəmləndirilməsinə, hüquqi cəmiyyətin inkişafına, habelə Azərbaycanın sivil və inkişaf etmiş dövlətlərin ailəsinə daha fəal inteqrasiyasına xidmət edir.

Sədr diqqətə çatdırıb ki, Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Vətən müharibəsində qazanılmış parlaq Zəfər xalqımızın qəhrəmanlıq tarixinə qızıl hərfələr

lə yazılmışdır. Azərbaycan qalib ölkəyə, xalqımız müzəffər xalqa çevrildi. Bu Qələbə sayəsində regionda yeni reallıqlar yarandı. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi qüvvəsi işğaldan azad edilmiş torpaqlarımızda bərpa olunmuş, işğal altındakı torpaqlarımızın azad olunması həm də vətəndaşların konstitusiya hüquqlarının bərpasını təmin etmişdir.

Tədbirdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri və Aparatın məsul əməkdaşları, Azərbaycan Respublikasının insan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) Səbinə Əliyeva, Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov, Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin professoru Əmir Əliyev, Milli Aviasiya Akademiyasının İqtisadiyyat və hüquq fakültəsinin dekanı Ayxan Rüstəzadə, hüquq sahəsində alimlər, ictimai xadimlər iştirak ediblər.

Çıxış edənlər bildirmişlər ki, XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycana rəhbərlik etmiş dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin adı xalqımızın tarixinə böyük xilaskar kimi həkk olunub. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə uzaqgörənliklə atılmış addımlar, Azərbaycanda əsası qoyulan güclü sosial, mədəni, iqtisadi və intellektual sərmayələr gələcəkdə Azərbaycan xalqının istiqlaliyyət qazanması üçün zəmin yaratmışdır.

Konfransın praktiki hissəsində “Vətən müharibəsi və post müharibə dövründə insan hüquqlarının müdafiəsində Ombudsmanın rolu”, “Müasir texnologiyalar ədalət mühakiməsinin başlıca aləti kimi”, “Konstitusiya qanunvericiliyinin inkişafında Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin rolu”, “Qanunların Konstitusiyaya uyğun təfsirinə dair məhkəmə doktrinası”, “XXI əsr və insan hüquqlarının müdafiəsində yeni istiqamətlər”, “Təhsil hüququnun realizəsində müasir nəzəri və praktiki problemlər”, “Siyasi-hüquqi sistemin inkişafında mənəvi dəyərlərin rolu və əhəmiyyəti”, “Cinayətkarın şəxsiyyətinin kriminoloji tədqiqinin aktual problemləri” və digər hüquqi mövzular üzrə məruzələr təqdim edilib, geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

Tədbirə yekun vuran Fərhad Abdullayev xüsusilə qeyd edib ki, bu gün Prezident İlham Əliyevin məqsədyönlü fəaliyyəti sayəsində bütün sahələrdə inkişaf edən Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti, respublikamızı dünyada nüfuzlu dövlətlər sırasına daxil edən nəhəng quruculuq işləri ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi irsinin davamıdır. Son illər isə ölkəmizin çoxsaylı mötəbər beynəlxalq siyasi, mədəni, idman tədbirlərinə böyük uğurla ev sahibliyi etməsinin Azərbaycana beynəlxalq səviyyədə olan etimadın əyani göstəricisi olduğu vurğulanıb, Azərbaycan xalqının rifahına yönəlmiş genişmiqyaslı tədbirlərin daim davam etdiriləcəyi qeyd olunub. Bildirilmişdir ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası uğrunda dövlətimizin başçısı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə əzəli torpaqlarımızın geri qaytarılması istiqamətində qazanılan tarixi Qələbə isə hər birimizi qürurlandırır və bizi daha əzmlə çalışmağa daim sövq edəcək.

S Ə F Ə R L Ə R

Sədr Fərhad Abdullayevin başçılıq etdiyi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin nümayəndə heyəti Türkiyə Konstitusiyaya Məhkəməsinin yaradılmasının 60 illiyi münasibəti ilə keçirilən yubiley tədbirlərində iştirak edib

Türkiyədə Konstitusiyaya Məhkəməsinin yaradılmasının 60-cı il-dönümü ilə əlaqədar keçirilən yubiley tədbirində Azərbaycanı Konstitusiyaya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti təmsil edilmişdir.

Aprel ayının 25-də əlamətdar tarixlə əlaqədar Ankarada "Əsas hüquq və azadlıqların müdafiəsində Konstitusiyanın şərh-i" mövzusunda beynəlxalq simpozium işə başlamışdır.

Tədbirə qatılan Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğan Türkiyə Konstitusiyaya Məhkəməsinin tarixini əks etdirən qalereyanın rəmzi açılışını bildirən qırmızı lenti kəsib.

İki gün davam etmiş konfransda Azərbaycan da daxil olmaqla, 30-dan çox ölkənin Konstitusiyaya məhkəmələrinin sədrləri və üzvləri, nüfuzlu beynəlxalq qurumların rəhbərləri iştirak etmişlər.

Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Zühtü Arslan rəhbərlik etdiyi qurumun keçdiyi yol və əsas fəaliyyət istiqamətləri haqqında ətraflı məlumat verib.

Simpoziumda çıxış edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinə dünyada bu sahədə fəaliyyət göstərən ən köklü, əsaslı dəyərlərə sahib olan qurumlardan biri kimi səciyələndirib.

Fərhad Abdullayev, həmçinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin fəaliyyəti haqqında ətraflı məlumat verərək, simpoziyumun beynəlxalq təcrübə mübadiləsi baxımından əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirib.

Yubiley mərasiminin açılışında Azərbaycanın Türkiyədəki səfiri Rəşad Məmmədov da iştirak edib.

Aprəl ayının 26-da Türkiyə Konstitusiyə Məhkəməsinin yaradılmasının 60-cı ildönümü münasibətilə İstanbulda davam edən tədbirdə “Konstitusiyə ədalət mühakiməsi orqanları arasında əməkdaşlığın əhəmiyyəti” mövzusunda dəyirmi masa keçirilib.

Tədbirdə iştirakçı ölkələrin konstitusiya məhkəmələri orqanlarının əsas fəaliyyət istiqamətləri və məhkəmə-hüquq əməkdaşlığı ətrafında müzakirələr aparılıb.

Konfransda çıxış edən Azərbaycan Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayev Azərbaycanın dost və qardaş Türkiyə Res-

publikası, habelə digər xarici ölkələrin konstitusiya nəzarəti orqanları ilə daima təcrübə mübadiləsi apardığını diqqətə çatdırıb.

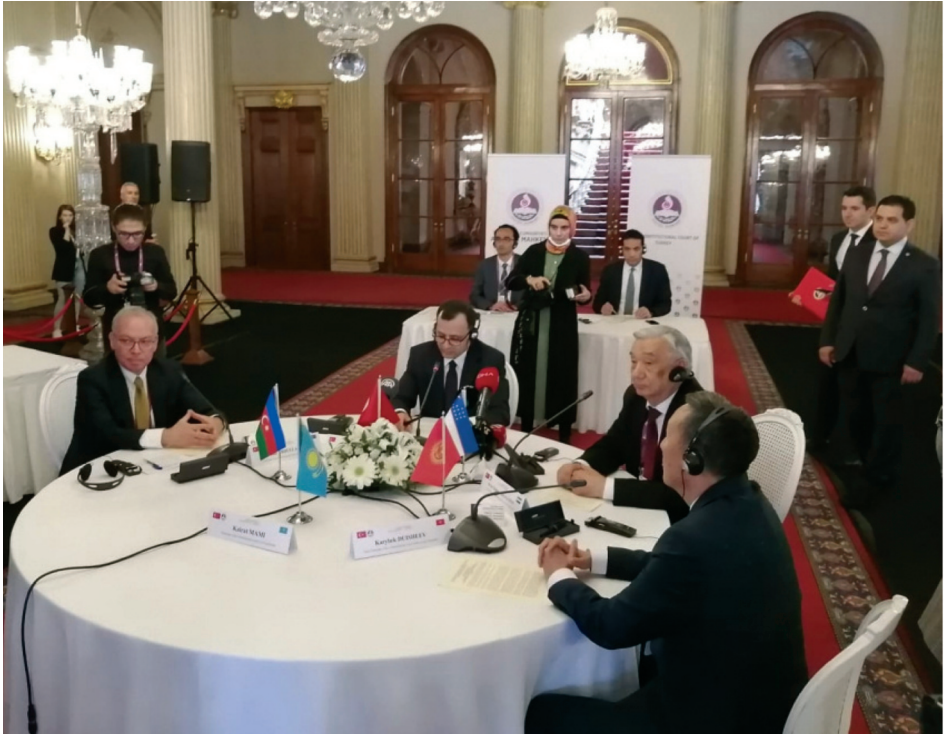
Bildirilib ki, 1998-ci ildən işə başlayan Azərbaycan Konstitusiya Məhkəməsi öz fəaliyyətini konstitusiya ədalət mühakiməsinin vasitəsilə həyata keçirir.

Həmçinin qeyd olunmuşdur ki, Türk Dövlətləri Konstitusiya Məhkəmələrinin Konfransı Təşkilatının yaradılması türkdilli ölkələr arasında məhkəmə-hüquq əməkdaşlığı üçün səmərəli platforma kimi çıxış edəcək.

Tədbir konstitusiya nəzarəti orqanlarının arasında əlaqələrin inkişafı barədə fikir mübadilələri ilə davam etdirilib.

Səfər zamanı Türkiyə Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin sədri, hakimləri və Aparatın rəhbərliyi ilə ikitərəfli görüş keçirilmişdir.

Türk Dövlətləri Konstitusiya Məhkəmələrinin Konfransı Təşkilatı yaradılıb

Türkiyə Konstitusiya Məhkəməsinin yaradılmasının 60-cı ildönümü münasibətilə İstanbulda keçirilən tədbirlər çərçivəsində Türk Dövlətləri Konstitusiya Məhkəmələrinin Konfransı Təşkilatı təsis edilməsi haqqında qərar qəbul edilib.

İclasda Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan və Qırğızıstandan olan nümayəndə heyətləri iştirak edib. Qazaxıstan tərəfi isə iclasa onlayn formatda qatılmışdır.

Tədbirdə ölkəmizi Türkiyədə səfərdə olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin sədri Fərhad Abdullayevin başılıq etdiyi nümayəndə heyəti təmsil edib.

Mərasimdə türkdilli dövlətlər arasında konstitusiya quruculuğunda əməkdaşlığın gücləndirilməsi və qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi-

nin artırılması, habelə məhkəmə sistemində aparılan islahatlar sahəsində birgə tərəfdaşlığı özündə əks etdirən çoxtərəfli sənədlər imzalanmışdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KONSTITUSİYA MƏHKƏMƏSİNİN
MƏLUMATI

Redaktorlar:

Kamran Yusifov

Tələt Binnətzadə

Orxan Rzayev

Fidan Əlixanova

Fidan Pirverdiyeva

Cəmilə Məmmədova

Fidan Mövsümova

Nigar Yusubova

Günəl Kərimova-Səmədova

Çapa imzalanmışdır 30.06.2022. Kağız formatı 70x100 1/16.
Fiziki çap vərəqi 9,50.